

THOMAS MANN

Tonio Kröger
Halál Velencében
Mario és a varázsló

Tonio Kröger

1

Tompán és a fehér felhőrétegeken homályosan átszűrődve derengett a szűk város fölött a téli nap szegényes fénye. A csúcstetős utcák nedvesek és léghuzatosak voltak, és olykor valami puha csapadék esett, amely nem volt se jég, se hó.

A tanításnak vége volt. A kockaköves udvarból a rácskapun át csapatostul tódultak az utcára a tanítás rabságából szabadult fiúk, eloszlottak, és jobbra-balra széjjelszaladtak. Nagydiákok méltósággal emelték fel és szorították bal vállukra könyvcsomójukat, ugyanakkor jobb karjukkal szél ellen eveztek az otthoni ebéd felé; az aprónép vígan lódult neki a járdának, hogy csak úgy fröcskölt szét a jeges kása, és a fókabőr iszákokban zörögve rázkódott a tanulásához való holmi. De lépten-nyomon minden gyerek jámbor pillantással kapta le a sipkáját egy-egy kimért léptekkel elhaladó tanár úr Wotan-kalapja és Jupiter-szakállja előtt...

- Csakhogy jössz már, Hans! - szólt Tonio Kröger, aki jó ideje várt a kocsiót szélén; most mosolyogva ment barátja elé, aki más pajtásaival beszélgetve lépett ki a kapun, és már-már tovább is haladt.

- Tessék? - kérdezte, és ránézett Tonióra. - Ja, igaz! Jó, hát akkor járjunk még egy kicsit.

Tonio elnémult, és a szeme elsötétedett. Hogyan, hát Hans elfelejtette, csak most jutott eszébe, hogy ők ketten ma délre kis közös sétát beszéltek meg? És ő, ő hogy örült ennek azóta, szinte szünet nélkül!

- Szervuszatok! - szólt oda Hans Hansen az osztálytársainak. - Megyek egy kicsit Krögerrel.

A két fiú balra indult el, míg a többiek jobb felé mentek.

Hans és Tonio ráértek iskola után sétálni, mivel mindketten olyan házból valók voltak, ahol csak négy óra körül volt az ebéd. Apáik, tekintélyes nagykereskedők, közhivatalokat töltöttek be, mint afféle városi hatalmasságok. Hansenéke volt már több emberöltő óta a nagy kiterjedésű fatelep lent a folyónál, ahol - nagy sustorgással és pöfögéssel - hatalmas gőzfűrészek aprították a fatörzseket. Tonio pedig Kröger konzul fia volt, akinek gabonás zsákjait a széles, fekete cégnyomással nap nap után lehetett látni, amint az utcán fuvarozzák őket; és eleinek régi, nagy háza a legnagyobb volt az egész városban... A két jó barát annyi ismerőssel találkozott, hogy folytonosan le-le kellett emelni a sipkájukat, sőt nem egy felnőtt ember előre köszönt a tizennégy éves fiataluraknak.

Mind a kettő vállán lógatta az iskolatáskát, mind a kettő jó melegen volt öltözve; Hans rövid matrőzfelöltőt viselt, melynek vállán és hátán szétterült a tengerészöltöny széles, kék gallérja, míg Toniónak szürke, öves paletója¹ volt. Hans rövid szalagos dán matrőzsapkája alól kigöndörödött hajának egy lenszőke fürtje. Feltűnően csinos, jó alakú fiú volt, széles vállal, keskeny csípővel, nyílt, éles pillantású, acélkék szemmel. Tonio kerek prémsüvege alól, barnás és déliesen éles metszésű arcából ellenben sötét, szelíden árnyékolt, túlságosan súlyos pillantású szempár pillantott elő álmodozón és kissé félénken... Szája és álla szokatlanul lágy idomú volt. Hanyagul, egyenlőtlen léptekkel járt, míg Hansen karcsú, fekete harisnyás lába rugalmasan és ütemesen rötta a járdát...

---

¹ Felsőkabát

Tonio nem beszélt. Fájdalmat érzett. Kissé ferde rajzú szemöldökeit összevonva, ajkait füttyre csucsorítva, oldalvást hajló fejjel nézett a távolba. Ez volt a rendes, sajátos tartása és arc kifejezése.

Egyszerre Hans karon fogta Toniót, és oldalvást nézett rá, mert tisztában volt vele, miről van szó. És noha Tonio továbbra is szótlanul mendegélt, Hans egyszerre mégis erőt vett az ellágyulás.

- Tudniillik nem feledkeztem meg rólad, Tonio - szólalt meg, és maga elé nézett a gyalogjáróra -, hanem csak azt gondoltam, ma már úgysem lehet semmi a sétából, olyan esős és szeles az idő. De én ezzel nem törődöm és roppantul örülök, hogy mégis megvártál. Már azt hittem, egyedül mentél haza, és bosszankodtam is...

Ezekre a szavakra Tonio lelkében minden ujjongó táncra kerekedett.

- Jó, hát akkor menjünk ki a sáncokra! - szólott megindult hangon. - Végigsétálunk a Malom-sáncon meg a Holstein-sáncon, és hazakísérlek, Hans... Hogy aztán egyedül kell hazamennem? Hát aztán! Legközelebb te kísérsz haza engem.

Alapjában nem nagyon hitte el, amit Hans mondott, és tisztán érezte, hogy barátja csak feleannyi fontosságot tulajdonít kettejük sétájának, mint ő. Láttá azonban, hogy Hans mégiscsak bánja a feledékenységét, és hogy igyekezett kibékíteni. Neki pedig esze ágában sem volt, hogy a kibékülést halogassa...

A dolog úgy állt, hogy Tonio szerette Hans Hansent, és már sok mindent elszenvedett miatta. Aki jobban szeret, az alulmarad, és szenvedni kénytelen - ezt az egyszerű, kemény tanulságot az ő tizennégy éves lelke már megkapta az élettől; és olyan természet volt, hogy az ilyen tapasztalatokat jól megjegyezte, mintegy fölírta bensőjébe, és bizonyos fokig öröme telt bennük, anélkül persze, hogy a maga részéről hozzájuk igazodott volna, és gyakorlati hasznot húzott volna belőlük.

A lényéhez tartozott az is, hogy ilyen tanítások fontosságát és érdekességét sokkal többre tartotta, mint azokat az ismereteket, amelyeket az iskolában tukmáltak rá, sőt a tanítási órákon a gótikus boltívű osztályteremben többnyire azzal foglalkozott, hogy ilyesféle felismeréseket gyökeréig átérezzen és végiggondoljon. És ez a foglalatosság elégtétellel töltötte el, egészen olyannal, mint amit akkor érzett, ha a hegedűjével (mert tudott hegedülni) fel-alá járt a szobájában, és ami lágy hangot csak képes volt kicsalni a hangszerből, mind belezendítette a szökőkút csobogásába, amely lent a kertben, a vén vadgesztenyefa ágai közt szöktette a magasba vízsugarát.

A szökőkút, az öreg gesztenyefa, a hegedű és távolban a tenger, a Keleti-tenger, amelynek nyári álmait szünidőben kedvére megleshette, ezek voltak azok a dolgok, amiket szeretett, ezekben valósággal átlényegült, belső élete csupa ilyen dolgok közt játszódtott le, mert az ilyenek nevei hatásosan alkalmazhatók versekben, és csakugyan minduntalan fel is hangzottak Tonio saját verseiben, amelyeket néhanap faragott.

Az, hogy volt egy füzete tele maga költötte versekkel, saját hibájából derült ki, és nagyon ártott neki mind osztálytársai, mind tanárai előtt. Kröger konzul fia egyszerűen úgy érezte, hogy ostoba és komisz dolog ezen megütközni, és meg is vetette miatta mind osztálytársait, mind tanárait, kiknek rossz modorától amúgy is utálkozott, s akiknek emberi gyarlóságait különös élességgel átlátta. Másfelől azonban ő maga is szertelen és voltaképpen illetlen dolognak tartotta a versírást, és kénytelen volt bizonyos mértékig igazat adni mindazoknak, akik sanda szemmel nézték ezt a kedvtelését. De ennek ellenére nem volt képes felhagyni vele...

Minthogy otthon elherdálta az idejét, az iskolában tunya és szórakozott volt, és a tanárok nem becsülték, azért állandóan a legnyavalyásabb bizonyítványokat vitte haza, és emiatt apja - gondosan öltözött, tünődő, kék szemű, magas úriember, aki a gomblyukában mindig egy szál mezei virágot hordott - sokat mérgelődött és emésztődött. Tonio anyja azonban, az ő szép, fekete szemű mamája, aki a keresztségben a Consuelo nevet kapta, és általában oly nagyon elütött a város többi hölgyeitől, mivel Kröger papa annak idején valahonnan a földabrosz legalsó szegélyéről hozta fel - az édesanyja édeskeveset törődött azzal, milyen a bizonyítványa...

Tonio szerette sötét bőrű, tüzes anyját, aki oly csodaszépen játszott zongorán és mandolinon. Tonio örült, hogy az ő kétes helyzete miatt, amit az emberek társadalmában elfoglalt, édesanyja nem bántódott. Másfelől azonban érezte, hogy a papa haragja sokkal méltóságosabb és tiszteletreméltóbb, és jöllehet tőle sok szidást kapott, alapjában teljesen egyetértett vele, míg anyjának derűs közönyét kissé léhának találta. Néha ilyesmit gondolt magában: Éppen elég, hogy én olyan vagyok, amilyen vagyok, hogy nem tudom és nem akarom megváltoztatni magam, hanyag, csökönys, és olyan dolgokkal törődöm, amelyekkel más senki sem törődik. Akkor legalább illik, hogy komolyan megdorgáljanak és megbüntessenek érte, és ne haladjanak el mellette csókokkal és muzsikával. Elvégre nem vagyunk ekhós szekéren kóborló cigányok, hanem tisztességes emberek. Kröger konzulék, a Krögerek nemzetsége...

Nemritkán ez is megfordult a fejében: Miért is vagyok én olyan különc és mindennek ellenszegülő, miért állok hadilábon a tanárokkal és idegenül más fiúk között? Nézd csak, nézd a jó tanulókat és a tisztos közepszerűeket. Ők bezzeg nem nevetik ki a tanáraikat, nem fáragnak verseket, és nem gondolnak olyan dolgokra, amelyekre, ha már gondol az ember, nem mondhatja ki hangosan. Milyen rendesnek és mindennel és mindenkivel egyetértőnek érezhetik magukat azok! Az jó lehet... De mi van énvelem, és mi lesz mindennek a vége?

Ez a mód, ahogyan magát és az élethez való viszonyát szemlélte, fontos szerepet játszott Toniónak Hans Hansen iránt érzett szeretetében. Szerette őt, először is azért, mert szép volt; azután, mert minden tekintetben saját tükörképét és ellentétét látta benne. Hans Hansen kitűnő tanuló volt, amellet edzett, katonás fiú, aki lovagolt, tornászott és úgy úszott, mint egy hős, és közszeretnek örvendett. Tanárai szinte szerelmesek voltak belé, keresztnévén szólították, és minden módon pártolták, támogatták, osztálytársai a kedvében jártak, az utcán pedig az urak és hölgyek megállították, megmarkolva dán matrózsapkája alól kigöndörödő, lenszöke üstökét, így szóltak hozzá:

- Szervusz, fiam, Hans Hansen, de helyes a frizurád! Színjeles vagy még mindig? Tiszteltetem a papát és a mamát, te pompás gyerek, te...

Ilyen volt Hans Hansen, és Tonio Krögernek, amióta csak ismerte, elég volt megpillantania, hogy vágyakozást érezzen, irigy vágyakozást, amely mellére telepedett, és égette a szívét. Ha az embernek olyan kék szeme lenne, gondolta, és olyan szép rendben és boldog közösségben élne mindenkivel a világon, mint te! Hogy te mindig olyan jóra való és általánosan becsült módon tudod elfoglalni magad! Ha elintézted a leckét, akkor lovaglórát veszel, vagy lombfűrészsel dolgozol, és még szünidőben is, a tenger mellett, igénybe veszed az evezést, a vitorlázást és úszást, mialatt én naplopó módjára elvesztem heverek a homokban, és elbáméskodom a tenger arckifejezésének titokzatosan örökké változó játékán. De hát éppen azért oly tiszta a szemed. Ha olyan lehetnék, mint te...

Meg se próbált olyanná válni, mint Hans Hansen, és lehet, hogy nem is volt benne olyan nagyon komoly ez az óhajtozás. De fájdalmasan vágyott arra, hogy Hans szeresse olyannak őt, amilyen, és a maga módján ostromolta szeretetét, a maga lassú és bensőséges, odaadó,

szenvedő és fájdalmas módján, pedig ez a fájdalom mélyebben és emésztőbben tud tüzelni minden föllobbanó szenvedélyességnél, amelyet az ő idegenszerű külsejétől várni lehetett volna.

És nem egészen hiába ostromolta, mert Hans, aki egyébként méltányolta Tonióban a szellemi fölény egy nemét, a szókészséget, amely képessé tette nehéz dolgok kimondására, Hans nagyon jól megértette, hogy itt szokatlanul erős és gyöngéd érzés támadt fel irányában, ezért hálásnak is mutatkozott, és nem egy boldog percet szerzett barátjának a leereszkedésével, de nem egy gyötrelmeset is a féltékenységgel, a csalódás tüskéivel, és azzal, hogy Tonio minden igyekezetét, amellyel kettejük közt eszmei kapcsolatot akart létrehozni, meghiúsította, mert az volt az érdekes, hogy Tonio, aki irigyelte Hans Hansen létformáját, állandóan azon volt, hogy bevonja őt saját létformájába, ami legfeljebb csak pillanatokra és akkor is csak látszólag sikerülhetett...

- Valami csodálatosat olvastam, valami nagyszerűt... - mondta neki.

Együtt mentek, és közösen eszegéltek egy zacskó gyümölcscukorkát, amit Iwersen szatócsnál a Mühlenstrassén tíz pfennigért vásároltak.

- El kell olvasnod, Hans, tudniillik Schiller *Don Carlos*-áról van szó... Ha akarod, kölcsönadom.

- Nem, nem - mondta Hans Hansen -, hadd csak, Tonio, nem való az énnekem. Én már csak, tudod, megmaradok a lószakkönyvemnél. Mondhatom, remek képek vannak benne. Egyszer, ha eljössz hozzám, megmutatom. Csupa pillanatfelvétel, látni a paripákat ügetésben, vágásban meg ugratás közben, mindenféle helyzetben, úgy, ahogy a valóságban nem lehet látni, mert túl gyors a mozgás...

- Mindenféle helyzetben? - szólt Tonio udvariasan. - Érdekes. Hanem az a *Don Carlos*, hát az minden képzeletet felülmúl. Vannak benne helyek, meglátod, olyan gyönyörűek, hogy az emberbe belenyilallik, csak úgy csattan.

- Csattan? - kérdezte Hans Hansen. - Hogyhogy?

- Ott van például az a rész, ahol a király sír, mert a márki elárulta... de a márki csak a herceg kedvéért árulta el őt, akiért feláldozta magát. És most a belső szobából az előszobába kijut a hír, hogy a király sírt. „Sírt? A király sírt?” Valamennyi udvaronc szörnyen megdöbben, és az emberen végigfut a hideg, mert a király rettentően rideg és szigorú valaki. De úgy meg lehet érteni, hogy mégis sírt, és én voltaképpen jobban sajnálom őt, mint a herceget és a márkot együttvéve. Mindig olyan nagyon egyedül van és szeretet nélkül, és most azt hitte, hogy talált egy embert, és ez az ember elárulja...

Hans Hansen oldalvást nézte Tonio arcát, és ebben az arcban kellett hogy legyen valami, ami őt a tárgy számára megnyerte, mert hirtelen megint karon fogta Toniót, és ezt kérdezte:

- És mondd, Tonio, hogyan árulja el?

Tonio nekilendült:

- Hát az úgy van - kezdte el -, hogy a levelek, amelyek Brabantba és Flandriába mennek...

- Itt jön Erwin Jimmerthal - szólt Hans.

Tonio elhallgatott. Bár a föld nyelné el, gondolta, ezt a Jimmerthalt! Mért kellett ennek jönnie, és bennünket megzavarni? Képes hozzánk csatlakozni, és egész úton a lovaglóóráról beszélni... Mert Erwin Jimmerthal szintén vett lovaglóleckeiket. Bankigazgató fia volt, itt

lakott kint a városkapu előtt. Karikalábú, keskeny szemvágású fiú volt; már iskolatáska nélkül jött velük szemközt a fason.

- Szervusz, Jimmerthal - szólt Hans. - Kicsit sétálok Krögerrel...

- A városba küldtek - szólt Jimmerthal -, valamit vásárolok. De veletek tartok egy darabig... Málnacukrotok van? Köszönöm, eszem egyet-kettőt. Holnap megint lesz óránk, Hans. (Lovaglórát értett.)

- Remek! - szólt Hans. - Képzeld, most megkapom a bőr lábszárvédőt, mert a múltkor jeles volt a dolgozatom...

- Te persze nem jársz lovaglórára, Kröger? - kérdezte Jimmerthal, és a szeméből csak két csillogó rés látszott.

- Nem... - felelte Tonio tétova hangsúllyal.

- Megkérhetnéd az apádat - jegyezte még Hans Hansen -, hogy te is járhasz, Kröger.

- Igen... - szólt Tonio mohón, de közönyösen. Egy pillanatig összeszorult a torka, mivel Hans vezetéknevén szólította; Hans érezte ezt, mert magyarázóan hozzátette: - Azért hívlak Krögernek, mert a keresztned olyan bolondos, már ne haragudj, de ki nem állhatom. Tonio... ez egyáltalán nem is név. De hát igaz, nem tehetsz róla, hogy is tehetnél!

- Persze főképp azért is hívnak úgy, mert olyan külföldiesen hangzik, olyan különlegesen... - szólt Jimmerthal, és ezt úgy mondta, mintha kedveskedni akarna.

Tonio szája megvonaglott. Összeszedte magát, és ezt mondta:

- Tudom, hülye nevem van. Esküszöm, jobb szeretném, ha Heinrichnek vagy Wilhelmnek hívnának, elhíhetitek. De ez úgy van, hogy anyámnak egyik bátyja után kereszteltek, akinek Antonio a neve; mert hát anyám onnan túlról való...

Elhallgatott, és hagyta, hogy a másik kettő lovakról meg szerszámokról beszélgessen. Hans karon fogta Jimmerthalt, és olyan otthonos érdeklődéssel beszélt, aminőt *Don Carlos* iránt sohasem lehetett volna benne felkelteni... Időnként Tonio érezte, hogy az orrát szurkálja a sírhatnak; nehezen tudta az állát is visszaszorítani, hogy ne reszkessen folyvást...

Hans ki nem állhatta a nevét - mit lehet itt tenni? Őt magát Hansnak hívják, Jimmerthalt Erwinnek, jó, ezek általánosan elismert nevek, senkinek sem visszatetszők. Ellenben Tonio - ez valami külföldies és különleges, akár akarja, akár nem, és ő egyedül van, kirekesztve a rendesek és közönségek sorából, pedig hát ő nem sátoros cigány, hanem Kröger konzul fia, a Krögerek nemzetségéből való... De hát miért hívja őt Hans Toniónak, amíg egyedül vannak, hogyha rögtön szégyelli, mihelyt másvalaki is jelen van? Olykor közel tud jutni hozzá, meg tudja hódítani, hogyne. „És mondd, Tonio, hogyan árulja el?” - kérdezte tőle az imént, és belékarolt. De amikor aztán jött Jimmerthal, mégis megkönnyebbülten lélegzett fel, cserbenhagyta őt, és fölöslegesen szemére vetette idegen keresztnévét. Hogy fáj, hogy mindezt oly tisztán kell látnia... Hiszen Hans Hansen alapjában véve egy kissé kedveli őt, ha maguk között vannak, ez nem kétséges. De ha még valaki ott van, akkor szégyelli és föláldozza. És akkor ő megint csak egyedül marad. Fülöp királyra gondolt. A király sírt...

- Szent isten! - szólt egyszerre Erwin Jimmerthal. Most aztán igazán a városba kell mennem! Szervusztok, köszönöm a málnacukrot!

Azzal felugrott az útjába eső padra, karikalábjával végigszaladt rajta és továbbloholt.

- Kedvelem ezt a Jimmerthalt! - szólt Hans nyomatékkal.

Az elkényeztetett és öntudatos emberek módján, mintegy kegyesen osztogatva szokta kinyilvánítani rokon- és ellenszenvet... Azután, merthogy már benne volt, továbbra is a lovaglóléckéről beszélt. Már közel jártak Hansenék házához; a sáncokon keresztül nem tartott soká az út. Erősen fogták a sapkájukat, és a fejüket lehajtották az erős, nedves szél miatt, amely csikorgatta és nyögette a fák kopasz ágbogát. És mialatt Hans Hansen beszélt, Tonio csak itt-ott eresztett meg egy mesterkélt „ahá” vagy „úgy” szócskát, s nem is örült annak, hogy Hans a beszéd hevében megint karon fogta, mert ez csak látszólagos közeledés volt, minden jelentőség nélkül való.

Azután a pályaudvar közelében letértek a sánccsétányról, nézték, ahogy nehézkes sietséggel tovadöcög egy vonat, időtöltésből megszámlálták a vagonokat, és integettek annak az embernek, aki fülig bundába burkolódzva, az utolsó kocsiban ült. Megálltak a Lindenplatzon, Hansen nagykereskedő villája előtt, és Hans töviről hegyire megmutatta, milyen jó szórakozás ráállni a kertkapu alsó keresztrúdjára és ide-oda himbálódzni a sarokvason, hogy csak úgy recseg... De azután elbúcsúzott.

- Sajnos be kell mennem - mondotta. - Szervusz, Tonio. Legközelebb én kísérlek haza téged, ne félj.

- Szervusz, Hans - szólt Tonio -, jólesett a séta.

Kezet fogtak, és mindegyikük keze nedves és rozsdás volt a kertkaputól. De amikor Hans Tonio szemébe nézett, szép arcán mintha bűnbánó tűnődés jelent volna meg.

- Különbölegközelebb elolvasom a *Don Carlos*-t! - mondta szelesen. - Az a rész ott a király dolgozószobájában nagyszerű lehet!

Azzal a könyvestáskáját hóna alá kapta, és átszaladt az előkerten. Mielőtt eltűnt volna a házból, még egyszer visszabólintott.

Tonio Kröger pedig egészen átszellemülve és szárnyra kapva indult el. Hátról érte a szél, de nem csupán ez volt az oka, hogy olyan könnyen járt.

Hans tehát el fogja olvasni a *Don Carlos*-t, és akkor lesz valami közös dolguk, amiről ha beszélgetnek, sem Jimmerthal, sem senki más nem kotyoghat közbe! Milyen jól értik egymást! Ki tudja, talán még ráveszi arra is, hogy verseket írjon, úgy mint ő?...Nem, nem, ezt nem is akarja! Hans ne legyen olyan, mint Tonio, hanem maradjon meg olyannak, amilyen, olyan derűsnek és erősnek, ahogyan mindenki szereti őt, és Tonio a legjobban! Hanem azért nem fog ártani, ha elolvassa a *Don Carlos*-t... Tonio áthaladt az ódon, alacsony kapuboltozaton, végigment a kikötő hosszában, a meredek, léghuzatos, nedves, csúcstetős utcán, fel szülei házáig. Akkor élt a szíve; vágy volt benne és mélabús irigység, icipici megvetés és tiszta, szeplőtlen boldogság.

2

A szőke Inge, Ingeborg Holm, doktor Holm leánya, azé, aki a piacon lakott, a kőcsipkével dúsan magasodó gótikus kút mögött, ez a lány volt az, akibe Tonio Kröger tizenhat éves korában beleszeretett.

Hogyan történt? Száz meg száz alkalommal látta a lányt; egy este azonban egy bizonyos világításban látta, ahogyan egy barátnőjével beszélgetve, egy bizonyos rakoncátlan mozdulattal kacagva oldalt vetette a fejét, s a kezét, nem éppen keskeny, nem éppen finom kislánykezét egy bizonyos módon a feje búbjához emelte, úgy, hogy könyökéről vállig csúszott a ruha fehér muszlinujja, hallotta, amint a lány egy szónak, egy közömbös szónak bizonyosfajta hangsúlyt

adott, s valami meleg csengés volt a hangjában, és ettől boldog elragadtatás fogta el a szívét, sokkal erősebb, mint aminőt régebben érzett, olykor, ha meglátta Hansent; akkoriban, amikor még buta kisfiú volt.

Ezen az estén magával vitte a kislány képét, vastag szőke hajfonatát, hosszúkás metszésű, nevető kék szemét, orra nyergén a gyöngéden odalehelt szeplőket, s nem tudott elaludni, mert hangjának csengését hallotta, s megpróbálta halkan utánozni azt a hangsúlyt, amelyet annak a közömbös szónak adott, és beleborzongott. Tapasztalatból tudta, hogy ez a szerelem. De jóllehet tisztában volt vele, hogy a szerelem sok fájdalmat, gyötrő megaláztatást okoz majd neki, hogy ráadásul földúlja békéjét, és szívét megtölti dallamokkal, úgyhogy nem lesz kellő nyugalma egy dolgot kerekre formálni, és fölényesen kikovácsolni belőle valami egészet - mégis örömmel fogadta az érzést, átadta magát teljesen, és lelke minden erejével ápolta magában, mert tudta, hogy az gazdaggá és elevenné teszi, és jobban vágyott arra, hogy gazdag és eleven legyen, mint hogy fölényesen kikovácsoljon valami egészet... Tonio Kröger belegabalyodása a vidám Inge Holmba Husteede konzulné kiürített szalonjában történt, mert az este a konzulné volt soros a tánclecke rendezésében; magántanfolyam volt, amelyen csak a legjobb családból való gyermekek vehettek részt, és felváltva gyűltek össze más-más szülő házában, hogy tánc- és illemtanításban részesüljenek. Külön e célból minden héten megjött Hamburgból Knaak balettmester.

François Knaak volt a neve, és micsoda egy ember volt! „J'ai l'honneur de me vous présenter - mon nom est Knaak”...² És ezt nem meghajlás közben kell mondani, hanem amikor már ismét egyenesen áll az ember - lehalkítva, de mégis érthetően. Az ember nincs mindennap abban a helyzetben, hogy franciául kelljen bemutatkoznia, de ha már ezen a nyelven korrektül és hibátlanul tudja, akkor az anyanyelvén sem fogja elvéteni. Mily csodálatosan simult a selymes fekete szalonkabát Knaak úr telt csípőjére! Lágy ráncokban omoltak nadrágszárai a fekete lakkcipőkre, amelyek széles atlaszszalagokkal voltak díszítve, és barna szemének bágyadtan boldog pillantásával tekintett végig tulajdon szépségén...

Páratlanul biztos és illedelmes magatartásával mindenkit lenyűgözött. A ház úrnőjéhez lépett - és senki sem lépdelt olyan rugalmasan ingva-ringva, oly királyian -, meghajtotta magát, és várta, hogy a hölgy kezét nyújtsa. Ha ez megtörtént, halk köszönömöt rebegett, hátrabillent, megfordult a bal sarkán, jobb lábát lefelé nyomott hegygel a padlóról oldalvást felpattantotta, és csípőjét riszálvá lejtett tova...

Hátrálva, hajlongva kellett kimenni az ajtón, ha az ember elhagyott egy társaságot, széket nem volt szabad úgy az asztalhoz cipelni, hogy az ember megmarkolja egyik lábát, vagy a padlón húzza végig, hanem könnyedén a támlájánál fogva kellett vinni és zajtalanul letenni. Nem illett ott állni hason összekulcsolt kezekkel, és a nyelv hegyét a szájszögletbe dugni. Ha valaki mégis megtette, Knaak úr utánozta, de úgy, hogy az illető egész életére megundorodott az ilyen magatartástól...

Ez volt az illem. Ami pedig a táncot illeti, annak Knaak úr, ha lehet, még nagyobb mestere volt. A kiürített szalonban meggyújtották a gázcsillár minden lángját, és a kandallón égtek a gyertyák. A padló zsírkövel volt felhintve, és néma félkörben álltak a tanítványok.

A függönyös ajtókon túl pedig, a szomszéd szobában, plüssfotelekben ültek a mamák és nagynénik, és lornyonon át nézték Knaak urat, ahogyan derekát előrehajtva, szalonkabátjának szegélyét két ujjal felcsippentette, és ruganyos lépésekkel megmutatta a mazurka egyes figuráit. Ha azonban egészen meg akarta hökkenteni a publikumot, akkor hirtelen, minden

---

² Van szerencsém bemutatkozni... nevem Knaak.

kényszerítő ok nélkül felpattant a padlóról, és lábszárait szédítő gyorsasággal pörgette egymás körül, mintegy trillázott velük, majd mérsékelt, de mindent eresztékeiben megrázó huppanással tért vissza a földre...

Micsoda lehetetlen egy majom, gondolta magában Tonio Kröger. De jól látta, hogy Inge Holm, a jókedvű Inge, gyakran önfeledt mosollyal követi Knaak mozdulatait, és nem ez volt az egyetlen oka annak, hogy Toniót mindezek a csodálatos testi ügyességek alapjában véve bámulatra kényszerítették. Mily háboríthatatlan nyugalom volt Knaak úr tekintetében! Nem nézett ő a dolgok mélyére, odáig, ahol bonyolultakká és szomorúakká válnak; szeme nem tudott egyébről, mint hogy barna és szép. De épp azért volt a tartása is büszke! Igen, ostobának kell lenni ahhoz, hogy az ember úgy tudjon lépdelni, mint ő; és akkor az embert szeretik, szeretetre méltónak tartják. Nagyon meg tudta érteni, hogy Inge, az édes, szőke Inge úgy nézett Knaak úrra, mint ahogy nézett. De hát órá vajon sohasem fog így pillantani egy leány?

Ó, hogyne, megeshet az is. Ott volt Magdalena, Vermehren ügyvéd leánya, akinek ajka szelíd volt, és nagy, sötét, félénk szeme csupa komolyság és rajongás. Ez a leány gyakran elbotlott tánc közben; de hölgyválaszkor fölkérte Toniót, tudta róla, hogy verseket ír, kétszer is megkérte, hogy mutassa meg írásait, és gyakran nézte őt messziről, lehajtott fejjel. De mit ért ezzel Tonio? Ő Inge Holmot szerette, a szőke, jókedvű Ingét, aki bizonyára megvetette őt azért, hogy költői dolgokat firkál... Tonio nézte, nézte keskeny metszésű kék szemét, amely tele volt boldogsággal és csúfolódással, és irigy vágy, vad, szilaj fájdalom ülte meg és égette a szívét, amiért a leány elzárkózik tőle, és örökké idegen marad...

- Első pár, en avant!³ - vezényelt Knaak úr, és nincs rá szó, mily csodálatosan nyafogta az orrhangot. Francia négyest gyakoroltak, és Tonio Kröger nagy ijedelmére Inge Holm egy és ugyanazon carréban⁴ táncolt vele. Kerülte a lányt, ahogy tudta, és mégis minduntalan a közelébe jutott; megtiltotta szemének, hogy közeledjék hozzá, mégis mindig rajta akadt meg a pillantása. Most itt jön, suhanva, kézen fogva a vörös hajú Ferdinand Matthiessennel, hátracsapja varkocsát, és lihegve áll meg vele szemközt; Heinzelmann úr, a zongorista, csontos kezével a billentyűkre csap, Knaak úr vezényszavakat harsog, kezdődik a négyes.

Inge ide-oda imbolygott Tonio előtt, előre és hátra, lépve és perdülve; az illattól, amely a lány hajából vagy ruhájának lenge fehér kelméjéből áradva néha megcsapta, a fiú szeme mindinkább elhomályosodott. Szeretlek, kedves, édes Inge, mondogatta titokban, és ezekbe a szavakba beleöntötte egész fájdalmát amiatt, hogy a lány oly jókedvűen, szívvel-lélekkel táncol, és órá ügyet sem vet. Storm gyönyörű költeménye járt az eszében: „Szeretnék aludni, de neked kell a tánc.” Gyötrődött a megalázó képtelenség miatt, ami abban rejlett, hogy az embernek táncolnia kell, amikor szerelmes...

- Első pár, en avant! - szólt Knaak úr, mert új forduló következett. - Compliment! Moulinet des dames! Tour de main!⁵ - És nem lehet leírni, micsoda graciozitással⁶ nyelte el a „de” néma e-jét.

- Második pár, en avant!

Tonio Kröger volt soros a hölgyével.

---

³ Előre!

⁴ Négyzetben.

⁵ Táncfigurák.

⁶ Kecességgel, kellemmel.

- Compliment!

Tonio Kröger meghajtotta magát.

- Moulinet des dames!

És Tonio Kröger lehajtott fővel és összevont szemöldökkel kézen fogta a négy hölgyet, Inge Holmot is, és a moulinet szabálya szerint táncolt.

Körös-körül vihogás és kacagás támadt. Knaak úr abba a balettpózba lendült, amely stilizálva fejezte ki a rémületet.

- Ajaj! - kiáltott. - Megállás! Kröger a hölgyek közé került! En arrière,⁷ Kröger kisasszony, vissza, fi donc!⁸ Mindnyájan megértették, csak kegyed nem. Tessék visszamenni! Hess, hess!

Kivette sárga selyem zsebkendőjét, azzal hessegette vissza helyére Tonio Krögert.

Mindenki kacagott, a fiúk, a lányok és a függönyös ajtó mögött ülő hölgyek is, mert Knaak úr valami szerfőlött mókás dolgot rögtönzött az esetből. Olyan multság kerekedett, akárcsak a színházban. Csak Heinzelmann úr várt szenvtelen, hivatalos ábrázattal, hogy jelt kapjon a folytatásra, ő már edzett volt, Knaak úr reá már nem hatott.

Azután folytatták a négyest. Utána pedig szünet következett. Belépett a szobalány, egy teástálcán málnaszörpös poharakat zörgetett, és a szakácsnő egy rakomány édes mártásba áztatott piskótával követte nyomon. Tonio Kröger azonban kiosont a szobából, titokban kiment a verandára, és ott hátratett kézzel az egyik ablakba állt, nem gondolva rá, hogy az ablak leeresztett zsalugáterén át semmit sem láthat, így hát neveltséges ott állni, és úgy tenni, mintha az ember kinézne az ablakon.

Ő azonban saját magába pillantott, a lelke mélyébe, ahol annyi bú és vágy ütött tanyát. Miért is van itt? Miért nem ül a szobájában az ablak mellett, Storm *Immensee*-jét olvasva, és olykor kitekingetve az alkonyodó kertbe, ahol nehézkesen csikorog az öreg diófa. Ott, ott lenne az ő helye. A többiek hadd táncoljanak, hadd legyenek üdék és ügyeskedők... Nem, nem, az ő helye mégiscsak itt van, ahol Inge közelében érzi magát, még ha magában áll is itt, és így próbálja messziről a benti zümmögés, zörgés és kacagás zajából kivenni az ő hangját, amelyben az élet melege zenél. Ó, a te hosszúkás metszésű, nevető, kék szemed, te szőke Inge! Csak az tud olyan szép és vidám lenni, mint te, aki nem olvassa az *Immerisee*-t, és sohasem próbál maga is ilyesmit írni; ez ám a szomorú!

Miért nem jön az a lány! Miért nem veszi észre, hogy ő már nincs mellette, miért nem érzi, mi megy végbe a lelkében, miért nem oson utána titokban, ha csak száanalomból is, hogy kezét a vállára tenné, és azt mondaná: Jöjj be hozzám, légy víg, szeretlek. És fülelt hátrafelé. És várta értelmetlen feszültséggel, hogy jöjjön a lány. De annak nem vitt őhózzá az útja. Ilyesmi ebben a világban nem szokott valóra válni.

Talán Inge is csak kinevette őt, úgy, mint mindenki más? Úgy van, kinevette, akármilyen szívesen tagadta volna ezt le mindkettőjük kedvéért Tonio. Pedig ő csak azért táncolta a hölgyekkel együtt a moulinet des dames-ot, mert egészen kába volt Inge közelében. És aztán? Mi van ebben? Egyszer majd csak abbahagyják a nevetést! Talán bizony nem fogadta el közlésre egyik versét egy folyóirat, még ha megszűnt is aztán, még mielőtt a vers megjelenhetett volna? Eljön a nap, amikor ő híres ember lesz, amikor mindent kinyomtatnak, amit ír, meglátjuk, lesz-e majd nagy hatással Inge Holmra... Hát *nem* lesz hatással, ez az éppen.

---

⁷ Vissza.

⁸ Ejnye!

Magdalena Vermehrenre, aki mindig elbotlik, arra igen. De Inge Holmra soha, a kék szemű, jókedvű Ingére soha. És akkor, nemde, hiába az egész?...

Tonio Kröger szíve fájdalmasan elszorult erre a gondolatra. Fáj nagyon érezni, mily csodálatosan játékos és gyötrelmes erők ébrednek benned, és fáj tudni, hogy azok, akikhez a vágyad vezérel, derűs elérhetetlenségben állnak szemközt azokkal az erőkkel. Ám, jóllehet egyedül, kirekesztve és reménytelenül állt egy leeresztett zsalugáter előtt, és bújában úgy tett, mintha keresztül tudna pillantani rajta, Tonio mégis boldog volt. Mert akkor élt a szíve. Melegen és szomorúan vert teéretted, Ingeborg Holm, és a lelke boldog önmegtágadással ölelte át a te szőke, világos és öntelten közönséges kis lényedet.

Hányszor állt már kihevült arccal magányos zugokban, ahova zene, virágillat és pohárcsörgés csak tompán hatolt el, és igyekezett a messzi báli zajból kivenni a te csengő hangod, hányszor állt ott szenvedve temiattad és mégis boldogan? Hányszor bánkódott azon hogy Magdalena Vermehrennel, aki mindig elbotlik, tudott beszélni, hogy ez a leány megértette őt, és vele együtt nevetett vagy volt komoly, míg a szőke Inge, ha mellette ült is, távolinak, idegennek és idegenkedőnek tűnt fel, mert ők ketten más-más nyelvet beszéltek; és Tonio mégis boldog volt. Mert a boldogság, mondotta önmagának, nem abban van, hogy az embert szeretik, az csak undorral vegyes kielégülése a hiúságnak. Boldogság az, ha az ember szeret, és holmi apró, fortélyos közeledésekkel lopja meg szerelme tárgyát. És lelkében felírta ezt a gondolatot, teljesen átgondolta és gyökeréig átérezte.

Hűség! - gondolta Tonio Kröger. - Hű leszek hozzád és szeretni foglak, Ingeborg, amíg csak élek! Ilyen jó szándékok éltek benne. De azért egy kis félelem és szomorúság azt súgta, hogy lám, Hans Hansent is teljes-tökéletesen elfelejtette, noha nap nap után látta őt. És az volt a csúf és szánalmas a dologban, hogy ez a halk és kaján hang igazat mondott, hogy telt az idő, és jöttek napok, amikor Tonio Kröger már nem volt oly feltétlen meghalni kész, mint azelőtt, a vidám Ingéért, mivel kedvet és erőt érzett magában ahhoz, hogy a maga módján sok-sok jelentékeny dolgot alkosson a világban.

És lábujjhegyen kerülgette az áldozati oltárt, melyen szerelmének szintiszta, szeplőtlen lángja lobogott, letérdelt előtte, és minden módon szította, élesztette a lángot, mivel hű akart maradni. És nem sok idő telt belé, hogy észrevétlenül, feltűnés nélkül és zajtalanul mégiscsak kialudt a láng.

Tonio Kröger azonban még egy ideig ott állt a kihűlt oltár előtt, eltelve álmélgodással és csalódással amiatt, hogy a hűség nem lehetséges a földön. Akkor vállat vont, és továbbhaladt az útján.

3

Kissé hanyagul és egyenlőtlenül haladt a számára kijelölt úton, maga elé füttyörészve, oldalvást hajtott fővel nézve a távolba, és ha eltévedt, ez azért volt, mivel némelyek számára nincs is igazi ösvény... Ha azt kérdezték tőle, az ég szerelméért, mit gondol, mi lesz belőle, olyankor mindig mást és mást felelt; mert amint mondani szokta, és már fel is jegyezte magának, ő ezer létforma lehetőségét hordozza magában, ugyanakkor azt a titkos tudatot, hogy alapjában véve mindegyik kész lehetlenség...

Már mielőtt elhagyta volna szűk utcás szülővárosát, lassanként fellazultak a kapcsok és a szálak, melyek a városhoz kötötték. A Krögerek régi nemzetsége hovatovább a letöredezés, a fölbomlás állapotába jutott, és az embereknek minden okuk megvolt rá, hogy Tonio Kröger egész lényét és létezését is ennek az állapotnak jelei közé számítsák. Apai nagyanyja, a nemzetség feje meghalt, nem sok idő múlva követte őt a sírba apja, a magas, tűnődő,

gondosan öltözködő úr, aki míg élt, gomblyukában mezei virágot hordott. A nagy Kröger-ház, méltóságos történelmi múltjával egyetemben, eladó volt, és a cég kimúlt. Tonio édesanyja azonban, az ő szép és tüzes anyja, aki oly csodálatosan játszott zongorán és mandolinon, és akinek minden mindegy volt, a gyászév leteltével újból férjhez ment, mégpedig egy muzsikushoz, egy olasz nevű virtuózhoz, és elment vele világgá. Tonio Kröger ezt egy kissé léha dolognak érezte; de hát hivatott volt-e rá, hogy tiltakozzék? Verseket írt, és még csak arra sem tudott válaszolni, hogy vajon mit gondol, mi lesz belőle...

Elhagyta zezugos szülővárosát, melynek csúcstetői körül hűs, nedves szél füttyült, elhagyta a sötét utat és a kert vén diófáját, ifjúkorának meghitt társait, elhagyta a tengert is, amelyet úgy imádott, és nem érzett fájdalmat miatta. Mert hát nagyon okos ember lett belőle, rájött, hogy hányadán is áll tulajdonképpen önmagával, és felsőbbeséges gúnnyal nézte az otromba és hitvány életet, amely oly sokáig tartotta őt a maga szűk körében.

Egészen átadta magát annak a hatalomnak, amelyet legmagasztosabbnak látott e földön, melynek szolgálatára magát hivatottnak érezte, s amely neki nagyságot és dicsőséget ígért, átadta magát a szellem, a szó hatalmának, mely mosolyogva trónol az öntudatlan, néma élet fölött. Átadta magát egész fiatalos szenvedélyével, és ez a hatalom megjutalmazta minden adományával, de el is vette tőle kérlelhetetlenül mindazt, amit ellenértékül szokott behajtani.

Megélesítette tekintetét, és képessé tette, hogy keresztüllásson a nagy szavakon, amelyek az emberek keblét dagasztják, föltárta előtte az emberek lelkét, és föltárta a saját lelkét is, tisztán látóvá tette, és megmutatta neki a világ belsejét és mindazt, ami végső soron a szavak és tettek mögött rejlik. Amit pedig Tonio látott, ennyi volt: nevetség és hitványság - nevetség és hitványság.

Ekkor, a megismerés kínjával és gögjével együtt, rátört a magányosság, mert az ártalmatlanok, a vidáman tompult agyúak körében nem tűrték meg őt, azokat megzavarta a homlokán világító bélyeg. De mind jobban és jobban megédesedett benne a szó és a forma gyönyöre, mert amint mondani szokta (és már fel is jegyezte magának), a lélek megismerése egymagában menthetetlenül mélabússá tenne minket, ha a kifejezés öröme fel nem vidítana...

Nagyvárosokban élt, és délen, melynek napfénytől művészetének dúsabb érettségét várta; lehet, hogy az anyai vérség vonzotta őt oda. De mivel szíve halott volt és szeretet nélkül való, a hús kalandjaiba bonyolódott, mélyen lesüllyedt a kéj, a forró bűn örvényébe, és mondhatatlanul szenvedett emiatt. Talán az atyai örökség, a magas, tűnődő, elegáns ruhájának gomblyukában mezei virágot viselő férfiú lelki hagyatéka volt az, ami ott lent olyan kínlódásokat okozott neki, és néha valami gyenge, epedő emlékezést ébresztett fel benne, emlékezést a lélek örömére, mely valaha az övé volt, s melyet a tivornyákban nem tudott feltalálni.

Megutálta és meggyűlölte az érzékiséget, szomjúhozva vágyott a tisztaság, a tisztaság után, holott közben a művészet levegőjét lehelte, az örök tavasz lanyha és édes, illatterhes levegőjét, ahol a nemzés titkos kéjében serken és fortyog és csirázik minden. Így csak azt érte el, hogy rikító ellentétek sodrában, fagyos szellemiség és emésztő érzéki tűz közt talajtalanul ide-oda hanyódva, a lelkiismeret gyötrelmétől lankadt életet élt, elvetemült, kicsapongó és rendetlen életet, amelytől ő, Tonio Kröger, a lelke mélyén undorodott. Micsoda tévút! - gondolta olykor. - Hogyan történhetett, hogy belebonyolódtam ezekbe az excentrikus⁹ kalandokba? Elvégre nem ekhós szekéren járó cigánynépből származom...

De amily mértékben gyengült az egészsége, azonmód finomodott a művészete, lett választékos, előkelő, értékes, finnyássá, ingerlékeny a banalitás iránt és roppantul érzékeny

---

⁹ Szertelen, különös.

tapintat és ízlés dolgában. Amikor először lépett nyilvánosság elé, azok részéről, akik illetékesek voltak, sok örvendező tetszésnyilvánítás hangzott el, mert amit közzétett, becses műalkotás volt tele humorral és életismerettel. És a nevét; azt a nevet, melyen egykori tanárai korholva szölongatták, melyet a gesztenyefa tövében, a szökőkút mellett és a tengerparton született első rímei alá jegyzett, ezt a Délből és Északból egybetett hangzást, ezt az egzotikus illatú polgárnevet hamarosan úgy emlegették, mint kiválóságot jelző formulát: mert tapasztalatának fájdalmas alaposságával ritkamód szívós és becsvágyó szorgalom párosult, amely válogatós és ingerlékeny ízlésével való harcban, heves kínok közt hozott létre rendkívüli alkotásokat.

Nem úgy dolgozott már, mint aki azért dolgozik, hogy éljen, hanem mint aki nem akar mást, csak dolgozni, mert nem becsüli önmagát élő embernek, csak mint alkotó óhajt számításba jönni, egyébként pedig szürkén és feltűnés nélkül jár a világban, mint a színész, ha már lemosta arcáról a festéket, és aki egy a semmivel, amíg nincs szerepe. Némán, zárkózottan dolgozott, láthatatlanul, és lenézve a törpéket, kiknek a tehetség nem más, mint társasági dísz, akár szegények, akár gazdagok, vadul és tépetten ödöngtek, vagy egyéni nyakkendőkkal pipiskedtek, mindenekelőtt arra törekedtek, hogy boldogan, szeretetre méltóan, művész módjára éljenek, nem sejtve, hogy igazán jó művek csak a gonosz élet nyomása alatt születhetnek, hogy aki él, az nem dolgozik, és meg kell halni ahhoz, hogy valaki egészen az alkotók sorába jusson.

4

- Zavarok? - kérdezte Tonio Kröger, megállva a műterem küszöbén. Kalapját kezében tartotta, és még meg is hajolt kissé, jóllehet Lizaveta Ivanovna a barátnője és bizalmasa volt.

- Legyen könyörületes, Tonio Kröger, és lépjen be ceremónia nélkül! - válaszolt a nő a maga ugráló hanglejtésével. - Úgyis tudjuk, hogy jó nevelést kapott, és tudja, hogy mi illik, mi nem.

Azzal az ecsetjét a bal kezében tartott paletta mellé dugta; jobbát Tonio felé nyújtotta, és nevetve, fejcsóválva nézett a szemébe.

- Igen, de maga dolgozik - szólt Tonio. - Hadd lám... Ó, szépen haladunk.

S hol a színes vázlatokat nézegette, melyek a festőállvány mellett kétfelől székekre voltak támasztva, hol meg a nagy, négyzetvonalakkal behálózott vásznat, amelyen szénrel felvázolt kusza körvonalak közt már kezdtek mutatkozni az első színfoltok.

Münchenben, a Schellingstrasse egyik hátsó épületében voltak, több emelet magasságban. Kint az északra néző széles ablak mögött kék égbolt, madárzene és napsugár derűje uralkodott, s a tavasz édes, ifjú lehelete, beáradva a nyitott csapóablakon át, elvegyült a tágas műterem fixatív- és olajfestékszagával. A világos alkonyat arany derűje akadálytalanul öntötte el a falak széles, kopár felületeit, jókedvűen világította meg a kissé hézagos padlót, az ablak alatt álló, üvegcsékkal, tubusokkal és ecsetekkel megrakott durva deszkaasztalt és a kárpitozatlan falakon lógó, keret nélküli tanulmányképeket, a szakadozott selyemből való spanyolfalat, amely az ajtó közelében egy stílusosan berendezett lakó- és pihenőzugot határolt el - megvilágította a festőállványon születő művet s előtte a festőnőt és a költőt.

Lizaveta körülbelül egyidős volt Tonióval, vagyis valamivel túl a harmincon. Festékfoltos, sötétkék kötényruhát viselt, és állát tenyerébe támasztva, alacsony zsámolyon ült. Simára fésült barna haja, amely oldalvást már kissé őszes volt, lágy, hullámos választékban takarta halántékát, és keretezte szlávos idomú, barnás, végtelenül rokonszenves arcát, melynek pisze orr, élesen kidomborodó arccsont és apró, fekete, fényes szempár adott jellegzetességet.

Feszülten, bizalmatlanul és ingerlékeny, ferdén összehunyorított szemmel vizsgálta a munkáját...

Tonio mellette állt, jobb kezét csípőjére tette, baljával pedig gyorsan pödörgette barna bajuszát. Miközben komoran és erőlködve mozgatta rézsútos szemöldökeit, rendes szokása szerint maga elé füttyült. Rendkívül gondosan és választékosan volt öltözve, ruhájának színe nyugodtszürke, kabátja úri volt. De gondolatoktól szántott homloka; amelyről sötét haja oly roppantul egyszerű és hibátlan vonalban vált kétfelé, idegesen megremegett, és délies szabású arcának vonásai már élesek voltak, mintha kemény palavessző véste volna ki őket, ugyanakkor a szája szelíd vonalúnak, álla lágy idomúnak látszott... Egy idő múltán kezével végigsimított homlokán és szemén, aztán elfordult.

- Nem kellett volna jönnöm - mondta.

- Miért mondja ezt, Tonio Kröger?

- Mert most hagytam abba a munkám, Lizaveta, és a fejem pontosan olyan belül, mint itt ez a vászon. Nyers vázlat, javításokkal telefirkált halvány terv és néhány színfolt, igen; és most idejövök, és itt ugyanezt látom. És megtalálom itt megint a belső összeütközést és ellentmondást is - szólt szimatolva -, ugyanazt, ami otthon gyötört. Furcsa dolog. Ha ül rajtad egy gondolat, akkor mindenütt azt látod kifejezve, szinte szagolod a szélben. Fixatív- és tavasz-illat, nemde? Művészet és... mi is az a másik? Ne mondja, Lizaveta, hogy „természet”, ez nem az igazi szó. Eh, mondom, inkább sétálni mentem volna, ámbár isten tudja, jobban éreztem volna-e magamat. Öt perce sincs, nem messze innen találkoztam egy kollégámmal, Adalberttel, a novellistával. „Az isten verje meg ezt a tavaszt! - mondta a maga agresszív stílusában. - A legszörnyűbb évszak volt mindig, és az is marad! Képes maga, Kröger, egy értelmes gondolatra, képes valamit kidolgozni fölényesen, aprólékos hatásra és csattanóra kihegyezni, mikor a vére illetlenül bizserog, és mikor egy csomó oda nem tartozó észlelet nyugtalanítja, amit ha megvizsgál, kisül, hogy csupa szemenszedett, hasznavehetetlen útszélesség? Én bizony fogom magam és beülök a kávéházba. Ez semleges terület, nincs kitéve az időjárás viszontagságainak... tudja, hogy úgy mondjam, az elszigetelt és magasztos irodalmi szférát képviseli, melyben az embernek csupa előkelő ötlete támad...” És ment, és beült a kávéházba; talán jobb lett volna, ha vele tartok.

Lizaveta mulatott.

- Nem rossz, Tonio Kröger. Az, amit a barátja „illetlen bizsergésről” mondott, nem rossz. És tulajdonképpen igaza van, mert ilyenkor tavasszal csakugyan nem sokra megy az ember a munkával. Hanem most ide figyeljen. Most én azért is megcsinálom itt ezt a kis dolgot, ezt a kis hatásos csattanót, ahogyan Adalbert mondaná. Azután bemegyünk együtt a „szalonba”, és iszunk egy csésze teát, maga pedig ki fogja beszélni magát, mert látom jól, hogy ma sok minden van a begyében. Addig pedig, legyen szíves, vonuljon el valahova, például ott, arra a ládára, ha ugyan nem félti a patrícius¹⁰ ruházatát...

- Ugyan, Lizaveta Ivanovna, hagyjon békén a ruházatommal! Jobban szeretné, ha rongyos bársonykefében vagy piros selyemmellényben szaladgálnék? Elég kalandorság már az is, ha az ember művész. Külsőleg öltözködünk rendesen, a mindenét, és viselkedünk rendes ember módjára... Téved, nincs is olyan sok a begyében - szólt, és nézte Lizavetát, ahogyan a palettáján kikevert egy színt -, mondom, csak egy probléma és belső ellentmondás az, ami a fejemben járt, és zavart a munkámban... Igaz is, miről beszéltünk? Adalbertről, a novellistáról, meg hogy micsoda büszke és gerinces ember ő. „A tavasz a legszörnyűbb évszak” - mondotta,

---

¹⁰ Itt: rendezett, polgári öltözködés.

és a kávéházba ment. Mert, ugye, amit az ember akar, ahhoz értenie is kell? Látja, engem is idegesít a tavasz, engem is megzavar az emlékek és érzések bűbajos trivialitása. Csakhogy én nem tudom rászáni magam, hogy emiatt szidjam és megvessem a tavaszt; mert a dolog úgy áll, hogy én szégyellem magam előtte, szégyellem magam tiszta természetessége és diadalmas ifjúsága előtt. És nem tudom, irigyeljem-e Adalbertet vagy lenézzem azért, hogy minderről semmit sem tud... Az ember tavasszal nehezen dolgozik, az ám! De miért! Mert az ember ilyenkor érez. És mert kontár az, aki azt hiszi, hogy az alkotó művésznak szabad éreznie. Minden valódi és őszinte művész mosolyog ennek a csacsi tévedésnek a gyerekességén... talán mélabúsan, de mosolyog. Mert az, amit mondunk, sohasem szabad, hogy földolog legyen, hanem csak önmagában véve közömbös anyag, amelyből játszani és hanyag fölénnyel kell létrejönnie az esztétikai képződménynek. Ha például magának túlságosan fontos az, amit mondani akar, ha a szíve túl hevesen dobog érte, akkor biztos lehet, hogy tökéletes kudarcot vall. Erőt vesz magán a pátoz, erőt vesz az érzelmesség, valami nehézkesség, esetleg komolykodás, fegyelmezetlenség, iróniátlanság, fűszerezetlenség; unalmasság és banalitás¹¹ kerül ki a keze alól, s az emberekből a végén nem vált ki mást, mint közönyt, önmagából pedig csak csalódást és kint... Mert így van ez, Lizaveta: az érzés, a meleg, szívbeli érzés mindig banális és hasznavehetetlen, művésziesség csak a mi romlott, a mi artisztikus¹² idegrendszerünk izgalmaiból és hideg eksztázisaiból¹³ származhat. Emberfölötti és embertelen lényekké kell változnunk, hogy az emberiséghez csak furcsán távoli és közömbös viszonyban állunk, csak akkor leszünk képesek és egyáltalán hajlamosak arra, hogy az érzést megjátsszuk, érzéssel játszani, egy érzést hatásosan és ízlésesen ábrázolni tudjunk. A stílus, a forma, a kifejezés képessége már eleve feltételezi ezt a hűvös, válogatós viszonyt az emberhez, mi több, föltételez egy bizonyos emberi elszegényedést és elsatnyulást. Mert az egészséges és erős érzésnek, már ez így van, nincs ízlése. Befellegzett a művésznak; mihelyt ember lesz és érezni kezd. Ezt tudta Adalbert, úgy van, és azért ment a kávéházba, az „elszigetelt szférába”, igenis!

- Hát ő csak menjen isten hírével, bátyuska - szolt Lizaveta, mialatt egy bádoglavórban megmosta a kezét -, magának nem kell utánamennie.

- Nem, Lizaveta, nem is megyek. Éspedig csak azért nem, mert olykor képes vagyok arra, hogy a tavasz előtt és saját művész voltom előtt kissé szégyenkezzem. Látja, megesik gyakran, hogy leveleket kapok idegen kézírással, dicsérő és köszönő írásokat olvasóim köréből, meghatott emberek bámulatának közvetlen kifejezéseit. Olvasom ezeket a sorokat, és megilletődés fog el a meleg, gyámoltalan érzés láttára, mely a művészetem nyomán támad, valami szána-lom fog el a rajongó naivság iránt, mely a levelekből szól hozzám, és elpirulok a gondolatra, mennyire kijózanodna ez a derűs ember, ha valaha bepillantana a kulisszák mögé, ha ártatlan lelke valaha megértené, hogy egy jóra való, egészséges és tisztességes ember egyáltalán nem ír, nem színészkedik és nem komponál... Ami engem nem gátol abban, hogy gondolatát, melyet benne lángelmém keltett, a magam felfokozására és ösztökélésére ki ne használjam, hogy azt a csodálatot szörnyű komolyan ne vegyem, és olyan képet ne vágjak hozzá, mint a majom, amelyik játssza a nagy embert... Maga csak ne szóljon közbe, Lizaveta! Mondhatom magának, sokszor halálosan fáraszt, hogy embernek kell mutatnom magam, holott semmi közöm ahhoz, ami emberi... Egyáltalán: férfi-e egy művész? Meg kell kérdezni ez irányban „a nőt”! Nekem

---

¹¹ Közhely.

¹² Itt: érzékeny, művészi.

¹³ Elragadtatás, önkívület.

úgy tetszik, mi, művészek, mindnyájan osztozunk egy kissé ama preparált pápai énekesek¹⁴ sorsában... Elbűvölően énekelünk. Csak éppen...

- Szégyellhetné magát egy kicsit, Tonio Kröger. Na, jöjjön teázni. A víz mindjárt felforr, tessék cigaretta, gyújtson rá. A szoprán éneklésnél hagyta abba; folytassa ugyanott. Szégyellje magát. Ha nem tudnám, milyen büszke szenvedéllyel oldódik fel hivatásában...

- Csak azt ne mondja, hogy „hivatás”, Lizaveta Ivanovna. Az irodalom általában nem hivatás, hanem átok, ha tudni akarja. Mikor kezdi érezni az ember ezt az átkot? Korán, rettentően korán. Abban az időben amikor úgy illene, hogy még békében és egyetértésben éljen Istennel és a világgal. Azzal kezd, hogy megbélyegzettnek, másokkal, a közönségekkel, a rendesekkel rejtélyes ellentétben állónak érzi magát, az ironia a hitetlenség, az ellenzékiség, a megismerés, az érzés örvénye, mely a művészt embertársaitól elválasztja, egyre mélyebben és mélyebben tátong, a végén egyedül marad, és azután nincs többé mód a megértésre. Micsoda sors! Tegyük fel, hogy a szíve eléggé eleven, eléggé szerető marad ahhoz, hogy ezt borzalmasnak érezze!... Az öntudata föllobban, mert ezrek és ezrek közt a homlokán érzi és tudja a bélyeget, mely senki előtt nem marad titokban. Ismertem egy szeniális színészt, aki mint ember beteges elfogódottsággal és gyámoltalansággal volt megverve. Mi okozta ezt? Túlfeszült érzése, párosulva azzal, hogy nem jutott neki való szerephez, színészi feladathoz, ez züllesztette le emberileg ezt a tökéletes művészt... Egy művészt, egy igazi művészt, nem olyant, akinek a művészet polgári foglalkozás, hanem egy predesztináltat, egy művészsorsra kárhoztatottat, csekély éleslátással fel lehet fedezni egész tömeg ember közt. Lerí az arcáról az elkülönültség, a senkihez nem tartozás, a felismerve és megfigyelve levés érzése, valami királyi és egyúttal zavarodott jelleg. Egy fejedelem, ha civilben jár-kel a nép közt, annak a vonásain figyelhető meg ilyesmi. De itt nem segít a civil ruha, Lizaveta. Vegyen bár álruhát, öltön jelmezt, öltözzön attasénak vagy szabadságon levő testőrtisztnek, elég, ha a szemét felveti és egy szót szól, mindenki fogja tudni, hogy nem ember, hanem idegen és elidegenítő, valami más...

- És *mi* a művész? Nincs kérdés, amely előtt az emberek kényelmessége és értelmi tunyasága szívósabbnak bizonyult volna, mint ez. „Az ilyesmi külön adomány”, mondják alázatosan a jó emberek, akik egy művész hatása alá kerültek, s mivel jó szándékú véleményük szerint derűs és magasztos hatások föltétlenül ugyancsak derűs és magasztos forrásokból eredhetnek, azért senki sem gyanakszik, ha esetleg rendkívül rosszfajta, roppantul kérdéses „adomány” az, amiről itt szó van... Tudjuk, a művész könnyen sebezhető... nos, tudjuk azt is, hogy ez jó lelkiismeretű és megalapozott önérzetű embereknek nem szokott jellemző sajátsága lenni... Látja, Lizaveta, én a lelkem mélyén, szellemi értelemben, ugyanúgy *gyanakodom* a művész-fajtájú emberekre, mint ahogy tiszteletre méltó őseim ott fenn, a szűk utcás városban, holmi csepűrágókra és vándorkomédiásokra gyanakodtak, akik házukba vetődtek. Hallgasson ide. Ismerek egy bankárt, egy ősz üzletembert, akinek tehetsége van arra, hogy novellákat írjon. Pihenőóráiban él is ezzel a tehetségével, és a munkái néha egészen kitűnőek. Hiába - azt mondom: „hiába” - ez a finom hajlandóság, ez az ember nem teljesen feddhetetlen, ellenkezőleg, már le kellett ülnie egy súlyos szabadságvesztést, mégpedig alapos okokból. Sőt voltaképpen csak a börtönben eszmélt a tehetségére, és minden írásának alapmotívuma fegyházi tapasztalat. Ebből némi merészséggel azt lehet következtetni: ahhoz, hogy az ember költővé lehessen, kell, hogy otthon legyen valamilyen fegyintézetben. De nem kínálozik-e az a gyanakvó feltevés, hogy az én emberem börtönélményei kevésbé lehettek egybenőve művész voltának gyökereivel, mint *az, ami őt börtönbe juttatta?* Egy bankár, aki novellákat ír, nemde,

¹⁴ Utalás arra, hogy a középkorban a férfi énekeseket kiherélték, megfosztották férfiasságuktól, hogy hangjuk magas és tisztán csengő legyen.

fehér holló? De egy büntetlen előéletű, egy feddhetetlen és szolid bankár, aki novellákat ír - *ilyen nem létezik...* Jó, jó, csak nevéssen. Pedig én csak félig-meddig tréfálok. Nincs a világon gyötrőbb probléma, mint a művész léte emberi kihatásában. Nézze csak a legtipikusabb és épp azért leghatalmasabb művésznek legcsodálatosabb alkotását, vegyen egy olyan beteges és mélyen szép értelmű művet, amilyen a *Trisztán és Izolda*, és figyelje meg a hatást, amelyet az a mű egy fiatal, egészséges, erősen normális érzésű emberre tesz. Nekibátorodást, megizmosodást, jóra való, meleg lelkesedést észlelni rajta, esetleg felbuzdulást arra, hogy maga is „művészt” alkosson... A született műkedvelő! Mi, művészek, alapjában másfélék vagyunk, mint amilyenek ő, az ő „meleg szívével” és „becsületes rajongásával” álmodni merné. Láttam nem egy művészt, akit nők és fiatalok ünneplő lelkesedése rajongott körül, holott én tudtam róluk... A művészet eredetét, vele járó jelenségeit és feltételeit illetően minduntalan a legfurcsább tapasztalatokat szerzi az ember...

- Másoknál, Tonio Kröger - bocsásson meg -, vagy nem csak másoknál?

Tonio nem felelt. Összevonta ferde szemöldökeit, és maga elé füttyörészett.

- Kérem a csészéjét, Tonio. Nem erős a tea. És gyújtson rá még egy cigarettára. Egyébként remélem, maga is tisztában van azzal, hogy a dolgokat úgy látja, ahogy nem okvetlenül kellene látnia...

- Ez a Horatio válasza, kedves Lizaveta. „Nagyon túhegyre vennők, ha így vennők”, ugyebár?¹⁵

- Azt állítom, hogy más oldalról is ugyanolyan alaposan szemügyre lehet venni, Tonio Kröger. Én csak egy ostoba, festegető nőszemély vagyok, és ha egyáltalán tudok magának valamit válaszolni, ha magával szemben a tulajdon hivatását védelmembe tudom venni, akkor egész bizonyosan semmi újat nem hozok fel, hanem csak emlékeztetem magát arra, amit úgyis nagyon jól tud... Ugyan mondja: az irodalom megtisztító, megszentelő hatása, a szenvedélyek kiirtása megismerés és szó útján, az irodalom mint út a megértéshez, a megbocsátáshoz és szeretethez, a nyelv megváltó hatalma, az irodalmárszellem mint az emberi szellemnek általában legnemesebb megjelenési formája, az irodalmár mint tökéletes ember, mint szent... aki így látja a dolgokat, az maga szerint nem eléggé alaposan látja?

- Magának joga van így beszélni, Lizaveta Ivanovna, mégpedig a maguk költőinek alkotásaira gondolva, az imádandó orosz irodalomra, amely a legvalóságosabban képviseli azt a szent irodalmat, melyről az imént beszélt. De én a maga ellenvetéseit nem hagytam figyelmen kívül, sőt úgy vélem, egybevágunk azzal, ami ma az eszemben jár... Nézzen rám. Ugye, nem látszom valami túlzottan vidámnak? Egy kicsit vén vagyok, éles arcvonású és fáradt, nemde? Nos, hogy a „megismerésre” térjünk vissza, el lehet képzelni egy embert, aki, bár eredetileg jóhiszemű, szelíd lelkű, jó szándékú és kissé szentimentális, a pszichológiai tisztánlátástól egész egyszerűen felőrlődik és tönkremegy? Helytállni, hogy a világ szomorúsága le ne gyűrjön minket; megfigyelni, megjegyezni, a dolgok rendjébe a gyötrőbb élményeket is besorozni; és egyébként jól érezni magunkat, fölfuvalkodni abban a tudatban, hogy erkölcsileg fölébe kerekedünk annak a förtelmes tanulmánynak, amelyet úgy hívnak, hogy lét - na persze! Csakhogy néha nem segít a kifejezés semmiféle gyönyöre, az egész úgy egy kicsit a fejünkre nő. Mindent megérteni annyit jelentene, hogy mindent megbocsátani? Nem tudom. Van valami, Lizaveta, amit a megismerés undorának nevezek: az az állapot, amikor elég valaminek a mélyére látni ahhoz, hogy magunkkal szemben halálos undort (és csöppet sem békülékeny kedvet) érezzünk - ez a dán Hamlet esete, a tipikus irodalmáré. Ő tudta, mi az: tudásra

---

¹⁵ Utalás Shakespeare *Hamlet*-jére.

hivatottnak lenni, de nem arra születni, tisztán látni, még az érzelem könnyfátyolán keresztül is megismerni, észrevenni, megfigyelni, és a megfigyeltet mosollyal félrelökni, még olyan pillanatokban is, amikor kezek egymásba kapaszkodnak, ajkak csókban találkoznak, amikor az ember pillantása az érzelemtől elvakultan megtörik - hitvány dolog ez, Lizaveta, alávaló, felháborító... De hát érdemes felháborodni?

- Egy másik, nem kevésbé szeretetre méltó oldala a dolognak azután persze a fásultság, a közöny, az ironikus fáradság minden igazsággal szemben, aminthogy tény, hogy sehol a világon nincs nyomottabb és reménytelenebb állapot, mint szellemdús emberek körében, akik már túl vannak mindenben. Minden megismerés ócska és unalmas. Mondj ki egy igazságot, amelynek meghódításában és birtokában talán valami fiatalos örömed telt, és ócska felfedezésre kurta hümmögés lesz a válasz... Az ám! Lizaveta, az irodalom fásaszt! Emberi társaságokban, higgye el, velünk, akik merő szkepszisből¹⁶ tartózkodunk a véleménymondástól, megeshetik, hogy ostobának tartanak, holott csak gögősek és bártortalanok vagyunk... Ennyit a „megismerésről”. Ami viszont a „szót” illeti, mondja, nem gondolja, hogy itt talán nem annyira megváltásról van szó, mint az érzés hidegre tevéséről? Komolyan mondom, vérfa-gyaszító és felháborító orcátlanság, ahogy az irodalmárnyelv azonmód és fölületesen túteszi magát az érzésen. Ha szíved tele van, ha valami édes vagy magasztos élmény túlságosan lenyűgözött: semmi sem egyszerűbb! Elmégy az irodalmárhoz, aki mindent a leggyorsabban elintézi. Az eseteket kielemezi és megformulázza, nevéen nevezi, kimondja és szóba önti, az egész ügyet egyszer s mindenkorra elintézi és közömbösíti, s nem kér érte köszönetet. Megkönnyebbülve, lehűlve és kipusztulva mehatsz haza, és csodálkozhatasz, hogy vajon az egészben mi is volt az, ami az előbb még oly édes kavarodást tudott kelteni benned... És maga komolyan védelmébe akarja venni ezt a hideg és hiú sarlatánt? Amit kimondtunk, az el van intézve, ez az irodalmár hitvallása. Ha az egész világot nevéen neveztük, akkor az is el van intézve, meg van oldva, túl van haladva... Nagyon jó! Én azonban nem vagyok nihilista...¹⁷

- Maga nem... - mondta Lizaveta. Éppen egy kiskanál teát emelt a szájához, és megdermedt ebben a tartásban.

- Jól van, jól... térjen magához, Lizaveta! Nem vagyok az, mondom magának, az eleven érzésre vonatkoztatva. Nézze, az irodalmár lényegében nem érti meg, hogy az Élet folytatódni akar, hogy nem restell létezni azután is, amikor már néven nevezték és „elintézték”. De lám, hiába váltotta meg az irodalom az életet, tovább is rendületlenül bűnözik; mert minden tett bűn, a szellem megítélése szerint...

- Célnál vagyok, Lizaveta. Hallgasson rám. Én szeretem az életet - ez vallomás. Fogadja el, és őrizze meg - még sohasem vallottam ezt meg senkinek. Mondták rám, meg is írták, ki is nyomtatták, hogy gyűlölöm az életet, hogy félek tőle, hogy utálok. Szívesen hallottam ezt, hízelgett nekem; de ez nem változtat azon, hogy tévedés. Én szeretem az életet... Maga mosolyog, Lizaveta, és én tudom is, hogy min. De kérve kérem, amit most mondok, ne fogja fel irodalomnak! Ne gondoljon Cesare Borgiára¹⁸ vagy holmi részeg filozófiára, amely őt pajzsra emeli! Nekem nem jelent semmit ez a Cesare Borgia, én őt semmibe sem veszem, és soha, de soha nem fogom megérteni, hogyan lehet eszménykép gyanánt tisztelni a rendkívülit és démonit. Az Élet, mely a Szellem és a Művészet örök ellentéte... az nem mint a véres nagyság és szilaj szépség látomása, nem mint a rendkívüliség jelenik meg előttünk, rendkívüliek előtt; hanem a normális, a tisztességes és szeretetre méltó a mi vágyaink birodalma,

---

¹⁶ Kétség, kétely.

¹⁷ A lét értelmét tagadó, a cselekvés hiábavalóságát hirdető magatartás.

¹⁸ A későbbi, kegyetlenkedéseiről hírhedtté vált VI. Sándor pápa (1475-1507).

az Élet, a maga csábító banalitásában! Még korántsem művész az, kedvesem, akinek a legvégső és legmélyebb rajongása a rafinált, az excentrikus, a sátáni jelenségeket illeti, aki nem ismeri a vágyakozást az ártatlan, egyszerű és élő dolgok után, egy kis barátság, odaadás, bizalom, az emberi boldogság után, a rejtett és emésztő vágyat, Lizaveta, a hétköznapi gyönyöre után!...

- Egy barát, egy emberi lény! Elhiszi nekem, milyen büszkévé és boldoggá tette, ha az emberek közt barátra találnék? De mind ez ideig még csak, démonok, koboldok, mélyenckedő szörnyetegek és megismeréstől néma kísértetek, vagyis irodalmárok közt akadtak barátaim.

- Olykor valamilyen dobogóra kerülök - egy teremben embereket látok magam előtt, akik eljöttek, hogy meghallgassanak. Látja, ilyenkor megesik, hogy szemlét tartok a publikumon, rajtakapom magam, ahogy titokban körülkémlelek az előadóteremben, szívemben a kérdéssel, ki az, aki énhozzám jött, akinek tetszése és hálája elhatolt hozzám, akivel művészetem révén eszmei kapcsolatba kerültem... Nem találok, amit keresek, Lizaveta. A nyáját, a közösséget találok meg, amelyet jól ismerek, amely olyasmi, mint az első keresztények gyülekezete: esetlen testű és finom lelkű embereket találok, olyanokat, akik mindig elbotlanak, hogy úgy mondjam, hiszen maga ért engem, és akik számára a költészet nem egyéb, mint enyhe bosszúállás az Életen - mindig csak szenvedőket és vágyakozókat és szegényeket találok, és soha senkit a másfélekből, a kék szeműekből, Lizaveta, azokból, akiknek a Szellemre semmi szükségük nincs!

- És aztán nem lenne-e a következetesség sajnálatos hiánya: örülni, ha mindez másképp volna? Képtelenség - szeretni az életet, és mégis minden erőnkkel azon mesterkedni, hogy azt a magunk pártjára vonjuk, és az irodalom túlfinomult melankóliája, egész kóros fönsége számára megnyerjük. A művészet birodalma tágul, az egészségé és ártatlanságé zsugorodik ezen a földön, ami még megmaradt belőle, azt gondosan konzerválni kellene, és nem volna szabad a költészet mezejére csábítani olyan embereket, akik szívesebben olvasnak lovakról szóló, pillanatfelvételekkel illusztrált könyveket!

- Mert végre is, van-e szánalmasabb látvány, mint az Élet, ha a Művészettel kísérletezik? Mi, művészek, senkit sem vetünk meg olyan mélyen, mint a műkedvelőt, mint az Élet emberét, aki azt hiszi, hogy ráadásul, ha úgy adódik, művész is lehet. Mondhatom magának, a megvetésnek ez a fajtája személyes élményeim közé tartozik. Társaságban vagyok, egy előkelő családnál, eszünk, iszunk, beszélgetünk, a legszebben megértjük egymást, és én jól érzem magam, hálás vagyok, hogy egy kis időre eltűnhetek az ártalmatlan, rendes emberek közt, akik magukfajtajaként kezelnek. Egyszerre csak (ez megesett velem) föláll egy katonatiszt, egy hadnagy, csinos és délceg ember, akiről soha föl nem tételeztem volna, hogy egyenruhájához méltatlan cselekedetre képes, feláll, és félreérthetetlen szavakkal engedélyt kér, hogy fölolvashassa saját szerzeményű versét. A társaság meghökken mosollyal megadja az engedélyt, és ő, bejelentett szándékához híven, egy darab papírról, melyet addig dolmánya belső zsebében őrzött, felolvassa valamilyen művét, ami zenéről és szerelemről szól, ami egyszóval éppolyan mélyen átértett, mint amilyen hatástalan. Kérem szeretettel: egy hadnagy! A világ ura! Neki azután igazán nem kellene!... Nos, jön az, aminek jönni kell: megnyúlt arcok, nagy hallgatás, némi mesterkelt tetszés és mélységes lehangoltság körös-körül. Az első lelki tény, amely bennem tudatossá válik, az, hogy bűnrészesnek érzem magam abban a zavarodottságban, amelyet ez a meggondolatlan ifjú a társaságon elárasztott; és semmi kétség, engem is, akinek mesterségébe belekontárkodott, gúnyos és elhidegült pillantások érnek. A második dolog pedig az, hogy ez az ember, aki iránt az imént még a legőszintébb megbecsülést éreztem, most egyszerre süllyed, süllyed a szememben... Részvevő jóakarát vett rajtam erőt. Hozzálépek, úgy, mint még néhány derék és nyájás úr, és megszólítom: „Gratulálok, hadnagy úr! - mondom. - Milyen

ügyes és kedves dolgok! Igazán nagyon tetszettek!” És kis híja, hogy vállon nem veregetem. De mondja: a jóindulat-e az az érzés, amellyel egy hadnagyot illetni szokás?... Ő tehetett róla! Ott állt, és nagy zavarban vezekelt azért a tévedésért, hogy azt hitte: lehet egy levélkét, egyetlenegyét, tépni a Művészet babérfájáról anélkül, hogy az ember az életével ne fizessen érte. Nem, akkor már kollégámnak, a büntetett előéletű bankárnak adok igazat. De nem találja, Lizaveta, hogy ma a hamleti ékesszólás hangulatában vagyok?

- Befejezte, Tonio Kröger?

- Nem. De nem beszélek többet.

- Elég is volt. Akarja a válaszomat?

- Van válasza?

- Azt hiszem, igen. Jól odafigyeltem, Tonio, elejétől végig: és azt a választ akarom adni, ami mindarra ráillik, amit ma délután mondott, és ami teljes megoldása annak a problémának, amely magát oly nagyon nyugtalanítja. Nos hát, a megoldás az, hogy maga, úgy, ahogy ott ül, egész egyszerűen nem más, mint tipikus polgár.

- Tessék? - kérdezte Tonio, és kissé magába roskadt.

- Ugye, a szó súlyosan érinti? Nem is lehet másképp. Épp azért kissé enyhítem az ítéletet, mert megtehetem. Maga, Tonio Kröger, a polgár, aki tévútra jutott.

Nagy csend lett. Akkor Tonio elszántan felállt, és vette a botját meg a kalapját.

- Köszönöm, Lizaveta Ivanovna; most bízvást hazamehetek. Megkaptam a magamét.

5

Ősz felé Tonio Kröger így szólt Lizaveta Ivanovnához:

- Elutazom, Lizaveta: ki kell szellőzködnöm, szedem a sátorfámat, megyek világgá.

- No, mi az, bátyuska? Megint Itáliába méltóztatik?

- Ugyan, hagyjon békén Itáliával, Lizaveta! Itália annyira nem érdekel, hogy szinte megvetem! Rég volt az, amikor azt képzeltem, hogy odatarozom. Művészet, ugyebár! Bársonykék égbolt, tüzes bor és édes bujaság... Nem kérek belőle. Tudom nélkülözni. Az egész bellezza¹⁹ idegesít. És azt a sok rettenetesen élénk embert ott lenni, őket se szenvedhetem, azt a sötét, állati pillantásukat. Ezeknek a római leszármazottaknak a szemében nincs lelkiismeret... Nem, hanem elmegyek egy kicsit Dániába.

- Dániába?

- Oda. Azt hiszem, jót fog tenni. Véletlenség, hogy arra föl még sohasem utaztam, pedig egész ifjúkoromban milyen közel voltam a határhoz. Mégis régtől fogva ismerem és szeretem azt az országot. Apámtól kellett hogy örököljem ezt az északi hajlandóságot, mert az anyám voltaképpen mégis bellezapárti volt, már amennyiben nem volt neki minden mindegy. De vegye csak a könyveket, Lizaveta. Azokat a mély, tiszta és humorisztikus könyveket, amelyeket azok ott fenn írnak, számomra nincs külön irodalom, úgy szeretem. Vegye a skandináv étkezést, azokat a hasonlíthatatlan ételeket, amelyek csak erős, sós levegő mellett bírhatók el (kérdés, hogy a gyomrom bírja-e még egyáltalában)... ismerem őket kissé hazulról, mert nálunk otthon már szinte egészen úgy szokás étkezni. Vegye a neveket is. A kereszt-

---

¹⁹ Szépség, kellem.

neveket, amikkel az emberek ott fenn ékeskednek és amelyek közül nem egy nálunk otthon is használatos. Hogy hangzik például Ingeborg: a makulátlan költészet hárfazengése! Aztán meg a tenger, az Északi-tenger, ott fenn!... Egyszóval odautazom, Lizaveta. Viszont akarom látni az Északi-tengert, újból hallani akarom azokat a keresztneveket, azokat a könyveket olvasni, ott a helyszínen, és meg akarok állni Kronborg várának teraszán, ahol Hamletet meglátogatta a Szellem, halálveszedelembé sodorva azt a szegény, nemes lelkű fiatalembert...

- Hogyan utazik, Tonio, ha szabad kérdeznem? Milyen útvonalat választ?

- A szokásosat - szolt Tonio vállat vonva, és szemlátomást elpirult. - Igen, érinteni fogom a kiindulópontomat, Lizaveta, most, tizenhárom év múltán, ami meglehetősen balul üthet ki.

Lizaveta mosolygott.

- Erre voltam csak kíváncsi, Tonio Kröger. Hát utazzon, isten hírével. Aztán írjon nekem, hallja, ne mulassza el! Számítok rá, hogy majd szép levélben számol be élményekben gazdag útjáról Dániába...

6

És Tonio Kröger elutazott északra. Kényelmesen utazott (mert azt szokta mondani, hogy akinek belül annyival nehezebb a dolga, mint más embernek, az jogosan tarthat igényt némi külső kényelemre), és meg sem pihent, amíg föl nem magasodtak előtte a szürke levegőben a szűk város tornyai, melyek közül valaha elindult. Ott néhány különös napot töltött.

A borús délután már alkonyatba hajlott, amikor a vonat begördült a keskeny, kormos, furcsán meghitt csarnokba; a piszkos üvegtetők alatt most is tömbökbe gyűlt a füstgomoly, nyúlós foszlányokra tépve úszkált ide-oda, mint akkor, amidőn Tonio Kröger gúnyosra keseredett szívvel elindult innét. Kiváltotta a poggyászát, intézkedett, hogy a hotelbe szállítsák, és elhagyta a pályaudvart.

Ott álltak a fekete, mértéktelenül magas és széles kétfogatú városi bérkocsik, egy sorban az épület előtt. Nem ült be egyikbe sem; csak végignézett rajtuk, aminthogy mindent megnézett, a keskeny csúcstetőket és hegyes tornyokat, melyek a szomszéd tetők fölött hozzá átköszöttek, a körötte tunyán csoszogó, széles, de sebes szójárású embereket, és ideges nevetés tört fel a torkán, amely titokban zokogással volt rokon. Gyalog ment, lassan, arcában szüntelenül érezte a nedves szél nyomását, áthaladt a hídon, melynek korlátait mitológiai szobrok díszítették, és jó darabot tett meg a kikötő mentén.

Atyaisten, milyen picinek és zezugosnak látja most az egészet! Azelőtt is ilyen mókásan kaptattak a keskeny, meredek, csúcstetős utcák neki a városnak? A hajók kéményei és árbocai szelíden ringatóztak a szélben és esthomályban a zavaros színű folyón. Induljon neki annak az utcának, menjen oda ahhoz a házhoz, amelynek emléke benne él? Nem, majd holnap. Most olyan álmos. A feje nehéz az utazástól, és lassú, ködös gondolatok járnak az elméjében.

Megesett olykor, az elmúlt tizenhárom évben, ha a gyomrát elrontotta, hogy azt álmodta, ismét otthon van, az ódon, visszhangos házban, ott a lejtős utcán, hogy az édesapja is ott van vele, és keményen megrója félresiklott életéért, amit ő minden esetben nagyon rendjén valónak talált. És ez a mostani ittléte semmiben sem különbözik azoktól a csalóka és el nem űzhető álmoktól, amelyek szövevényében az ember esetleg megkérdezheti magától, káprázat-e vagy valóság, és arra kényszerül, hogy teljes meggyőződéssel az utóbbi mellett döntsön, jóllehet a végén mégiscsak felébred... Járkált a kevésbé forgalmas, széljárta utcákon, fejét nekifeszítette a szélnek, és mint az alvajáró ment a város első fogadója felé, ahol éjjelre meg

akart szállni. Egy karikalábú férfi himbálódzó matrózléptekkel haladt előtte, és egy rúddal, melynek végén lángocská pislogott, sorban meggyújtotta a gázlámpákat.

Mi van velem? - gondolta. - Mi ez az egész, ami fáradtságom hamurétege alatt csak izzik homályosan és fájdalmasan, de nem lobban tiszta lángra? Csitt, egy szót se! Csak szavakat ne! Soká járkált volna így; a szélben, homályló, álomszerűen ismerős utcákon. De minden olyan szűk volt itt, és oly közel egymáshoz. Egykettőre célhoz ért.

A felsővárosban ívlámpák voltak, és épp most gyúltak ki. Ott állt a hotel, ott hasalt előtte a két fekete oroslán, amelyektől gyermekkorában úgy félt. Még mindig olyan ábrázattal nézték egymást, mintha tüsszenti akarnának; de sokkal kisebbnek látszottak, mint akkor. Tonio Kröger elhaladt közöttük.

Mivel gyalogszerrel érkezett, nem túl ünnepélyesen fogadták. A portás meg egy nagyon finom, fekete ruhás úr, aki az udvariassági teendőket végezte, és a kisujjával állandóan a kabátja ujjába lökdöste vissza a kézelőjét, fürkészve és mérlegelve nézegették tetőtől talpig, szemlátomást arra törekedve, hogy társadalmilag egy kissé meghatározzák, a polgári hierarchia megfelelő rekeszébe sorozzák, és megbecsülésükben helyet utaljanak ki számára, de úgy látszik, nem jutottak megnyugtató eredményre, miért is mérsékelt udvariasságra határozták el magukat. Egy pincér, vörösesszőke pofaszakállas, szelíd ember, aki fényesre kopott frakkot és szalagsokros, nesztelenül suhanó cipőt viselt, fölvezette egy második emeleti, rendezen, de ódivatúan bútorozott szobába, amelynek ablakából a félhomályban pittoreszk,²⁰ középkorias udvarokra, csúcstetőkre és a hotel közelében álló templom bizarr tömkelegére nyílt kilátás. Tonio Kröger egy darabig álldogált az ablak előtt; azután keresztbe font karral a széles pamlagra ült, összevonta szemöldökét, és csöndesen füttyörészett.

Égő lámpát hoztak be, és megérkezett a poggyásza is. A szelíd pincér egyúttal az asztalra tette a bejelentőlapot, és Tonio Kröger oldalvást hajtott fejjel mázolt rá valamit, ami a nevét, foglalkozását és állandó lakhelyét akarta jelenteni. Azután könnyű vacsorát rendelt, és a pamlag sarkából tovább is a levegőbe bámult. Amikor az étel előtte állt, még sokáig nem nyúlt hozzá, végül evett egypár harapást, és egy óra hosszat még föl-alá járt a szobában, közben meg-megállt behunyt szemmel. Majd lassú mozdulatokkal levetkőzött, és ágyba feküdt. Sokáig aludt, zürzavaros és furcsán vágyakozó álmai voltak.

Arra ébredt, hogy szobáját elöntötte a nappali világosság. Zavarodottan és sebtiben ráeszmélt, hogy hol van, azután felállt, hogy széthúzza a függönyöket. Az égbolt már kissé halvány, késő nyári kékségét szétől zilált vékony felhőrongyocskák tarkították, de a napfény eláradt szülővárosa fölött.

A szokottnál is több gondot fordított öltözködésére, szépen megmosdott és megborotválkozott, hogy friss és rendes legyen, minthogyha látogatóba készülne egy kifogástalan úri házba; ahol kedvező és feddhetetlen benyomást óhajt kelteni; az öltözködés tevés-vevése közben pedig szívének aggódó dobogását figyelte.

Mily derűs volt kinn az idő! Jobban érezte volna magát, ha az utcák félhomályosak lettek volna, úgy, mint tegnap; most azonban világító napsütésben kell az emberek szeme elé kerülnie. Vajon találkozik-e majd ismerősökkel, akik megállítják, kikérdezik, és akiknek be kell számolnia, hogyan élte le az elmúlt tizenhárom évet? Nem, hál' istennek, már senki sem ismeri, és aki emlékezik rá, már nem ismerné meg, mert csakugyan megváltozott egy kissé azóta. Figyelmesen nézte magát a tükörben, és egyszerre nagyobb bátorságra kapott a maszkja mögött, elmemunkától korán felszántott arca mögött, mely korosabb volt, mint ő maga...

---

²⁰ Festői, festeni való.

Reggelit hozatott, aztán a portás meg a finom, fekete ruhás úr latolgató pillantásaitól kísérvé, a két oroszlán között a szálloda halljából kilépett az utcára.

Hová indul? Maga sem tudta. Úgy volt ezzel, mint tegnap. Alighogy maga körül érezte a csúcstetős tornyocskákat, árkádok, kutak furán méltóságos, ősidőktől ismerős együttesét, alighogy arcát meglegyintette a kemény szél, mely mintha távoli álmoktól gyengéd és érdes aromát hozott volna magával, tüstént valami ködfátyol zsongította el eszméjét... Arcizmai ellankadtak; meghunyászkodó pillantással nézte az embereket és tárgyakat. Talán ott, azon az utcasarkon, mégiscsak fel fog ocsúdni...

Hová indul? Úgy tűnt fel neki, mintha az útirány, melynek nekivágott, valahogy összefüggne az éjszaka álmodott szomorú és furcsán töredelmes álmaival... A piactérre ment, elhaladt a városház boltívei alatt, ahol véres kézzel szokták mérni a húst a mészárosok, a piactérre ment, ahol kőcsipkével gazdagon emelkedett a gótikus kút. Ott megállt egy keskeny és egyszerű ház előtt, mely hajlított és áttört csúcstetejével nem ütött el a szomszédaitól; elmélyedten nézte a homlokzatát. Elolvasta a kapura szögezett névtáblát, és tekintete kis ideig megpihent minden egyes ablakon. Azután lassan elfordult és továbbment.

Hová indult? Hazafelé. De vargabetűt csinált, sétát tett a város kapuja előtt, mert ráért. Végigment a Malomsáncon és a Holstein-sáncon, és erősen fogta a kalapját, hogy el ne fújja a fákat zúgató és csikorgató szél. Azután a pályaudvar közelében letért a sáncépítményekről, elnézte, ahogy nehézkes sietséggel pöfögve kigördül egy vonat, időtöltésből megszámlolta a vagonokat, és utána pillantott a férfinak, aki az utolsó kocsin legfölül kuporgott. A Lindenplatzon megállt az egyik csinos villa előtt, sokáig leskelt a kertben és föl az ablakokra, végül azon kapta magát, hogy ide-oda ingatja a rácsos kaput, mely csak úgy csikorgott sarkaiban. Azután egy darabig a kezét nézte, mely hideg és rozsdás lett, majd továbbment, az alacsony, ódon kapun keresztül végig a kikötőn és a meredek, szeles utcán föl, szüleinek házához.

Szürkén és komoran állt a ház, úgy, mint háromszáz év óta mindig, körülzárva a szomszédos házakkal, amelyek közül csúcstetejével kiemelkedett; és Tonio Kröger elolvasta a bejárat fölé vésett istenfő jelmondatot, melynek betűi félig már elmosódtak. Azután nagyot lélegzett, és belépett.

Szíve aggódva vert, mert hirtelen arra gondolt, hogy az apja kiléphetne az egyik földszinti ajtón, mely előtt ő most elhalad, kiléphetne irodai kabátjában, füle mögött a lúdtollal, megállíthatná őt, és szigorral számon kérhetné tőle különködő életét, és ő nagyon rendjén valónak tartaná ezt a számonkérést. De háborítatlanul elmehetett az ajtó előtt. A szélfogó nem volt becsukva, csak betámasztva, ezt helytelennek tartotta, és egyúttal olyanféle érzése támadt, mint némelykor könnyű álomban, amikor maguktól tágulnak előlünk az akadályok, és valami csodálatos szerencse kegyeltjeként, föl nem tartóztatva hatolunk előre... A tágas pitvar, amely nagy, négyszögű kőkockákkal volt burkolva, visszhangzott a lépteitől. A konyhában csend volt, szemközt, úgy, mint régen, jó magasan szögelltek ki a falból a furcsa, otromba, de fényesre lakkozott farekeszek: a szolgálók kamrái, amelyeket csak egy létraforma lépcsőn lehetett a pitvarból elérni. De a nagy szekrényeket és faragott fiókos ládákat, melyek annak idején itt voltak, hiába kereste... A Kröger ház fia elindult a tágas fölépcsőn, és a fehérre lakkozott, áttört karfára támaszkodott, úgyhogy a kezét minden lépésnél fölemelte róla, s a következő lépésnél könnyedén visszaeresztette, minthogyha félénken próbálgatná, vajon helyre tudja-e állítani egykori bizalmas viszonyát ezzel a régi, szolid karfával... A lépcsőfordulónál azonban állva maradt a félemelet bejárata előtt. Az ajtóra cégtábla volt szegezve, azon fekete betűkkel írva ez állt: Népkönyvtár.

Népkönyvtár? - gondolta Tonio Kröger, mert úgy találta, hogy itt sem a népnek, sem az irodalomnak nincs semmi keresnivalója. Kopogott az ajtón... Valaki azt mondta: Szabad! - és ő belépett.

Feszült és komor pillantása felfedezte, hogy belül minden illetlen módon megváltozott.

A félemeleti lakosztály három szobájának összekötő ajtóit nyitva álltak. A falakat a mennyezetig egyformán kötött könyvek borították, sötét polcokon hosszú sorokba rakva. Mindegyik szobában valami pultféle mögött egy-egy kopottas férfi ült és írt. Kettő közülük csak a fejét fordította Tonio Kröger felé, egyikük azonban, két kezét az asztal lapjára támasztva, rögtön felállt, fejét előreszegezte, ajkát hegyesre csucsorította, szemöldökeit felvonta, és buzgó pislogással nézett a látogatóra...

- Bocsánat - szólt Tonio Kröger, le nem véve szemét a sok könyvről. - Idegen vagyok itt, és megtekintem a várost. Ez hát a népkönyvtár? Megengedné, kérem, hogy egy kissé betekintsek a gyűjteménybe?

- Tessék! - szólt a hivatalnok, és még szaporábban pislogott. - Hogyne, bárkinek szabad. Csak tessék körülnézni... Parancsol egy katalógust?

- Köszönöm - válaszolt Tonio. - Anélkül is tájékozódok.

Azzal lassan elindult a falak mentén, miközben úgy tett, mintha a könyvek hátára nyomott címeket tanulmányozná. Végül kivett egy kötetet, fölnyitotta, és az ablakhoz állt vele.

Ez volt itt a reggelizőszoba. Reggelenként itt étkeztek. Nem fönn a nagy ebédlőben, ahol a kék kárpitból fehér istenszobrok domborodtak elő... Amott volt a hálószoba. Atyai nagyanyja ott halt meg nehéz haláltusában, pedig már nagyon öreg volt; nagyvilági dáma, élvezni tudta az életet, és ragaszkodott hozzá. Később ott sóhajtott utolsót az édesapja is, a magas, korrekt, kissé bánatos és tünődő úr, aki gomblyukában mindig mezei virágot viselt... Tonio akkor ott ült apja halálos ágyán, és égő szemmel, becsületesen átadta magát a szeretet és fájdalom néma, erős érzelmének. Anyja is ott térdelt az ágy előtt, szép és tüzes édesanyja, forró könnyekben oldódva fel; azután nemsokára elment világgá a délvidéki művésszel... De ott hátul az a kisebbik, harmadik szoba - most szintén telezsúfolva könyvekkel, melyekre egy kopottas ember vigyázott -, sok éven át az volt az ő szobája. Oda ment haza, amikor iskola után, úgy, mint épp az imént, egy kis sétát tett, annál a falnál állt az asztala, melynek fiókjába első, izzó és gyámoltalan verseit dugdosta... A vén diófa... Szűrő fájdalom vonaglott rajta végig. Kinézett oldalvást az ablakon. A kert föl volt dülva, ámde a vén diófa ott állt a helyén, nehézkesen csikorgott és zúgott a szélben. És Tonio Kröger tekintete visszasiklott a könyvre, melyet kezében tartott; jól ismerte, kitűnő költő műve volt. Nézte a fekete sorokat és a zengő mondatokat, egy darabig követte az előadás művészi folyamatát, ahogyan az alkotó szenvedély hevében egy frappáns csattanóig emelkedett, azután hatásosan elcsitult.

Jó munka - mondta magában; letette a könyvet, és megfordult. Akkor látta, hogy a hivatalnok még mindig áll, és szolgálati buzgalommal, melybe fürkésző gyanakvás vegyült, hunyorgatja a szemét.

- Úgy látom, kitűnő gyűjtemény - szólt Tonio Kröger. - Szereztem bizonyos áttekintést, nagy hálára kötelezett. Volt szerencsém.

Azzal kilépett az ajtón; de a távozása bizonytalan volt, és világosan érezte, hogy a hivatalnok, akit nyugtalanított ez a látogatás, még percekig egy helyben áll és hunyorgat.

Semmi kedve nem volt továbbmenni. Otthon volt, és vége. Annyit látott, hogy fönt a nagy szobákban, az oszlopcsarnok mögött, idegen emberek laknak; a lépcsőfeljárat ugyanis egy

üvegajtóval volt elrekesztve, amely azelőtt nem volt, és arra is valami cégtáblát szegeztek. Sarkon fordult, lement a lépcsőn, s a visszhangos pitvaron keresztül elhagyta a szülői házat. Egy étterem sarkában nehéz és zsíros ebédet evett, azután visszatért a hotelbe.

- Készen vagyok - mondta a fekete ruhás, finom úrnak. - Ma délután elutazom.

Elkérte a számláját, és kocsit rendelt, hogy kivitesse magát a Koppenhágába induló gőzhajóhoz. Azután felment a szobájába, leült az asztalhoz, csendben, egyenesen ült, arcát tenyerébe támasztva, és üres tekintettel nézte az asztal lapját. Később kifizette a számláját, és becsomagolt. A megbeszélte időre jelentették a kocsit, és Tonio Kröger útra készen lement.

Lent a lépcső alján a fekete ruhás, finom úr várta.

- Bocsánat! - mondta, és kisujjával visszalökte a kezelőjét a ruha ujja mögé. - Engedje meg uraságod, hogy egy pillanatra még igénybe vegyük az idejét. Seehaase úr - a szálloda tulajdonosa - kéri önt néhány szóra. Egy kis formáság... Ott bent van... Lenne kegyes, kérem, befáradni... Csak Seehaase úr, a szálloda tulajdonosa...

És tessékkelő mozdulattal a hall hátsó részébe vezette Tonio Kröger. Ott állt csakugyan Seehaase úr. Tonio Kröger a régi időkből látásból ismerte. Apró, kövér, karikalábú ember volt. Nyírott pofaszakálla megfehéredett, de még mindig szélesen kivágott frakk-kabátot viselt, és hozzá zölddel hímzett bársonysipkát. Egyébként nem volt egyedül. Mellette, a falhoz erősített kis íróállvány előtt sisakos rendőr állt, aki kesztyűs kezét az íródeszkán heverő, kuszán teleírott papíron nyugtatta, és becsületes katonaábrázatával úgy nézett Tonióra, mintha annak, amikor őt megpillantja; egyszeriben a föld alá kellene süllyednie. Tonio Kröger hol az egyikre, hol a másikra nézett, és várakozó álláspontra helyezkedett.

- Ön Münchenből jött? - kérdezte végül a rendőr jámbor és nehézkes hanghordozással.

Tonio Kröger igent intett.

- Koppenhágába utazik?

- Igen, úton vagyok egy dán tengeri fürdőbe.

- Tengeri fürdő? Úgy, akkor legyen szíves felmutatni az iratait - szólt a rendőr, különös elégtétellel ejtve ki az utolsó szót.

- Az irataim... - Nem voltak iratai. Elővette a zsebtárcáját, és belenézett. De nem volt benne egyéb, néhány bankjegyen kívül, mint egy novellájának kefelevonata, amelyet útjának végállomásán akart kijavítani.

Nem szívesen érintkezett hivatalnokokkal, és még sohasem váltott ki útlevelet...

- Sajnálom - mondta -, de nem tartok igazoló iratokat.

- Úgy - szólt a rendőr. - Nincsenek iratai? Mi a neve?

Tonio Kröger megnevezte magát.

- Aztán igaz ez? - kérdezte a rendőr, kihúzta magát, és hirtelen, amennyire csak tudta, kitágította az orrcimpáit.

- Pontosan - válaszolta Tonio Kröger.

- Micsoda ön?

Tonio Kröger nyelt egyet, és szilárd hangon megmondta a foglalkozását. Seehaase úr felkapta a fejét, és kíváncsian nézett az arcába.

- Hm! - szólt a rendőr. - És ön azt állítja, hogy nem azonos egy bizonyos egyénnel, név szerint...

Az „egyén” szót használta, azután a kuszán teleírt papirosról egy egészen fura és romantikus nevet betűzött ki, amely úgy hatott, mintha különböző népfajták beszédhangjaiból lett volna kalandosan kikeverve, s melyet Tonio a következő pillanatban már el is felejtett.

- Szülei ismeretlenek - folytatta a rendőr -, illetősége bizonytalan, különféle csalások és más bűncselekmények miatt a müncheni rendőrség rendelkezésére körözés alatt áll, és alkalmasint szökésben van Dániába...

- Nem szoktam a levegőbe beszélni - szólt Tonio Kröger, és idegesen megrántotta a vállát. Ennek volt némi hatása.

- Tessék? Na igen, persze! - szólt a rendőr. - De hogy valakinek semminő igazolása ne legyen! Seehaase úr is békés húrokat kezdett pengetni.

- Az egész csak formalitás - mondta -, semmi egyéb! Uraságod vegye tekintetbe, hogy a hatósági közeg csak kötelességét teljesíti. Nem tudná valahogy igazolni magát?... Valamilyen írással...

Csend lett. Vessen véget a dolognak azzal, hogy bemutatkozik, és Seehaase úr előtt világossá teszi, hogy ő nem holmi jöttment szélhámos, nem ekhós szekéren járó cigánynéptől származik, hanem Kröger konzul fia, a Kröger nemzetség sarja? Nem, semmi kedve nincsen hozzá. És ezeknek a férfiaknak, a polgári rend őreinek, nincs-e valójában egy kicsit igazuk? Ő bizonyos fokig egyetértett velük... Vállat vont és hallgatott.

- Hát ott mi van? - szólalt meg a rendőr. Ott a briftnijában?

- Itt? Semmi. Egy korrektúra - válaszolt Tonio Kröger.

- Korrektúra? Hogyhogy? Mutassa csak.

Tonio Kröger átadta neki művét. A rendőr kiteregette az íródeszkán, és kezdte olvasni. Seehaase úr melléje lépett és vele együtt olvasott. Tonio Kröger a válluk fölött nézett át, és figyelte, hol tartanak. Éppen egy jó mozzanat volt, hatásos csattanó, amelyet kitűnően oldott meg. Elégedett volt önmagával.

- Látják, kérem! - mondta. - Itt a nevem. Ezt én írtam, és most közölni fogják. Tetszik érteni...

- No, ez elég! - szólt eltökélten Seehaase úr; fölszedte a lapokat, összehajtogatta és visszaadta.

- Ezzel be kell érnie, Petersen! - tódította kurtán, lopva összehunyorította a szemét, és egy fejmozdulattal leintette a rendőrt.

- Tovább nem tarthatjuk fel az urat. A kocsni várja. Nagyon kérem, ne vegye zokon ezt a kis háborgatást. A hatósági közeg csak a kötelességét teljesítette, de én mindjárt mondtam, hogy hamis nyomon jár...

Úgy? - gondolta Tonio Kröger.

A rendőr szemlátomást nem értett egyet vele: ellenvetésképpen még valami „egyént” és „igazolást” motyogott. De Seehaase úr a sajnálkozás ismételt kifejezésével visszakísérte vendégét a hallba, majd a két oroszán közt ki az utcára, nagy hajlongások közt, saját kezűleg csapta be utána a kocsiajtót. Most aztán a nevelésesen magas és széles konflis csörögve-zörögve bukdácsolt a meredek utcákon a kikötőhöz...

Ennyi volt Tonio Kröger különös tartózkodása szülővárosában.

Éjszaka lett, és ezüsthéjben úszva kelt fel a hold, amikor a hajó a nyílt tengerre ért. Tonio Kröger ott állt az előfedélzetén, köpenyébe burkolódzva a folyton erősödő szél miatt, és lebámult a víz színére, ahol sötétben vándoroltak és hajszolództak a kemény, sima hullámtestek, egymás felé himbálództak, csobbanva találkoztak, nem várt irányokban megint széjjelváltak, és néha hirtelen tajtékosan fel-felcsillantak...

Ringatózó, némán elbűvölt hangulat szállta meg Tonio Krögert. Igaz, kissé leverte az imént, hogy otthon mint holmi szélhámost le akarták tartóztatni, ámbátor némiképpen rendjén valónak is találta a dolgot. De azután, hogy hajóra szállt, elnézte, úgy, mint néhanap gyermekkorában az édesapjával, a berakodást, ahogy az emberek dánul kevert „plattdeutsch”²¹ hurrogások közt megtöltötték áruval a hajó mély gyomrát, elnézte, ahogy a bálákon és ládákon kívül, vastag rácsos ketrecekbe zárva, egy jegesmedvét meg egy királytigrist is leengedtek - alighanem Hamburgból szállították valami dán állatsereglet számára -, ezek a dolgok elszórakoztatták. Mikor azután a hajó a lapos partok közt siklott a folyón, addigra végképp elfelejtette Petersen rendőr kihallgatását, és mindaz, ami azelőtt történt - a városban tett sétája, találkozása a vén diófával -, új erőre kapott lelkében. Most pedig, ahogy kitárult előtte a tenger, messziről látta a fővenypartot, amelyen kisfiú korában szabad volt meglesnie a tenger nyári álmait, látta a világítótorony tüzét és a fényeket a gyógyszállóban, ahol valaha szüleivel lakott... A Keleti-tenger! Fejét nekifeszítette az erős, sós szélnek, amely szabadon és akadályozatlanul szállt arra, zúgott a fülében, és enyhe szédületet, tompa kábulatot okozott, melyben lustán és boldogítóan merült el minden, ami bajra, kínra és gyötremre, akaratra és erőlködésre emlékeztette volna. És úgy rémlett, mintha maga körül a zizegésből, csobogásból, tajtékzásból és nyögdecselemből a vén diófa suhogását és recsegését, egy kertkapu nyikorgását hallaná ki... Egyre jobban sötétedett.

- A sillagok, Úristen? Nézze sak, kérem, a sillagokat - szólalt meg egyszerre nehézkesen daloló lejtéssel egy hang, mely mintha hordó belsejéből jött volna. Tonio Kröger ismerte már. Egy vörhenyesszőke, egyszerűen öltözött férfi hangja volt, aki kivörösödött szemhéjával olyan ázott benyomást keltett, mintha most fürdött volna. Vacsoránál a kajütben Tonio Kröger asztalszomszédja volt, és gyámoltalan, szerény mozdulatokkal bámulatos mennyiségű homáros omlettet kebelezett be. Most mellette állt a mellvédhez támaszkodva, és az égre nézett, miközben állát hüvelyk- és mutatóujja közé fogta. Semmi kétség, abban a rendkívüli és ünnepélyes szemlélődő hangulatban volt, amikor az ember szíve idegenek előtt is megnyilatkozik, és a száj olyan dolgokat is kimond, amiket máskor szemérmesen elhallgatna.

- Tessék sak nézni, ott fön, a sillagokat: Ott sillognak és villognak. Úristen! Az egész égbolt tele van velük. És kérem, ha az ember fölfele néz, és meggondolja, hogy sok ilyen sillag állítólag százszor akkora, mint a föld, mi fogja el akkor a lelkét? Mi emberek szerensésen kitaláltuk a távirót meg a telefont, meg annyi sok egyéb sodálatos vívmányát az újkornak. De ha oda föltekintünk, akkor megsap minket annak a tudata, hogy alapjában sak férgek vagyunk, nyomorult földi férgek és semmi más... igazam van, vagy nins igazam? Úgy van, uram, férgek vagyunk! - felelte saját magának, és alázatos töredelemmel nézett föl az égboltra.

---

²¹ Északnémet nyelvjárás.

Húha... Ebben ugyan nincs egy fikarcnyi irodalom! - gondolta Tonio Kröger, és nyomban eszébe jutott valami, amit nemrég olvasott, egy híres francia író tanulmánya a kozmológiai²² és pszichológiai világszemléletről; nagyon finom fecsegés volt.

A fiatalembernek valami válaszfélét vetett oda mélyen átélt megjegyzéseire, azután tovább szövődött a beszélgetésük, ahogy a mellvédnek támaszkodva kibámultak a nyugtalanul cikázó esti világosságra. Kiderült hogy útitársa hamburgi kereskedő, aki szabadságidejét erre a kéljutazásra fordította...

- Mondok - kezdte -, miért ne mennék a gőzössel egy kisikét Koppenhágába, és most itt vagyok, és hát idáig mindez nagyon szép. Hanem az a homáros omlett, uram, avval, avval ninsen rendjén a dolog, meg tetszik látni, mert az éjszaka viharos lesz, maga a kapitány mondta, és ezzel a rosszul emészthető vasorával a gyomromban, kérem, nem sekélség...

Tonio Kröger rejtett baráti érzéssel hallgatta ezt a sok tolakodó csacskaságot.

- Igen - mondta -, általában túlságosan nehéz ott fenn az étkezés. Lusta és mélabús lesz tőle az ember.

- Mélabús? - ismételte a fiatalember, és meghökkenve nézett rá. - Nemde, idegennek tetszik lenni? - kérdezte hirtelen.

- Úgy van, messziről jövök! - felelte Tonio Kröger tétova, elhárító karlendítéssel.

- De igaza van - szólt a fiatalember -, istenusse igaza van abban, amit úgy fejez ki, hogy mélabús! Én majdnem mindig mélabús vagyok, de kivált sodálatos estéken, mint ma, amikor a sillagok az égbolton sillognak... - és megint a hüvelyk- és mutatóujja közé fogta az állát.

„Ez biztosan verseket ír - gondolta Tonio Kröger -, mélyen és becsületesen átértzett kereskedőverseket...”

Egyre jobban esteledett, és a szél most oly erős volt, hogy elakasztotta a beszélgetést. Így hát azt határozták, alusznak egyet, és jó éjszakát kívántak egymásnak.

Tonio Kröger a kabinjában leheveredett a keskeny fekvőhelyre, de nem tudott megnyugodni. A csipős szél s a szél érdes aromája furcsán felizgatta, a szíve nyugtalankodott, mint valami édes gyönyör szorongó várakozásában. Aztán meg komisz rosszullet kezdte elfogni a rázkódástól, amely onnan eredt, hogy a hajó néha meredek hullámokról siklott alá, és a hajócsavar, mintegy merevgörcsben, a vízen kívül dolgozott. Újra felöltözött egészen, és kiment a szabadba.

A holdtányér előtt felhők imbolyogtak. A tenger táncolt. Nem gömbölyded és egyenletes hullámok jöttek katonás rendben, hanem tág körzetben, halványan cikázó szélben, meghasadva, szétforgácsolva, földúlva, mintegy hegyes lángnyelvekkel nyaldosva, óriási tarajokban szökdelt fölfelé a víztömeg, tajtékkal telt örvények mellett valószínűtlennek ható zezzugos alakzatokat mutatott, és szörnyű karok erejével, eszeveszett, játékos kedvvel szanaszét csapkodta a sistergő habot. A hajónak nehéz útja volt; toporzékolva, erőlködve, nyügösködve küzdötte magát keresztül a zajló áron, és néha hallatszott, amint a belsejében elbődült a víz színe alatt gyötrődő két vadállat, a jegesmedve és a tigris. Egy férfi, viaszosvásznon köpenyének csuklyáját fejére borítva, derekára csatolt lámpással, tenyeres-talpasan, nagy kínnal egyensúlyozva botorkált ide-oda a fedélzeten. Ott hátul pedig, erősen a mellvédre görnyedve, állt a hamburgi fiatalember, és rosszul volt.

---

²² Kozmológia: a világmindenséggel foglalkozó tudomány.

- Úristen - mondta el-elcsukló, üres hangon, amikor meglátta Tonio Krögert -, nézze sak, uram, az elemek háborgását! - de akkor elakadt a szava, és gyorsan félrefordult.

Tonio Kröger valamelyik megfeszített hajókötél mellett állt, és bámulta a fékevesztett tombolást; fölujjongott benne valami, úgy érezte, elég ereje van, hogy túlharsogja a viharzó tenger őrzöngését. Megzendült benne egy dal a tengerhez, áttelekésülve szerelemmel. „Ifjúkorom szilaj barátja, együtt vagyunk hát valahára...” Ezzel véget is ért a vers. Nem lett kész, nem formálódott ki, nem tudta fölényesen kerek egészévé kovácsolni. A szíve élt...

Sokáig állott így, azután leheveredett egy padra a kajüt közelében, és föl nézett az égre, ahol villódtak a csillagok. Még el is szunnyadt egy kicsit, és amikor a hideg tajték az arcába fröcskölt, félálomban úgy érezte, minthogyha cirógatnák.

Meredek sziklák tűntek fel kísértetiesen a holdfényben, és lassan közeledtek; ez volt a Möen szigete. Majd megint szenderegés következett, meg-megszakítva a felszökellő sós víz permetével, amely élesen marta az arcot, és megmerevítette a vonásokat... Mikorra egészen fölébredt, már fényes nappal volt, világosszürke, üde nappal, és a zöld tenger nyugodtabban hullámzott. Reggelineél viszontlátta a fiatal kereskedőt, és ez fülig pirult, alkalmasint restelve, hogy a sötétben olyan költői mondásokkal vetette el a súlykot; mind az öt ujjával fölfelé sodorgatta vörhenyes bajuszkáját, katonásan kemény „jó reggelt”-tel köszöntötte Toniót, s attól fogva félve kerülte.

Tonio Kröger partra szállt Dániában. Koppenhágában elidőzött, bőven adott borraivalót mindenkinek, akinek arcáról lerítt, hogy igényt tart rá, hotelszobájából kiindulva három napig járta a várost, maga előtt tartva nyitott útikönyvecskéjét, és egészen úgy viselkedett, mint egy jobbfejű idegen, aki gyarapítani óhajtja ismereteit. Megnézte a király piacterét és a tér közepén álló „lovat”,²³ tiszteletteljes pillantást vetett a Mária-templom oszlopaiba, sokáig állt Thorwaldsen²⁴ nemes és bájos szobrai előtt, fölment a kerek toronyba, kastélyokat látogatott, és két tarka estét töltött a Tivoliban. De voltaképpen nem ez a sok minden volt az, amit látott.

A házakon, amelyek sokszor egészen úgy hatottak, mint szülővárosának hajlított, áttört csúcstetős, ódon házai, nevet látott, melyek régi időkben ismerősek voltak neki, valami gyöngéd és nagyon becses dolgot jelentettek számára, és mindamelllett valami szemrehányást, panaszt rejtettek magukban, vágyat olyasmira, ami nincs többé. És úton-útfélen, ahogy lassított, tűnődő lélegzetvételekkel belehelte a nedves tengeri levegőt, szemeket látott, amelyek oly kékek, hajakat, melyek oly szőkék, arcokat, melyek ugyanolyan jellegűek és alkatúak voltak, aminőket különös, fájdalmas és bűnbánó álmában látott azon az éjszakán, amelyet szülővárosában töltött. Megegett néha, hogy nyílt utcán egy szempár, egy zengő szó, kacaj szíven talált...

Nem sokáig volt maradása a vidám városban. Nyugtalanság fogta el, édes és balgatag, félig emlékezés, félig várakozás, párosulva azzal a vággyal, hogy valahol a főnyarpon heverhessen, és ne kelljen játszania a buzgón sürgölődő turistát. Újból hajóra szállt tehát, és egy borús napon (a tenger feketén hullámzott) a zeelandi partszegély mentén északnak, Helsingörbe tartott. Onnét megállás nélkül folytatta útját kocsin, végig a töltésúton még háromnegyed óra hosszat, mindig egy kissé a tenger színe fölött, amíg végül megállott utolsó és valóságos céljánál, a zöld zsalugáteres, fehér kis fürdőhotel előtt, amely alacsony házikókból álló telep kellős közepén, zsindeletetős tornyával a tengerszoros és a svéd part felé

---

²³ V. Keresztély ólomból öntött lovas szobra.

²⁴ Dán szobrász (1770-1844).

nézett. Itt leszállt, elfoglalta a számára fenntartott napsütéses szobát, polcot és fiókot telerakott az úti holmijával, és nekilátott, hogy egy darabig éldegéljen.

8

Szeptember utója volt: már nem volt sok fürdővendég Aalsgaardban. A tágas, mestergerendás, földszinti ebédlőben, melynek ablakai az üveges tornácra és a tengerre nyíltak, étkezéseknél az asztalfőn a tulajdonosnő ült, egy fehér hajú, fakó szemű, rózsás arcú vénkisasszony, aki réveteg hangon csicssergett, és vörös kezét lehetőleg mindig előnyösen igyekezett kitergegetni az asztalkendőn. Egy rövid nyakú öregúr is jelen volt, egy halkereskedő a fővárosból, galamb-ősz matrózs szakállal, sötétkékes arcszíne volt, és tudott németül. Szemlátomást szorulásban szenvedett, és gutaütésre volt hajlamos, mert kurtán, szuszogva vett lélegzetet, és időnként gyűrűs mutatóujját felemelve, bedugta egyik orrlíkát, hogy a másikon át erős fúvással egy kis levegőhöz jusson. Mindazonáltal állandóan hörgölgetett a pálinkásüvegéből, amely reggelinél, ebédnél és vacsoránál egyformán a keze ügyében volt. Aztán volt ott még három nagydarab amerikai ifjanc, a nevelőjükkal vagy házitanítójükkal, aki szótlánul igazgatta a pápaszemét, és egész nap futballozott velük. Vörösszőke hajukat közösen elválasztva viselték, és merev, hosszú arcuk volt. „Please, give me the wursthings there!”²⁵ - szólt az egyik. „That’s not wurst, that is schinken!”²⁶ - mondta a másik, és ez volt az egész, amivel ők meg a házitanító részt vettek a társalgásban; mert egyébként csendben üldögéltek, és forró vizet ittak.

Tonio Kröger semmi másféle asztaltársaságot nem kívánt magának, élvezte a nyugalmat, fülelt a dán torokhangokra, a világos és sötét magánhangzókra, amikor a halkereskedő néha a tulajdonosnővel diskurált, az előbbivel olykor rövid és keresetlen eszmecsere folytatott a barométer állásáról, azután felállt, hogy a verandán keresztül visszamenjen a strandra, ahol már reggel is hosszú órákat töltött el.

Ott néha csönd volt, és nyári hangulat. A tenger lustán és simán pihent, a vízfelület kék, palackzöld és pirosas csíkjai ezüstösen csillámló fényreflexen cikáztak át, a hínár szalmává száradt a napon, rajta medúzák heverték és párologtak. Egy kissé poshadt volt a levegő, és egy kis kátrányszag is terjengett a halászbárkáról, amelynek Tonio Kröger, a homokban ülve, nekitámasztotta a hátát - úgy fordulva, hogy szeme elé a szabad láthatár, nem pedig a svéd partszegély tárult, és a tenger lágy lehelete tisztán és üdén áradt el az egész táj fölött.

És jöttek szürke, viharos napok. A hullámok leszegték a fejüket, mint a bika, amikor szarvával döfésre készül, és dühöngve rohanták meg a fővenypartot, amelyet magasan eláztatott a víz, és ellepett a nedvesen csillogó moszat, a rengeteg csiga és a partra sodort fatörmelék. A hosszan elnyúló hullámdombok közt a felhős ég alatt halványzölden tajtékozva húzódtak a hullám-völgyek, de amott, ahol a felhők eltakarták a napot, a vizeken bársonyos, fehér fény csillámlott.

Tonio Kröger köpenybe burkolózva állt a szélben, és elmerülve a hullámzajba, hallgatta ezt az örök, súlyos, kábító zsvajt, amelyet úgy szeretett. Ha megfordult és továbbment, akkor egyszerre nyugalmat és melegséget érzett maga körül, de tudta, hogy a háta mögött ott a tenger. A tenger hívta, csábította és köszöntötte, és ő mosolygott.

A szárazföld irányába tartott, mezei ösvényeken haladt a magányban, és csakhamar befogadta őt a bükkerdő, amely hepehupásan húzódott jó messzire a vidéken. Leült a mohára, egy fának támaszkodva, úgy, hogy a törzsek közt láthatott egy csíkot a tengerből.

---

²⁵ Kérlek, add ide ezt a Wurst (kolbász) micsodát!

²⁶ Ez nem Wurst, ez Schinken (sonka).

Olykor a szél elhordta hozzá a hullámverés zaját, amely úgy hangzott, mintha a távolban deszkák zuhannának egymásra. Varjak szálltak a fák koronái fölött, rekedten, siváran és elveszetten... Térdén könyvet tartott, de egy sort sem olvasott belőle. Élvezte ezt a mélységes révületet, ezt a szabad lebegést tér és idő felett és csak néha érzett olyasmit, mintha szívéen fájdalom cikázna át, a vágy és a bánat rövid, metsző kínja, amelynek nevét és eredetét tudakolni rest és kábult volt.

Így telt el számos nap; nem tudta volna megmondani, mennyi, és nem is kívánta tudni. Azután jött egy nap, amikor történt valami; történt pedig fényes nappal, emberek jelenlétében, és Tonio Kröger még csak nem is lepődött meg valami nagyon.

Ennek a napnak mindjárt a kezdete ünnepélyesen és elbájolóan alakult. Tonio Kröger nagyon korán és egész hirtelen ébredt, finom és tétova ijedelemmel riadt fel álmából, és azt hitte, valami csoda az, valami tündéri világítás varázsa, amibe belepillant. Üvegajtós, erkélyes szobája a tengerszorosra nyílt, és vékony, fehér patyolatfüggönnyel lakó- meg hálólhelyiségre volt kettéosztva, enyhe színű kárpitozással és könnyű, világos bútorzattal berendezve, úgy-hogy mindig derűs és barátságos benyomást keltett. De álomittas szeme most valami földöntúli magasztosságban és tündöklésben látta maga előtt a szobát, elárasztva kimondhatatlanul bájos és bársonyos rózsafénnel, mely bearanyozta a falakat és bútorokat, és enyhe piros izzásra lobbantotta a patyolatfüggönnyt... Tonio Kröger sokáig nem értette, mi történt. Mikor azonban az üvegajtóhoz lépett és kitekintett, látta, hogy a nap van fölkelőben.

Eddig több napon át szomorú, esős idő volt; most azonban, mint egy halványkék selyemkárpit, ragyogó tisztán feszült az égbolt a tenger és szárazföld fölé, és vörös meg arany csillogású felhőkkel keresztezve és körülvéve, méltóságosan emelkedett a naptányér a villogva bodrosodó tengerszín fölé; amely szinte reszketett és izzott... Így hajnalodott, és Tonio Kröger boldog zavarodottsággal kapta magára a ruháit, mindenki mást megelőzve megreggelizett lent a verandán, azután a deszkából rótt kis fürdőháztól jó darabon kiúszott a tengerszorosba, majd egy óra hosszat sétált a strandon. Amikor visszatért, több omnibusz formájú kocsit látott a szálló előtt, és az ebédlőből kipillantva észrevette, hogy a szomszédos társalgóban, ahol a zongora állt, valamint a verandán és az előtte levő teraszon sok ember ült kerek asztalok körül, kispolgári módon öltözött uraságok jókedvűen beszélgetve söröztek és vajaskenyereztek. Egész családok, öregek, fiatalok, sőt néhány gyerek is.

Villásreggelineél (az asztal csak úgy roskadozott a sok hideg sült, füstölt meg sós hús és sütemény terhe alatt) Tonio Kröger kérdezősködött, hogy kik ezek.

- Vendégek! - mondta a halkereskedő. - Kirándulók és báli vendégek Helsingörből... Isten őrizzen tőlük, ma éjszaka fuccs az alvásnak... Tánc lesz, tánc és muzsika, és félő, hogy soká fog tartani. Valami baráti társaság kirándulása a zöldbe, tánccal egybekötve, szóval valami egyleti dolog vagy ilyesmi: itt vannak, és élvezik a szép időt. Kijöttek csónakon meg kocsin, és most reggeliznek. Később nagyobb sétát tesznek a szárazföldön, de estére visszajönnek, akkor kezdődik a táncmulatság itt a teremben. A fene megette, a szemünket sem fogjuk lehunyni...

- Nem árt egy kis változatosság - szólt Tonio Kröger.

Ezután jó ideig nem esett több szó. A tulajdonosnő elrendezte vörös ujjait, a halkereskedő nagyot fújta a jobb orrlíkáan keresztül, hogy egy kis levegőhöz jusson, az amerikaiak forró vizet ittak, és savanyú képet vágtak hozzá.

Egyszerre csak ez történt: *Hans Hansen és Ingeborg Holm keresztülment a termen.*

Tonio Kröger a fürdő és a sietős séta után jóleső bágyadtsággal hevert a karosszékben, és pirított kenyéren füstölt lazacot evett; a veranda és a tenger felé fordulva ült. Egyszerre kitérült az ajtó, és kézen fogva bejöttek ők ketten - bandukolva, sietség nélkül, Ingeborg, a szőke Inge, világos ruhában volt, amelyet Knaak úrnál a táncórán szokott viselni. Könnyű, virágos szoknyája bokájáig ért, a vállán széles fehér tüllgallért viselt hegyes kivágással, amely födetlenül hagyta lágy, hajlékony nyakát. Kalapját bogba kötött szalagján a karjára akasztva himbálta. Valamicskét talán megnőtt azóta, csodás hajfonatát most fejére csavarva viselte; Hans Hansen ellenben hajszálra a régi volt. Matrózszabású, aranygombos felöltőjét viselte, vállát és hátát eltakarta a széles, kék zubbonygallér; rövid szalagos matrózsapkáját hanyagul lógatta a kezében. Ingeborg keskeny metszésű szemével oldalvást nézett, talán kissé feszélyezte a sok falatozó ember, aki mind rábámult. Hans Hansen ellenben most egyenest és mindenkiel dacolva a reggelizők asztala felé fordult, és acélkéék szemével sorba mustrálta egyiket a másik után, kihívóan és némi megvetéssel; még Ingeborg kezét is eleresztette, és a sapkáját egyre erősebben lóbálta, hogy mutassa, micsoda legény a talpán. Így vonult el a pár, háttérben a szelíden kéklő tengerrel, Tonio Kröger tekintete előtt; hosszában mentek végig a termen, és a szemközti ajtón át eltűntek a zongorasobában.

Ez délelőtt fél tizenkettőkor történt, és mialatt még a fürdővendégek javában reggeliztek, a szomszéd teremből és a verandáról fölkerelkedett a társaság, és anélkül, hogy bárki is betette volna a lábát az ebédlőbe, az útba eső mellékajtón át elhagyta a hotelt. Hallatszott kintről, ahogy nevetve és tréfálkozva megszállták a kocsikat, ahogy egyik fogat a másik után csikorogva elindult az országúton, és tovagördült...

- Szóval visszajönnek? - kérdezte Tonio Kröger.

- Vissza hát! - felelte a halkereskedő. - Elég baj az nekünk. Zenét rendeltek, és képzelje, én itt alszom a nagyterem fölött.

- Nem árt egy kis változatosság - mondta megint Tonio Kröger. Azzal fölállt és elment.

A napját, úgy, mint a többit, a strandon meg az erdőben töltötte el, a térdén egy könyvet tartott, és a napba hunyorgott. Csak egy gondolatot hányt-vetett magában: azt, hogy vissza fognak jönni, és a nagyteremben táncmulatságot tartanak, amint a halkereskedő ígérte: egyebet sem tett, mint hogy ennek örült, olyan aggodalmas és szorongó örömmel, amilyenben hosszú, halott éveken át nem volt része. Egyszer valamilyen képzettársulás folytán futólag emlékezett egy távoli ismerősre, Adalbertre, a novellistára, aki tudta, mit akar, és a kávéházba ment, hogy meneküljön a tavaszi levegő elől. És vállat vont, amikor rágondolt...

Aznap korábban volt az ebéd, mint máskor, és korábban is vacsoráztak a zongorasobában, mert a nagyteremben már megkezdték az előkészületet a bálra: ünnepélyesen rendbe hoztak mindent. Azután, mikor már sötét volt, és Tonio Kröger a szobájában ült, az országút és a bár megint fölélénkült. A kirándulók hazajöttek; sőt Helsingör irányából kerékpáron és kocsin még új vendégek is érkeztek, és hallatszott, hogy lent a ház földszintjén hegedűt hangolnak, és egy klarinét orrhangú futamokat gyakorol... Minden jel arra mutatott, hogy a táncestély fényes lesz.

Most a kis zenekar indulóba kezdett; tompán és ütemesen csendült fel a muzsika: a táncot polonézzal nyitották meg. Tonio Kröger még egy kis ideig csendben hallgatózott, de amikor hallotta, hogy az indulóütem keringőbe csap át, fölszedelőzködött, és nesztelenül kisurrant a szobából.

A folyosóról, ahol a szobája volt, egy melléklépcsőn a szálloda oldalsó bejáratához, onnét pedig, anélkül hogy valamelyik szobát érinteni kellene, az üveges verandára lehetett jutni. Ezen az úton ment le halkan és lopakodva, minthogyha tilosban járna, óvatosan tapogatózva

osont a sötétben át, ellenállhatatlanul vonzotta az ostoba és boldogan ringató zene, amely most már tisztán és tompítatlanul hatolt el hozzá.

A veranda üres volt, a lámpák itt nem égtek, de a nyitott üvegajtón át be lehetett látni a terembe, amelyek két nagy, fényszórókkal ellátott petróleumlámpája ontotta a világosságot. Lábujjhegyen az ajtóhoz surrant, és a bőrét bizsergette a tolvaj élvezet, hogy itt állhat a sötétben, és észrevétlenül figyelheti a fényben táncolókat. Sietősen és mohón küldte a tekintetét őfeléjük, akiket keresett...

A báli jókedv szemlátomást már szabadon csapongott, jóllehet alig fél órája kezdődött a multság; de az emberek már melegen és fölvillanyozva jöttek ide, miután az egész napot boldog, gondtalan együttlétben töltötték el. Tonio Kröger, ha egy kissé jobban előremerészkedett, beleshetett a zongorasobába, ahol több idős úr szivarozott, ivott és kártyázott; mások hitvesükkel az előtérben ültek plüss karosszékeken, a terem fala mentén, és nézték a táncot. Kezüket szétrakott térdükre támasztották, és elégedett kifejezéssel fújták fel a képüket, míg az anyák, elválasztott hajukon kontykalapkával, keresztbe font karral és oldalvást hajtott fövel nézték a fiatalok zsidóságát. A terem egyik hosszfalánál emelt dobogón a muzsikások ugyancsak kitétek magukért. Még egy trombitás is volt, aki kissé tétovázón és óvatosan fújta a szólamot, mintha félne saját hangjától, amely azonban így is állandóan megtört és elcsuklott... Hullámzó körökben keringtek a párok egymás körül, míg mások kart karba öltve sétáltak a teremben. Nem voltak báliasan öltözve, hanem mint ahogy nyári vasárnapon a szabadban szokás; a gavallérok kisvárosi szabású öltönyén meglátszott, hogy egész héten át kímélték, a fiatal leányok világos, könnyű ruháinak övében mezevirág-csokor díszlett. Néhány gyerek is volt a táncteremben, ezek a maguk módján még akkor is táncoltak, amikor a zene szünetelt. Egy hórihorgas ficsúr, fecskefarkszerű frakkban, afféle csíptetős, kisütött hajú, vidéki arszlán,²⁷ postatiszt lehetett vagy ilyesmi, és olyan volt, mint egy dán regény megtestesült komikus figurája; ő volt nyilván a bál fő-fő rendezője és parancsnoka. Csak úgy gőzölgött a buzgalomtól, mindenütt egyszerre ott volt, és lázasan tevékenykedve billegett végig a termen, előbb mindig művésziesen a lábujjhegyére lépett, és keresztbe rakta ragyogó, hegyes, tisztí cipőbe bújtatott lábát, karjával hadonászott, intézkedett, zenét rendelt, olykor a tenyerébe csapott, és mindeközben vígan röpködött a széles, tarka szalag, melyet rendezői tisztsége jeléül vállára tűzve viselt, és amely után néha még kecsesen hátra is fordította a fejét.

A fiatal párt, amelyik aznap fényes délben elhaladt előtte, most ott látta megint, és szinte megijedt az örömtől, amikor mindkettőjüket majdnem egyszerre észrevette. Itt állt, egészen közel hozzá, Hans Hansen, az ajtó közvetlen közelében; tagbaszakadtan és kissé előrehajolva, megfontoltan eszegélt egy nagy szelet omlós tortát, álla alá tartva tenyerét, hogy fölfogja a morzsákat. És amott a fal mellett ült Ingeborg Holm, a szőke Inge, és éppen feléje billegett a postatiszt, hogy cikornyás meghajlással táncra kérje, egyik kezét hátrátéve, másikat kecsesen a mellénye nyílásába tolva; de Inge fejét rázta, és mutatta, hogy nagyon kifulladt, és most kissé pihenni szeretne, mire a postatiszt melléje ült.

Tonio Kröger nézte őket; a két lényt, akik miatt régen szerelmi gyötrelme volt - ők azok, Hans és Ingeborg. Ők voltak, nem annyira egyes ismertetőjelek és a ruházat hasonlósága folytán, mint inkább az azonos faj és típus erejénél fogva, mert ahhoz a világos acélkék szemű és szőke hajú emberfajtaához tartoztak, amelynek látása a tisztaság, zavartalan derű és ugyanakkor a büszke és egyszerű, megközelíthetetlen ridegség képzetét idézte föl... Nézte őket, nézte Hans Hansent, ahogy ott állt matróruháiban, ugyanolyan hetykén és derekasan, mint valaha, vállban szélesen, csipőben keskenyen, nézte Ingeborgot, ahogy pajkosan kacagva

---

²⁷ Gavallér.

oldalvást hajtotta a fejét és a kezét, az ő nem éppen keskeny, nem éppen finom kislánykezét azzal a bizonyos mozdulattal a tarkójához emelte, úgy, hogy ruhájának könnyű ujja a könyökéig visszacsúszott - és Tonio Kröger szívét egyszerre megrázta a honvágy; és fájdalmában önkéntelenül visszahúzódott a sötétbe, hogy ne lássa senki arca vonaglását.

. - Hogy én titeket elfeledtelek volna? - kérdezte. Nem, soha! Téged sem, Hans, téged sem, szőke Inge! Hiszen értetek dolgoztam; és ha megtapsoltak, titokban körülnéztem; részt vesztek-e ti is benne. Elolvastad-e a *Don Carlos*-t, ahogyan akkor a kertajtónál ígérted, Hans Hansen? Ne tedd! Nem kívánom már tőled. Mi közöd neked a királyhoz, aki sír, mert egyedül van? Sose homályosítsd te el világító kék szemedet, ne tedd dőrén álmataggá azzal, hogy versekbe és melankóliába mereszted... Ha olyan lehetnék, mint te vagy! Be jó lenne újrakezdeni, felnőni hozzád hasonlóvá, jóra való, vidám és egyszerű, szabályszerű és rendes emberré, aki egyetértésben van Istennel és a világgal, akit szeretnek az ártalmatlanok és boldogok; feleségül venni téged, Ingeborg Holm, hogy olyan fiam lehessen, mint te vagy, Hans Hansen... a megismerés átkától és a teremtés kínjától mentesen élni, érezni, létezni boldog közönségességben. Újrakezdeni? De hát nem érne semmit. Ugyanúgy lenne megint minden - minden úgy történe ismét, ahogy történt. Mert vannak, akik szükségszerűen tévútra jutnak, mivel számukra egyáltalán nincs is igaz ösvény.

A zene elhallgatott; táncszünet volt, és frissítőket hordtak körül. A postatiszt személyesen kínálgatta a hölgyeket egy teáscsészére való heringsalátával; Ingeborg Holm előtt még fél térdre is ereszkedett, úgy nyújtotta neki a tányérját, és Inge elpirult örömeiben.

Most egyszerre mégiscsak figyelmessé lettek a teremben levők az üvegajtó mögött leskelődőre, és nem egy csinos, fölhevült arccokból idegen, fürkésző pillantások érték; de ő mégsem mozdult a helyéről. Ingeborg és Hans tekintete majdnem egyidejűleg súrolta az övét, szemükben tökéletes közöny volt, már majdnem megvetés. De hirtelen arra eszmélt, hogy valahonnét elhatolt hozzá egy pillantás, és megpihent rajta... Fejét arra fordította, és szeme tüstént összeakadt azzal a szemmel, melynek sugarát megérezte magán. Nem messze tőle állt egy leány, sápadt, keskeny és finom arcú teremtés, akit már előbb is észrevett. Keveset táncolt, a gavallérok nemigen sürgölődtek körülötte, és Tonio Kröger látta, hogy hervatagon, zárt ajakkal egyedül üldögél a fal mellett. Most is magánosan állt. Habos fehér ruhában volt, mint a többi lányok, de ruhájának átlátszó kelméje alól csupasz vállalai hegyesen és szegényen ütözköztek ki; sovány nyaka a hitvány vállak közt oly mélyre süppedve ült, hogy a szórtan lány egy kissé nyomoréknak látszott. Vékony, báli kesztyűs kezét úgy tartotta lapos melle elé, hogy ujjhegyei csaknem érintkeztek. Lehajtott fővel alulról vetette fel Tonio Krögerre nedves, fekete szemét. Tonio Kröger elfordult...

Itt ült, egészen közel hozzá, Hans és Ingeborg. A fiú leült a leány mellé, aki talán a húga volt; más piros képű népségtől körülvéve ettek-ittak, beszélgettek és szórakoztak, csengő hangon ingerkedtek, és nagyokat kacagtak. Nem közeledetnék hozzájuk egy kissé? - gondolta Tonio. - Nem szólhatnak hozzájuk egy tréfás szót, ami eszembe jut, hogy legalább egy mosollyal válaszolhatnak?... Úgy érezte, ez boldoggá tenné, vágyott utána; akkor elégedettebben térhetne szobájába, azzal a tudattal, hogy egy kis közösséget létesített maga közt és öközöttük. Elképzelte, hogy mit mondhatna nekik; de nem tudta rászánni magát. Úgy van most is, gondolta, mint mindig: nem felelnének, idegenkedve hallgatnák, amit mond. Mert nem azt a nyelvet beszél, amit ő beszél.

Úgy látszott, hogy újból kezdődik a tánc. A postatiszt nagyban tevékenykedett. Körülszaladt a teremben, fűt-fát megszólongatott, hogy tessék angazsálni,²⁸ a pincér segítségével székeket és

---

²⁸ Itt: a következő táncra felkérni.

potharakat rakott el az útból, parancsolgatott a zenészeknek, és egy-két ügyefogyott fiatal-embert, aki nem tudott mihez kezdeni, vállánál fogva tolt odább. Mi volt készülöben? Négy-négy pár carréba állt... Rémes visszaemlékezés szöktette Tonio Kröger arcába a vért. Francia négyes!...

A zene bevágott, és a párok hajlongva lejtettek keresztül-kasul a teremben. A postatiszt vezényelt; franciául vezényelt az istenadta, és rendkívüli választékossággal ejtette ki az orrhangokat. Ingeborg Holm szorosan Tonio Kröger előtt táncolt abban a carréban, mely közvetlen az üvegajtó mellett keringett. Ide-oda hajlongott, hol előre-, hol hátralepegetett és fordult; Tonio Krögerhez eljutott valami illatfoszlány a hajából vagy ruhájának könnyű kelméjéből, és ő behunyta a szemét a régtől ismert érzés hatalmában, amelynek párját és szüzi varázsát az utóbbi napok során lágyan érzékelte, s amely minduntalan édes gyötrellemmel töltötte el. Mi volt ez? Vágy, gyöngéd epekedés? Irigység; önmegvetés?... „Moulinet des dames!” Nevettél, szöke Inge, kinevettél, amikor „moulinet”-t táncoltam, és oly csúfos kudarcot vallottam? És kinevetnél talán most is, amikor már afféle híres ember lett belőlem? Persze hogy nevetnél. És háromszor is igazad lenne!... És ha én, én és senki más, alkottam volna meg mind a kilenc szimfóniát és *A világ, mint akarát és képzet-et* és az *Utolsó ítélet-et*²⁹ ráadásul, akkor is igazad lenne abban, hogy kinevetsz... Nézte a lányt, és eszébe jutott egy verssor, amelyre már régóta nem is gondolt; pedig szinte meghitt társa, rokona volt: „Szeretnék aludni, de neked kell a tánc.” Oly jól ismerte ennek a sornak északi melabúját, a benne lappangó érzés ügyefogyott bensőségét. Aludni szeretnél... egyszerűen és teljesen átadni magad az érzelemnek, amely édesen és lustán önmagában tesped, és nem kénytelen cselekedni, táncba lendülni - és táncolnod kell mégis, táncolnod nehéz és veszélyes késtáncát a Művészetnek, úgyhogy egészen sohasem feledkezhetsz meg arról a lealázó fonákságról, hogy táncolni vagy kénytelen, amikor a szíved... Egyszerre bolond és féktelen mozgásba lendült minden. A carrék felbomlottak, szökdelve, sikamolva kavargott a báli sereg: a négyest gyors polka fejezte be. A zene örvényező sebes ütemére széles chasséléptekben, egymáson túlrohanva, kurta, kifulladt kacajok közt repültek a párok. Az egyik pár az általános hajsza sodrában Tonio Kröger felé száguldott. A lánynak sápadt, finom arca volt és sovány, túl magas válla. És hirtelen, ott Tonio Kröger előtt, megtorpant, kisiklott és fölborult valami... A sápadt leány botlott meg. Oly erősen és keményen bukott fel, hogy szinte veszélyesnek látszott a helyzet, és vele együtt felbukott a gavallér is. Ez úgy látszik, oly durván, fájdalmasan megütötte magát, hogy egészen megfélemezett táncosnőjéről: félig föltápáskodva, arcfintorok közt kezdte dörzsölni a térdét; a leány pedig, nyilván az eséstől kábultan, még ott feküdt a padlón. Tonio Kröger előlépett, gyöngéden megfogta a karját, és fölemelte. Agyonhajszoltan, zavarodottan és boldogtalanul nézett föl rá a leány, és sovány arcoskáját hirtelen halvány pirosság futotta el.

- Tak! O, mange tak!³⁰ - mondta, és fölvetette rá sötét, nedves szemét.

- Ne táncoljon többet, kisasszony - szölt szelíden Tonio Kröger. Azután megint *őket* kereste a szemével, Hans és Ingeborg után nézett, majd fogta magát, elhagyta a verandát és a bált, s fölment a szobájába. Kábult volt a mulatságtól, amelyben nem is vett részt, és fáradt a féltékenységtől. Mint régen, egészen úgy volt, mint régen! Kihevült arccal állt az imént a sötét sarokban, fájó szívvel, miattatok, ti szökék, elevenek, boldogok, és azután egyedül ment az útján. Most kellene, hogy jöjjön valaki! Ingeborgnak kellene jönnie, az kellene, hogy ő észrevegye, hogy elmentem, hogy titokban utánam jöjjön, kezét a vállamra tegye, és így

²⁹ Utalás Beethovenre, Schopenhauerre és Michelangelóra:

³⁰ Köszönöm! Ó, nagyon köszönöm!

szóljon: Jöjj be hozzám! Örülj, szeretlek!... De nem jött. Ilyesmi nem történik meg. Igen, úgy van most is, mint akkor volt, és Tonio Kröger boldog, úgy, mint akkor, mert a szíve él. De mi volt lelkében az egész idő alatt, míg az lett belőle, ami most? Dermedtség, sivárság, jég. Szellem és Művészet!...

Levetkőzött, lefeküdt, eloltotta a lámpát. Két nevet suttogott a párnájába: azt a néhány, szűzies, északi szótagot, ami számára a szeretet, a szenvedés, a boldogság voltaképpen és eredeti formáját, az életet, az egyszerű és bensőséges érzést, a szülőföldet jelentette. Visszanézett az elmúlt évekbe, akkortól fogva egészen máig. Végiggondolta az érzékek, az idegek és a gondolatok sivár kalandjait, amelyeket átélt, látta magát megmarva az irónia és a szellem kígyóitól, kifosztva és megbénítva a megismeréstől; félig felőrölve az alkotás lázától és hidegrázástól, talajtalanul és lelki kínoktól gyötörve, kirívó ellentétek sodrában, szentség és gerjedelem közt ide-oda hajszolva, túlfinomulva és elszegényedve, rideg és mesterkéltn elragadtatásokban kimerülve, eltévedve, letarolva, szétszaggatva, betegen - és zokogott a bánattól és a honvágytól.

Körötte csend volt és sötét, de tompán ringatóan hallatszott fel hozzá az Élet édes, triviális keringődallama.

9

Tonio Kröger fönt északon ült, és levelet írt barátnőjének, Lizaveta Ivanovnáknak, úgy, ahogyan megígérte.

Drága Lizaveta, ott lenn Árkádiában,³¹ ahoza nemsokára visszakerülök - írta neki -, itt van magának valami levélféle, de alkalmasint csalódnai fog, mert kissé általánosságokban fogok mozogni. Nem mintha nem lenne mesélnivalóm, mintha nem éltem volna át egyet-mást a magam módján. Otthon, a szülővárosomban, még le is akartak tartóztatni... de arról majd szóban. Mostanában úgy vagyok, hogy jobb szeretek jószerével valami általánosságot mondani, ahelyett hogy történeteket mesélnék.

Tudja-e még, Lizaveta, hogy maga engem egyszer polgárnak, eltévedt polgárnak nevezett? Abban az órában mondta ezt, amikor én maga előtt, véletlenül elejtett másféle vallomások csábítására, szerelmet vallottam annak, amit úgy nevezek: Élet; és most kérdem magamtól, tudta-e a maga valójában, mennyire ráatalált akkor az igazságra, mennyire egy és ugyanaz az én polgár voltom meg az úgynevezett életszerelmem. Mostani utam alkalmat adott, hogy ezen elgondolkozzam... Apám, mint tudja, északi természet volt: szemlélődő, alapos, a puritánságig kifogástalan, és hajlamos a mélabúra; anyám határozatlanul egzotikus vérségű, szép, érzéki, gyermekes asszony volt, könnyelmű és szenvedélyes, csupa impulzív léhaság. Kétségtelen, hogy ez a vérkeverék rendkívüli lehetőségeket és rendkívüli veszélyeket rejtett magában. Az eredmény ez: egy polgár aki eltévedt a művészetben, egy bohém, akit honvágy gyötör a jó gyerekszoba után, egy művész, kinek rossz a lelkiismerete. Mert hiszen a polgári lelkiismeretem az, amely minden művészkedésem, minden rendkívüliségem és minden zsenialitásom mélyén valami nagyon kétértelmű, pogány és gyanús jellemvonást sejtet, aminek köszönhetem szerelmes vonzódásomat az együgyűség, jóra valóság, a kellemes átlag, a tisztos közép-szerűség iránt.

Két világ között állok, egyikben sem vagyok otthon, épp ezért kissé nehéz a sorom. Maguk, művészek, polgárnak neveznek, a polgárok pedig kísértésbe esnek, hogy lefüleljenek. Nem tudom, melyik keserveesebben sértő. A polgárok ostobák; ti, szépségimádók viszont, akik en-

³¹ A költészetben a boldogság, a gondtalanság országa. Eredetileg pásztornép által lakott vidék Görögországban.

gem flegmatikusnak és vágytalannak szídtok, gondoljátok meg, hogy van egy mély, eredendő és végzettől rendelt művészsors, hogy aki ennek részese, az semmit sem tart oly édesnek és kívánatosnak, mint a közönségesség gyönyörét.

Én bámulom a büszkéket és hidegeket, akik a nagy, a démoni szépség ösvényein kalandoznak, és megvetik az „embereket” - de nem irigylem őket! És ha valami képes az irodalmárból költőt fejleszteni, az én polgári vonzódásom az emberi, az eleven, a közönséges dolgokhoz képes rá. Minden melegség, minden jószág, minden humor ebből származik, és nekem szinte úgy tetszik, hogy ez a szeretet, melyről írva vagyon, hogy akit eltölt, emberek és angyalok nyelvén tud szólni, de akiből hiányzik, az zengő érc és pengő cimbalom csupán.

Amit eddig csináltam, az mind semmi, nem sok, annyi, mint semmi. Fogok jobbat alkotni, Lizaveta - megígérem. Mialatt írok, felzúg hozzám a tenger, és én behunyom a szemem. Tekintetem egy meg nem született világot, egy árnyékvilágot lát, amely még elrendezésre és kialakításra vár, emberi alakok árnyékai nyüzsögnek előttem, integetnek, hogy varázsoljam el és váltsam meg őket: tragikus alakok és nevetségesek, meg olyanok, akik mind a kétfélék egyszerre - és én nagyon vonzódok hozzájuk. De a legmélyebb és leglappangóbb szerelmem a szőkéket és kék szeműeket, a derűs eleveneket, a boldogokat, a szeretetre méltókat és közönségeseket rajongja körül.

Ne becsmérelje ezt a szerelmet, Lizaveta. Jó ez és termékeny. Vágyódás van benne, mélabús irigység, kis megvetés és tiszta, szeplőtlen boldogság.

Lányi Viktor fordítása

Halál Velencében

DER TOD IN VENEDIG

ELSŐ FEJEZET

Gustav Aschenbach, avagy ötvenedik születésnapja óta hivatalosan: von Aschenbach, 19..-ban, abban az esztendőben, amely hónapokon át fenyegette vészjósló arccal kontinensünket, egy tavaszi délután a müncheni Prinzregenstrassén levő lakásából magános sétára indult. Az író még nehéz és kényes délelőtti munkája tartotta izgalomban, amely éppen most roppant figyelmet, mérlegelést, behatóan és pontosan működő akaratot követelt; s a teremtő ösztönnek azt a lendületét, azt a „motus animi continuus”-t,³² amely, mint Cicero mondja, veleje az ékesszólásnak, még délebédje után sem tudta magában megfékezni, és nem találta meg az enyhítő álmot, amire mostanában egyre könnyebben kimerülő ereje napjában legalább egyszer annyira rászorult. Ezért mindjárt tea után a szabadba ment, azt remélve, hogy a friss levegő és a testmozgás talpra állítja, és estéjét termékennyé teszi.

Május eleje volt, és lucskos, hűvös hetek után csalóka nyár forrósága köszöntött be. Az Angol-kertben, bár még alig rügyezett, augusztusi fülledtség ült, s a város felé eső részén kocsik és gyalogos sétálók nyüzsögtek. Az Aumeisternél, ahova egyre csendesedő utakon jutott, Aschenbach kis ideig elnázta a vidékies élénkségű nyári vendéglőt, amely előtt egy-két bérkocsi és úri fogat álldogált. Onnan napnyugtával a parkon kívül a mezőkön át hazafelé vette útját, és, minthogy fáradtságot érzett, s Föhring felől zivatar fenyegetett, az Északi temetőnél villamosra várt, hogy azon egyenesen a városba juthasson.

Történetesen a megállóhelyet és környékét üresen találta. Sem a kövezett Ungererstrassén, amelynek vágányai elhagyottan csillogva nyúltak el Schwabing felé, sem a főhringi műúton egyetlen jármű sem mutatkozott; a kőfaragó műhelyek kerítései mögött, ahol, mint valami lakatlan temetőben, eladó kereszték, fejfák és síremlékek meredeztek, semmi se mozdult; szemközt a ravatalozó bizánci építménye terpeszkedett el a búcsúzó nap visszaverődő fényében. Homlokzatán görög kereszték és élénk színű, hieratikus merevségű ábrák ékeskednek, azonfelül szimmetrikusan elrendezett aranybetűs fölírások is, túlvilági vonatkozású versei az Írásnak, például: „Isten országába jutnak ők”, vagy „Az örök világosság fényeskedjék neki”. A várakozónak néhány percre komoly szórakozása telt abban, hogy ezeket az igéket olvasson, és lelki szeméit átderengő misztikumokban fürdette. Ábrándjaiból arra ébredt, hogy a portikuszban,³³ túl a lépcsőt őriző két apokaliptikus³⁴ szörny magaslatán, egy férfit pillantott meg, aki a megszokottól kissé eltérő jelenségként teljesen új irányba terelte gondolatait.

A csarnok belsejéből lépett-e ki a bronzkapun, avagy kívülről bukkant elő és hágott fel észrevétlen, nem lehetett tudni. Aschenbach, anélkül hogy a kérdésben különösebben elmélyedt volna, az előbbi föltevésre hajlott. Középmagas, sovány, borotvált és föltűnően pisze orrú férfi volt, vörös hajú, ennek a típusnak tejszínű, szeplős arcbőrével. Nyilván nem bajuvár fajta.³⁵

³² A lélek folytonos mozgása.

³³ Oszlopsoros folyosó vagy csarnok.

³⁴ Rettenetes, borzalmas.

³⁵ Bajuvárii: a bajorok régi neve.

legalábbis széles, egyenes karimájú szalmakalapja valami idegenszerű, messziről jött vonást adott neki. Viszont, mint errefelé szokás, vállra csatolós hátizsákot viselt hozzá, meg sárgás, talán lódenposztóból varrt öves zekét, sötét felleghajtót csípőre tett bal karján, jobb kezében pedig vashegyű botot, amelyet ferdén a földnek feszített, hogy két lábát keresztbe téve nekidőlhessen. Ahogy fölszegett fővel, szúrósan fürkészsze a messziségbe nézett, a laza sportingból soványan kimeredő nyakán keményen és csupaszon szökött elő az ádámcsutka, és vörös pillákkal árnyalt szeszínű szeméit, eléggé furcsa ellentétben kurta, pisze orrával; két függőleges, energikus barázda választotta el. Így - de közrejátszott talán a kimagasló és megnövesztő talapzat is, amelyen állott - valami parancsoló fölény, merészség, sőt talán szilajság volt benne; mert akár a lenyugvó nap káprázatában torzult el arca, akár állandó fizionómiai elváltozás esete forgott fenn: ajkai, mintha nem volnának elég hosszúak, teljesen hátrahúzódtak, úgy, hogy hosszú fehér fogai ínyig csupaszon viczorítottak elő.

Könnyen megeshetett, hogy Aschenbach, miközben félig szórakozottan, félig fürkészsze méregette végig az idegent, vétett az illendőség ellen. Mert hirtelen ara eszmélt, hogy amaz állja a nézését, méghozzá olyan kihívóan, oly nagyon szemtől szembe s annyira nyilván azzal a szándékkal, hogy nem tágit, amíg le nem kényszeríti magáról a másikonak a tekintetét, hogy Aschenbach kelletlen érzéssel elfordult, és megindult a palánk mentén, azzal a tétova elhatározással, hogy nem hederít rá többet. A következő percben már elfelejtette. Azonban - az idegennek vándorforma megjelenése indította-e meg a képzeletét, vagy más fizikai vagy lelki inger volt benne részes? - egész meglepetésszerűen sajátos érzés lett úrrá a tudatán: benső énjének kitágulása, valamely kósza nyugtalanság, fiatalosan szomjú vágyódás a távolokba. Olyan eleven és új volt ez az érzés, vagy inkább olyan szokatlan és rég elfelejtett, hogy az író hátratett kézzel a földre bámult, s úgy maradt állva, hogy mélyére nézzen lelke indulatának.

Vándorkedv volt, semmi egyéb; de valósággal rohamként támadt, és szenvedéllyé, sőt érzéki csalódássá nőtt. Vágyódása látóvá lett, képzelete, még egészen a munka óráinak izgalmában, megalkotta jelképét a sokszínű világ minden borzalmainak és csodáinak, amiket mind egyszerre akart maga elé idézni: látott egy tájat, trópusi lópáncsot, nedves, buja rengeteget sűrű, párás égbolt alatt, szigetek, mocsarak és iszaphordó folyamágak őskori vadonát - mérgező páfrányosból, kövér, duzzadt és kalandos virágokat hajtó berkekből szőrös páncsot látni látott fölmeredni, látott csodálatosan torz fákat, melyek gyökereiket a levegőn át bocsátották a talajba, poshadt, zöld árnyékokat tükröző vizekbe, ahol tálányi tejfehér, úszó virágok közt idegen fajú, behúzott nyakú, otromba csőrű madarak álldogáltak a fertőben, és mozdulatlanul néztek féloldalt, látta a bambuszbozót csimbókos nádtörzsei közt a kuporgó tigris szikrázó szeme világát -, és érezte, amint szívét megdobbantja az iszonyat és a rejtelmes gerjedelem. Aztán eloszlott a látomás; és Aschenbach fejcsóválva folytatta sétáját a sírkőfaragó műhelyek kerítése mentén.

Az utazáshoz, legalábbis mióta anyagi helyzeténél fogva kedvére élvezhette a világforgalom kényelmét, csak mint mellőzhetetlen higiénikus eszökhöz folyamodott olykor-olykor, kedve és hajlama ellenére. Saját maga és Európa szellemi világa olyan feladatokat tűzött elé, melyek teljesen lefoglalták, az alkotás kötelessége nehezedett rá, s a szórakozás idegen volt tőle. Nem született a tarka külvilág rajongójának, a föld színéből elég volt neki, amennyit ki-ki megláthat, ha nem mozdul is ki messze a környezetéből, és soha még csak kísértést sem érzett, hogy elhagyja Európát. Kivált mióta élete lassan hanyatlóban volt, mióta művészi énjének azt a félelmét, hogy nem készül el idejére - hogy órája lejár, mielőtt elvégezhetné a dolgát, és kifejezhetné önmagát a műveiben, mióta ezt az adósságát már nem hessegethette el, mint holmi bogarat, azóta külső élete majdnem kizárólag a honául választott szép városban

folyt le, meg a rideg falusi lakban, amelyet a hegyek közt emelt magának, s ahol az esős nyarakat töltötte el.

Ezt a késői s hirtelen támadt indulatát is okossággal és fiatal kora óta gyakorolt önfegyelmeléssel mérsékelte, és helyes mederbe terelte. A művet, melynek élt, egy bizonyos pontig dülőre akarta vinni, mielőtt falura költözik, és a világcsavargás gondolatát, mely munkáját hónapokra megszakítja, nagyon is nyeglének és tervrontónak találta, s mint ilyent, komolyan latba sem vetette. Pedig igenis jól tudta, milyen háttérből szökkent elő oly hirtelen ez az ösztönzés. Menekülni vágyott, mint ahogy magának bevallotta, távolit, újat kívánt, epekedett a fölszabadulás, megkönnyebbülés, a felejtés után - el a munkától, a merev, hideg, szenvedélyes robot köznapi hajlékából. Pedig szerette a munkát, és szerette a már idegsorvasztó, naponta meg-megújuló küzdelmet is, amelyet szívós és gögös, annyiszor kipróbált akarata vívott ezzel a növekvő fáradtságérzéssel, amelyről senkinek sem volt szabad tudnia, amit szelleme termékének semmi módon, a lemondás, a petyhüdség semmiféle jelével nem volt szabad elárulnia. Azonban ésszerűnek látta, hogy az íjat ne feszítse túl, és a nagy elevenséggel feltörő szükségérzetét ne fojtsa el makacsul. Munkájára gondolt, annak egyik helyére, ahol ma is, tegnap is abba kellett hagynia, és amely mintha a kitartó megmunkálásnak és hirtelen simításnak egyaránt ellenszegülne. Újból átvizsgálta, megpróbálta széttörni vagy föloldani a béklyót, s utálkozó borzongással felhagyott a kísérlettel. Nem volt itt semmi rendkívüli nehézség, de bénító aggályokat támasztott benne az a lehangoltság, amely semmivel sem csillapítható elégedetlenség formájában jelentkezett. Az elégedetlenséget, igaz, már mint ifjú is a tehetség lényegének és legbelső valójának tekintette, és miatta zabolázta meg és hűtötte le az érzést, mert erről tudta, hogy hajlandó beérni a könnyelműen odavetett, félig-meddig bevégzett tökéletességgel. Vajon most a lebéklyózott érzelem bosszulta meg magát azzal, hogy cserbenhagyta őt, hogy megtagadta a szolgálatot, s nem volt hajlandó segíteni és szárnyalóvá tenni művészetét, s a forma és kifejezés minden örömét, boldogságát megtagadta tőle? Nem mintha rosszat hozott volna létre: ha más nem, az az előnye megvolt hajlott korának, hogy művészetét bármely pillanatban kényelmesen és biztosan a keze ügyében érezte. De mialatt a nemzet hódolt művészetének, ő maga nem lelte benne kedvét, és úgy érezte, mintha alkotása nélkülözné azt a tüzesen játszi szeszélyt, az öröm adományát, amely az élvező világban több örömet ébreszt akármilyen benső tartalomnál vagy nyomósabb érdemnél. Félt a falusi nyaralástól, egyedül a házikóban a szolgálóval, aki elkészíti, s az inassal, aki fölszolgálja eddelét; félt az ismerős arculatú hegyormoktól és meredélyektől, melyek megint környezni fogják az ő önelégületlen lassúságát. Így aztán kellett egy kis átmeneti taláalomra élés; naplopásra, a messze föld levegőjére, vére fölfrissítésére volt szüksége, hogy elviselhető és eredményes nyara legyen. Utazni tehát - ebben megnyugodott. Nem is olyan messze, még csak a tigrisek világáig sem. Egy éjszaka a hálókocsiban, három-négy hét a kedves délvidék valamelyik közkedvelt nyaralóhelyén...

Ez járt a fejében, mialatt a villamosvasút zakatolása közeledett feléje, végig az Ungererstrassén, és míg fölszállt, eltökélte, hogy ezt az estét a térkép és az útmutató tanulmányozásának fogja szentelni. A peronon eszébe jutott, hogy szétnézzen a szalmakalapos férfi után, aki társa volt ebben a következményeinél fogva mégiscsak jelentős ácsorgásban. Azonban nem tudott rájönni, merre maradt, mert sem előbbi helyén, sem a távolodó megállóhelyen, sem pedig a kocsiban nem volt föltalálható.

MÁSODIK FEJEZET

A porosz Frigyes³⁶ életéről szóló tiszta és hatalmas prózai epepeia³⁷ szerzője; a türelmes művész, aki hosszú kitartással szötte a *Májá* regény sokszereplős, annyiféle embersorsot egyazon idea árnyékában egyesítő szőnyegét; írója a *Nyomorult* című erőteljes elbeszélésnek, amely egy egész hálás nemzedék előtt tárta föl a legmélyebb megismerésen túli erkölcsi eltökéltség lehetőségét; és végül (ezzel röviden megjelölve érési időszakának műveit) a *Szellem és Művészet*-ről szóló szenvedélyes tanulmány szerzője, azé a tanulmányé, melyet komoly bírálók mindjárt Schillernek *A naiv és szentimentális költészet*ről írt értekezése mellé állítottak, meghajolva elrendező ereje és ellentétekkel játszó ékesszólása előtt: szóval Gustav Aschenbach L.-ben született, egy sziléziai kerületi székhelyen; magas rangú bírósági tisztviselő fiaként. Elődei katonatisztek, bírák, közhivatalnokok voltak, olyan férfiak; kiknek élete a király s az állam szolgálatában, szűkös tisztességben folyt le. Mélyebb lelkiség egy ízben testesült meg köztük, egy pap személyében; gyorsabb, érzékibb vér az előző nemzedékben jutott a családba, a költő édesanyja, egy cseh karmester lánya révén. Tőle valók külsején az idegen fajta nyomai. Hivatalnokos, józan lelkiismeretesség és homályosabb, tüzeesebb ösztönzések násza hozta létre a művészt, ezt a kiválasztott művészt.

Mint hogy egész valója a hírnevén csüggött, ha éppenséggel nem is koraérettnek, de a nyilvánosságra korán megérettnek és alkalmasnak mutatkozott, s ezt határozott és pregnánsan egyéni szavajárásának köszönhette. Úgyszólván már gimnazista korában kész neve volt. Tíz évvel később már tudott az íróasztal mellől reprezentálni, tudta hírnevét adminisztrálni egy mondatnyi levélben, amelyet rövidre kellett fognia (mert sok igény támadt a nagy sikerek bizalmat keltő emberére) - tudott jóságos és jelentékeny lenni. Mire negyvenesztendő lett, voltaképpen munkájának vesződéseitől és hányódásaitól kimerülten naponta olyan postával kellett megbirkóznia, amely minden világrész bélyegeit hordozta.

Tehetsége, mivel éppoly távol maradt a hétköznapitól, mint a különködéstől, arra termett, hogy megnyerje a nagyközönség hitelét s a válogatósak csodáló érdeklődését egyaránt. Így, már ifjú fővel, mindenfelől az alkotás - a rendkívüli alkotás - kötelezettsége háruván reá, sohasem ismerte a tétlenséget, az ifjúkor gondtalan nembánomságát. Mikor harmincöt éves korában Bécsben megbetegedett, egy finom megfigyelője azt mondta róla: - Látják, Aschenbach kezdettől fogva csak így élt - és a szülő bal kezét keményen összeszorította -, sohase így - és nyitott kezét kényelmesen lógatta le a szék karfájáról. Ez így volt; és az erkölcsi hősiesség ebben ott rejlett, hogy szervezete éppen nem volt robusztus, s állandó erőfeszítésre csak hivatott, de voltaképpen nem született.

Az orvosok már kisfiú korában eltiltották az iskolajárástól, és otthoni oktatásra szorították. Egymagában, pajtások nélkül nőtt föl; és bizony korán rá kellett jönnie, hogy olyan nemzetséghez tartozik, amelyben a tehetség nem ritka, de annál inkább ritka a testi rátermettség, amire a tehetségnek, hogy kiteljesedjék, szüksége van, olyan nemzetséghez, amely korán szokta adni énjének legjavát, és amelyben a képesség ritkán ér meg sok évet. De „kitartás”, szerette mondani - Frigyes-regényében nem látott mást, mint apoteózisát ennek a parancsszónak, amelyet ő a gyötrődve alkotó virtus összefoglaló kifejezésének tartott. És epedve vágyott arra, hogy magas kort érjen meg, mert mindig azt vallotta, hogy igazán nagynak, átfogónak, mi több: igazán becsületesnek csak az a művészet mondható, melynek az emberi élet minden lépcsőfokán termékenység adatott meg.

³⁶ I. Frigyes porosz királyról (1657-1713) van szó.

³⁷ Eposz.

Minthogy így, a tehetségtől rárótt feladatokat hordozva gyöngé vállán, mégis messze akart eljutni, szüksége volt az önfegyelmezésre, ami szerencsére atyai részről veleszületett öröksége volt. Negyven-ötven éves fővel, tehát oly korban, amikor mások tékoznak, elhagyják magukat, nagy tervek megvalósítását bizvást halogatják, ő jókor kezdte a napját, mellére, hátára hideg vizet zuhogtatott, és aztán, hosszú viaszgyertyákat állítván ezüsttartókba kétfelől a kézírata fölé, két-három buzgón lelkiismeretes reggeli órán a művészetnek áldozta föl alvásból gyűjtött erőit. Megbocsátható volt; sőt valójában éppen normális erejének győzelmét jelentette, ha avatatlanok a „májá” világát avagy a Frigyes vitézkedésének eposzi tömegeit tömör erő és nagy lélegzet eredményének hitték, holott igazában talán apró napi munkák száz meg száz ötletéből rétegeződtek föl naggyá, és csak azért voltak oly mindenképpen és minden ponton kitűnőek, mert alkotójuk, hasonlóan szűkebb hazájának meghódítóhoz, éveken át kiállotta egyazon mű feszültségét, és voltaképpen megformálására csak legerősebb és legszentebb óráit fordította.

Hogy valamely jelentős szellemi termék nyomban kiterjedt és mély hatást keltsen, ahhoz szükséges, hogy létrehozójának egyéni sorsát titkos rokonság, sőt egyezés kösse a kortárs nemzedék általános sorsához. Az emberek nem tudják, miért költik hírét egy-egy műalkotásnak. Meg sem közelítve az értelmükkel, százával fedezik fel benne - mint hiszik - a kitűnőségeket, hogy valamiképpen igazolják ezt a roppant érdeklődést; de tetszésük oka voltaképpen mérlegelhetetlen dolog: szimpátia. Aschenbach egy alkalommal kevéssé föltűnő helyen kerekén kimondotta, hogy szinte minden nagy dolog, ami van, úgy jött létre, bú, kín, szegénység, elhagyatottság, testi gyengeség, bűn, szenvedés és ezer akadály ellenére: csak azért is. De ez több volt egyszerű megjegyzésnél, tapasztalat volt, úgyszólván képlete életének és hírnevének, kulcsa alkotásainak; csoda-e hát, ha ez uralkodott legsajátosabb alakjainak erkölcsi jellemén, külső viselkedésén is?

Arról az új, sokféle egyéni jelenségben vissza-visszatérő hősi típusról, amelyet ez az író leginkább kedvelt, egyik okos fejtegetője rég megírta, hogy annak az „intellektuális, kamaszos férfiaságnak” a fogamzása, amelyik „büszke szegényében összeszorítja fogát, és nyugodtan állja, hogy kardok és dárdák járják által a testét”. Ez szép volt, szellemes és szabatos, látszatra túlon túl passzív fogalmazása ellenére is. Mert derekasság a balsorsban, kecsesség a gyötrelemben nem csupa tűrést jelent; cselekvő tevékenység az, pozitív diadal, és a Sebestyén-alak,³⁸ ha általában a művészetnek nem is, de a szóban forgó művészetnek bizonyítva a leggyönyörűbb szimbóluma. Aki ebbe az elbeszélte világba tekintett, látta az elegáns önuralmat, amely a benső korhadást, az élettani összeomlást az utolsó pillanatig elrejt a világ előtt; a fakó, az érzékekre nézve elveszett rútságot, amelyik képes arra, hogy parázsló hevét tiszta lánggra élessze, mi több, hogy magát a szépség birodalmában uralomra lendítse; a sápadt vergődést, amely a szellem izzó mélységeiből erőt merít arra, hogy egy egész dölyfös népet a kereszt elé, nem, a saját lábai elé tudjon görnyeszteni; a rokonszenves magatartást a forma üres és zord robotjában; a született csaló álcás, veszedelmes életét, gyorsan felőrlő vágyódását és művészetét; s aki szemügyre vette mindezt a sorsot és még hány más ilyent, kétség foghatta el az iránt, van-e egyáltalán másféle heroizmus, mint a gyöngeségé. De csakugyan: milyen hősiesség is lehetne korszerűbb ennél? Gustav Aschenbach költője volt mindazoknak, akik a kimerülés határán dolgoznak, akik már roskadoznak a teher alatt, de még tartják magukat, költője mind a munka moralistáinak, akik vézna testtel, szűkös eszközökkel, az akarat mámorában okosan gazdálkodva, legalább egy időre meg tudják szerezni a nagyság ható-

---

³⁸ Utalás Szent Sebestyén vértanúra, akit a római katonák halálra nyilaztak, amikor nem akart áldozni a pogány isteneknek.

képességét. Sokan vannak, s ők a kor hősei. És mind magukra ismertek az ő műveiben, mintegy jóváhagyva, fölmagasztosítva, megénekelve, és hálából szerte hirdették a nevét.

A korszellem fiatalsága, nyersesége kezdetben őt is magával ragadta, és ártó hatására megbotlott s bakot lőtt; nyilvánosan kiszolgáltatta magát, vétett nemegyszer szóban és írásban a tapintat és józan megfontoltság ellen. De övé lett az a méltóság, melynek elérésére, mint mondotta, minden nagy talentumba vágyódást és ösztönzést ojtott a természet, sőt el lehet mondani, hogy egész fejlődése tudatos és konok, a kételkedés és gúny minden ellenszegülésén túllépő emelkedés volt a méltósághoz.

A megformálás eleven, lelkileg közömbös kézzelfoghatóságában gyönyörűséget talál a polgári érzésű tömeg, de a lázas, korlátlan fiatalságot csak a problémák kötik le: és Aschenbach a problémák embere volt egykor, és korlátlan, mint akármelyik ifjú. A szellemet szolgálta, rablógazdálkodást űzött a megismeréssel, vetőmagot örölt, titkokat vetélt el, a tehetséget gyanúba fogta, elárulta a művészetet - mi több, mialatt művei szórakoztatást, fölemelő és elevenítő hatást keltettek a hittel élvezőkben, azalatt a fiatal művész a húszesztendősöket megdöbbenetted cinizmusával, ahogyan a művészetnek, magának a művészmesterségnek is kétséges voltáról beszélt.

Ámde, úgy látszik, semmi iránt nem tompul el annyira a nemes és ép lélek, mint a megismerés metsző és keserű ingere iránt; és bizonyos, hogy az ifjú fájdalmasan lelkiismeretes alapossága sekélyesség a mesterré érett férfi mély eltökéltségéhez képest, amivel a tudást megtagadja, elhárítja, rajta fölemelt fővel átlép, mihelyt az a legkevésbé is alkalmas arra, hogy bénítsa, lehűtse, méltóságától megfossa az akaratot, a tettet, az érzést vagy akár a szenvedélyt is. Hogyan is lehetne a *Nyomorult*-ról szóló elbeszélést másképpen magyarázni, mint az utálat kitörését a kor tisztességtelen pszichologizmusa ellen, megtestesítve annak a puha és idétlen félgazembernek az alakjában, aki úgy csempészi magát különös életsorsba, hogy asszonyát tehetetlenségből, gonoszásából, etikai nagyzolásból egy gyerkőc karjaiba kergeti, és azt hiszi, szabad mélység címén hitványságokat elkövetnie? Az a kemény szózat, amivel itt megvetette az elvetemültséget, szakítást hirdetett minden erkölcsileg tévelygő, az örvénnyel rokonszenvező szellemmel, lemondást arról a ledér könyörületességről, mely a „mindent megértés és megbocsátás” parancsában rejlik, s nem más volt itt előkészületben, sőt készen, mint az „újjászületett elfogulatlanság csodája”, az, amit később a szerző egy dialógusában kifejezetten s nem minden titokzatos hangsúly nélkül tett szóvá. Különösen az összefüggések! Vajon ennek az újjászületésnek, ennek az új méltóságnak és szigornak a lelki következménye volt-e széperzéke mértéken felüli erősödése, amely akkortájt vált észrevehetővé, és formaművészetének előkelő tisztasága, egyszerűsége és arányossága, amely műveit ettől fogva a mesteri készségnek, a klasszicitásnak olyan szembeszökő, sőt szándékolt jellegével ruházta föl? Viszont a morális eltökéltség, túl a tudáson, a bomlasztó és gátló megismerésen, nem jelenti-e megint a világ és lélek egyszerűsödését, erkölcsi kezdetlegességét és így egyszersmind megedződését a rosszasággal, a tilalmassal, az erkölcsi képtelenséggel szemben? S nincs-e a formának kettős arculata? Nem erkölcsös s erkölcstelen-e egyben? - erkölcsös, mint az önfegyelem terméke és kifejezése, de erkölcstelen, sőt erkölcshellenes, amennyiben természeténél fogva morális közönyt rejt magában, mi több, lényegében arra törekszik, hogy az erkölcsöt kevésbé, korlátozatlan uralma alá kényszerítse.

Bármint is van, a fejlődés egy a sorssal; és az a fejlődés, amelyet útján a nagy nyilvánosság érdeklődése, teljes bizalma követ, hogyne különböznék attól, amely a hír fénye, kedvezései nélkül megy végbe. Csak az örök cigányhajlam találja unalmasnak és hajlandó gúnyolódni rajta, hogy egy nagy talentum kinő az alárendeltség gubójából, adni kezd a szellem méltóságára, és udvari szokásokat vesz fel magányában, mely csupa tanácstalan, ridegen önálló

küzdelem és szenvedés volt, s az emberek közt hatalomra és tisztességre tett szert. Mennyi játék, dac és élvezet van egyébként a talentum megalakításában! Valami hivatalos, nevelő célzat került idővel Gustav Aschenbach dolgaiba, stílusa az utóbbi években elhagyta a közvetlen merészségeket, a szubtilis, újszerű árnyalatokat, példás megállapodottságba, csiszolt hagyományosságba, maradiságba, formák, sőt formulák keresésébe ment át, és mint a hagyomány szerint XIV. Lajos, hajlott korában ő is kirekesztett a beszédéből minden alantas szót. Akkoriban történt, hogy az oktatásügyi hatóság válogatott részleteket vett át tőle az előírt iskolai olvasókönyvekbe. Bensőleg illett hozzá, és nem is háritotta el, mikor az egyik német fejedelem trónra lépésekor a Frigyes költőjének nemességet adományozott ötvenedik születésnapjára.

Miután néhány évig nyugtalanul próbált itt is, ott is letelepedni, csakhamar Münchent választotta állandó lakóhelyéül, ahol a polgári tiszteletnek olyan polcán élt, aminőt a szellem képviselője csak különös, ritka esetben ér el.

Egész fiatalon, tudóscsalád lányával kötött házasságát a boldogság rövid korszaka után a halál szakította el. Egy leánya maradt, ma már asszony. Fia sohasem volt.

Gustav von Aschenbach valamivel alacsonyabb volt a középtermetnél, haja barna, arca borotvált. Feje kissé nagynak látszott csaknem apró alakjához képest. Hátrafésült haja középütt ritkásan, halántékain nagyon sűrűn és erősen fehéredve övezte magas, hepehupás, szinte ragyásnak látszó homlokát. Kerettelen csíptető aranynyerge vágta be nyomott, nemes hajlású orrának tövét. Szája nagy volt, sokszor petyhüdt, máskor egyszerre keskeny és feszes; orcái soványak és barázdásak, szépen formált álla lágyan kettészelt. Úgy látszott, mintha jelentékeny sorsfordulatok viharzottak volna el a többnyire szenvedőn oldalt hajtott fej fölött, pedig a művészet végezte el rajta azt a fiziognómai átalakítást, amely egyébként nehéz, mozgalmas élet műve. Eme homlok mögött született meg Voltaire és a király párbeszéde a háborúról, teli szikrázó replikákkal; ezek a szemek, amelyek most fáradtan és elmerülten néznek elő az üvegek mögül, látták a hétéves háború tábori kórházainak véres, dantei poklát. Mert egyénileg nézve is: a művészet fölfokozott élet. Mélyebben boldogít, gyorsabban fölemészt. Szolgájának arcába bevési a képzeleti és lelki kalandok nyomait, és még ha a külső lét klastromi csöndben folyik is, idővel annyi kényességet és túlzott finomságot, annyi fáradságot és mohóságot ojt beléjük, amennyit a kicsapongó szenvedélyekkel és gyönyörökkel színezett élet is alig tud létrehozni.

HARMADIK FEJEZET

Többféle társadalmi és irodalmi ügyei még vagy két hétig leírt sétája után Münchenben fogták az utazni vágyót. Végül intézkedett falusi házának rendbehozataláról, hogy négy héten belül beköltözhessek, s május vége felé egy nap az éjszakai vonattal Triesztbe utazott. Itt csak huszonnégy órát töltött, s másnap reggel felszállt a pólai hajóra.

Idegenszerűség, kötetlenség volt, amit keresett, de valami gyorsan elérhető helyen, s épp ezért megszállott az Adriának pár éve híressé vált s az isztriai partszegélytől nem messze fekvő szigetén, ahol tarkán rongyos, vadidegen hangokkal beszélő parasztnép s a nyílt tenger felől szép, szaggatott sziklás rész fogadta. De bosszantotta az eső, a nehéz levegő, az osztrák kisvárosi, zártkörű hoteltársaság, s hogy nem volt meg a tengerrel az a nyugalmas, meghitt viszony, amit csak enyhe, fövenyes part tud nyújtani, és emiatt nem úgy érezte magát, mint aki megtalálta a neki való helyet; benső nyugtalanság kergette, de hogy hová, még nem tudta pontosan, hajójáratokat böngészett, kutatva révedezett, s egyszerre, meglepően, de egyben

magától értetődően, egy cél tűnt szeme elé. Ha a hasonlíthatatlant, a meseszerűen mindentől elütőt óhajtuk elérni, hová mehetünk? De hisz ez világos! Mit keresne itten? Rossz helyre tévedt. Oda kellett volna utaznia. Nem tétovázott, fölmondta az elhibázott szállást. Másfél héttel azután, hogy a szigetre jött, egy párás hajnalon gyors motorcsónak vitte őt a vízen poggyászával együtt vissza a hadikikötőbe, s ott csak azért lépett ki a szárazföldre, hogy a csapóhídon át rögtön a hajó ázott fedélzetére lépjen, amely indulóban volt Velence felé.

Olasz nemzetiségű, vén jármű, elavult, kormos, mogorva jószág. Alighogy fölszállt, egy púpos, mosdatlan matróz udvarias vigyorgással rögtön a hajó belsejébe vezette Aschenbachot, barlangforma, mesterségesen világított kajütbe. Az asztal mögött, félrecsapott kalappal, szájában szivarcsutkával, kecskeszakállas férfi ült, akinek arca valami régimódi cirkuszigazgatóra emlékeztetett. Nevetségesen könnyed boltostaglejtéssel vette föl az utasok személyi adatait, és állította ki útjegyüket.

- Velencébe! - ismételte Aschenbach kérését, miközben karját kinyújtotta, és a tollat a ferdén meghajtott tintásüveg kásás üledékébe bökte. - Velence, első osztály! Szolgálatára uraságodnak. - És nagy szarkalábat kapart, a pikszisből kékes porzót szórt az írásra, s agyagcsészébe eresztette le róla, sárga, csontos ujjaival összehajtogatta a papírt, s megint írt. - Szerencsés útiter! - fecsegett közben. - Velence, ah! Nagyszerű város! Ellenállhatatlan varázst gyakorol a művelt közönségre úgy történeti múltjával, valamint jelenlegi bájainál fogva! - Mozdulatainak sima élénkségében meg a vele járó üres papolásban volt valami kábító és eltérítő szándék, mintha attól tartott volna, hogy az idegen még meginoghat abban az elhatározásában, hogy Velencébe utazik. Besöpörte a pénzt, és egy krupié³⁹ ügyességével lökte a visszajáró összeget az asztal pecsétes posztóhuzatára. - Kellemes szórakozást, uram! - szolt, színésziiesen meghajtva magát. - Örvendek, hogy utasomnak tisztelhetem. Uraim! - kiáltott tüstént fölemelt karral, és úgy tett, mintha nagyban menne az üzlet, holott több senki sem volt ott, aki kiszolgálásra várt volna. Aschenbach visszatért a fedélzetre.

Fél könyökét a mellvédre támasztva, elnézte a tétlen népséget, amely a parton ógyelgett, hogy lássa a hajó indulását, s bámulta az utasokat a hajón. A másodosztályon, az előfedélzeten, férfiak, asszonyok kuporogtak, ládáikat, batyuikat használva ülésül. Az első fedélzet társasága egy csapat fiatalemberből állott. Pólai kereskedőségek lehettek, akik vidám hangulatban olaszországi kirándulásra álltak össze. Nem vették nagyon komolyan önmagukat, sem azt, amire vállalkoztak, fecsegték, nevetgéltek, tetszelegve élvezték saját mozdulataikat, és csúfolódó szavakat kiabáltak társaikra, akik hónuk alatt irattáskával üzleti dolgaikban járkáltak a kikötő utcáján, és sétapálcával fenyegették a vígan ünneplőket. Ezek közül egy, aki világossárga, túl divatos szabású nyári ruhát, piros nyakkendőt és merészen fölhajtott panamakalapot viselt, recsegő hangjával mindegyiken túltett jókedv dolgában. Aschenbach, alighogy kissé jobban szemügyre vette, valamiféle rémületfélével rájött, hogy az ifjú, mint ilyen, nem valódi. Vénember volt, ehhez kétség nem fért. Szeme-szája csupa ránc. Arcának halvány karmazsinpírja: festék, barna haja tarka pántlikás kalapja alatt: paróka, nyaka beesett és inas, kipödört bajuszkája, légyszakáll: festett, teljes sárga fogsora, amelyet nevetéskor kimutogatott: olcsó pótlék, mutatóujjain egy-egy pecsétgyűrű, de ez a kéz: aggastyán keze. Borzongva szemlélte Aschenbach őt és a többiekkel való barátkozást. Nem tudták azok, nem vették észre, hogy öreg, hogy jogtalanul hordja piperkőc, tarka ruháját, hogy jogtalanul játssza a közülük valót? Úgy látszott, természetesnek vették, és a megszokás révén eltűrték maguk közt, cimboráskodtak vele, és utálat nélkül adták vissza enyelgő bökdöséseit. Hogyan lehetett ez? Aschenbach kezével eltakarta az arcát, és lehunyta szemét, mely gyulladt volt a kevés alvástól. Úgy rémlett neki, mintha nem folya itt minden egész megszokott módon, mintha a világnak

³⁹ A játékkaszinókban a szerencsejátékot vezető alkalmazott.

valami álomszerű idegensége, furcsa elhajlása harapózna el körülötte, amit talán meg tudna állítani, ha arcát egy kissé beárnyékolja, s aztán megint körültekint. De ebben a pillanatban az úszás érzete fogta el; és amikor oktalan ijedelemmel fölnezt, látta, hogy a hajó nehéz, komor teste lassan elválik a kikövezett parttól. A gép ide-oda lökdösődő erejétől hüvelyknyi rétegekben terjengtek a piszkosan tükröző vízgyűrűk a rakodópart és a hajó fala között, és a gőzös nehézkes manőverezéssel fordította előárbocát a nyílt tenger felé. Aschenbach átment a kormányhídhöz, ahol a púpos heverőszéket állított föl számára, és egy pecsétetes frakkba bújt steward⁴⁰ várta parancsát.

A mennybolt szürke volt, a szél nedves. A kikötő elmaradt, a szigetek is, és a ködös látóhatár gyorsan elnyelte az egész szárazföldet. Ázott, duzzadt csomókban szállongott a szénpor a fölmosott fedélzetre, mely csak nem akart megszáradni. Egy óra múlva vitorlavászon ponyvát feszítettek ki, mert megeredt az eső.

Köpenyébe burkolózva, ölében könyvet tartva pihent utasunk, s az órák múlása föl se tűnt neki. Az eső elállott, a vászonponyvát levették. A szemhatár töretlen volt. Az ég bús kupolája alatt körös-körül nyújtózott el a sivatag tenger óriási korongja. De az üres, a tagolatlan térben időérzékünk is elvész, és a mérhetetlenségben andalgunk. Árnyszerű furcsa alakok, a pípés agg, a hajóbéli kecskeszakállas tétova mozgással, zavaros álombeszéddel keringtek a pihenő Aschenbach agyában, amíg el nem bóbiskolt.

Dél felé a közös étkezéshez a folyosószerű ebédlőbe tessékelték, melybe a hálókabinok ajtói nyíltak. A hosszú asztal végén, melynek felső végén Aschenbach ült, a kereskedősegédek, köztük a vénség is, tíz óra óta poharaztak a jókedvű kapitánnyal. A nyomorúságos ebéddel hamar végeztek. Vágyott ki a szabadba, hogy lássa az eget: vajon nem dereng-e már Velence fölött?

El se képzelte, hogy másképp is lehessen, mert a város mindig fényben fogadta őt. Ámde ég és tenger komor maradt és ónszínű, időnként pedig ködös eső hullott; beletörődött, hogy a vízi úton másféle Velencébe jut, mint aminőt a szárazföld felől közeledve találni szokott. Az árboc mellett állott, a messziségbe nézett, várta a szárazföldet. A költőre gondolt, a búskomor lelkesedőre, aki előtt egykor álombeli kupolák és harangtornyok szökkentek föl ezekből a hullámokból, csöndben ismételtetett egyet-mást abból, ami akkor a hódolat, boldogság és gyász kimért énekébe ömlött, s rég megformált érzésben erőlködés nélkül ringatózva, kutatott komoly és fáradt szívében, várhat-e rá még netán e tétlen utazásban új hevület és zavar, az érzelem késő kalandja.

Ekkor jobbról fölbukkant a lapos partszegély, halászbárkák nyüzsögtek a tengeren, előtűnt a fürdősziget, a gőzös bal felé elhaladt mellette, lassúda siklott át a szűk réven, mely a sziget nevét viseli, s a lagúnán, szemközt a cifrán nyomorúságos hajlékokkal, megállapodott, mert be kellett várni az egészségügyi bárkát.

Míg az megjött, egy óra telt el. Az ember a célnál is volt, nem is; senki sem sietett, mégis türelmetlenség hajszolt mindenkit. A pólai ifjak, kiket talán a népkert tájáról a víz fölött idehallatszó katonai kürtjelek is hazafias hangulatba hoztak, följöttek a fedélzetre, és az asti bor lelkesültségében éljeneztek az odaát gyakorlatozó bersagliereket.⁴¹ De undorító volt látni, milyen állapotba jutott a fiatalt játszó, kikészített aggastyán. Öreg feje nem győzte úgy az italt, mint a frissek és fiatalok, csúnyán berúgott. Elbutult szemmel, reszkető ujjai közt fogva a cigarettáját, egy helyben tántorgott, nagy nehezen tartotta magát egyensúlyban, előre-hátra

---

⁴⁰ Kiszolgáló személyzet hajón, illetve repülőgépen.

⁴¹ Hegyivadász katonákat.

rángatta a mámor. Mivelhogy első lépésre fölborult volna, nem merészelt elmozdulni állító helyéből, de azért kínos jókedvet fitogtatott, mindenkit, aki közeledett hozzá, a kabátja gombjánál fogott meg, dudorászott, kacsingatott, röhögött, gyűrűs, ráncos mutatóujját idétlen pajkossággal emelgette, és undok kétértelműséggel nyalta a szája szögletét. Aschenbach összevont szemöldökkel nézte, és megint kábulat fogta el, mintha a világ könnyedén, de meggátolhatatlanul hajlana valami furcsa eltorzulásra; csakhogy a körülmények nem engedték, hogy ennek az érzésnek átadja magát, mert a gép újra dübörgő munkájához látott, s a hajó folytatta San Marco kanálisán a cél közelében abbahagyott útját.

Így újra meglátta a bámulatos kikötőhelyet, fantasztikus építmények e káprázatos kompozícióját, amelyet közeledő hajósok megilletődött pillantása elé tárt a Respublica: a palota könnyed nagyszerűségét és a Sőhajok hídját, a parti oszlopokat oroszlánnal és szenttel, a mesetemplom pompázatosan kiugró oldalszárnyát, a kapualjra s a gigászi órára nyíló kilátást, és szemlélődése közben arra gondolt, hogy szárazföldön, a pályaudvaron érkezni Velencébe annyi, mint egy palotába a hátsó kapun át lépni, és hogy nem volna szabad másképpen jönni ebbe a hihetetlenül hihetlenebb városba, mint ahogy most ő: hajón, a nyílt tenger felől.

A motor leállt, gondolák tolakodtak elő, a csapóhágsót lebecsátották, vámtisztek szálltak a földéltre, és ott fönn eljártak hivatalos dolgukban; a kiszállás megkezdődhetett. Aschenbach gondolat kért, amely őt poggyászával a város és a Lídó közt pöfögő kis gőzösök állomására szállítsa; mert a tengerparton szándékozott megszállni. Kívánságát tudomásul veszik, lekiáltják a víz színére, ahol a gondolasok helyi tájszólással civakodnak. Még nem szállhat le, utazóládája az akadály, amelyet épp most cipelnek, ráncigálnak lefelé a hágsószerű garádicson. Így percekig képtelen lerázni magáról a tolakodó, szörnyű, vén fickót, akit a részegség tompán arra ösztökél, hogy neki búcsúzóul szépeket mondjon.

- Kellemes szórakozást kívánunk - mekegi hajbókolva. - Szíves emlékezetébe ajánljuk magunkat! Au revoir, excusez és bon jour,⁴² excellenciád! - Szája nyáladzik, lehunyja a szemét, nyaldossa a szája szélét, és petyhüdt ajka alatt fölágaskodik a kifestett légyszakáll.

- Tiszteltetjük szépen - dalolja, s két ujj hegyét a szájára illeszti -, tiszteltetjük a babáját, a drágalátos, gyönyörűséges babáját. - S egyszer csak hamis fölső fogsora szájpaddlásáról az alsó ajkára pottyán. Aschenbach egerutat nyert. - A babáját, a cukros babáját - hallotta háta mögül a bugyborékoló, kongó és akadozó hangokat, mialatt a kötélbe kapaszkodva lefelé mászott a csapólétrán.

Ki nem küzdött futó borzongással, titkos és szívszorongató féltékenységgel, ha első ízben vagy hosszú elszokás után kellett velencei gondolába szállnia? Ez a különös alkalmatosság - ahogy balladás időkből teljesen változatlanul átszármazott, oly sajátságos feketén, aminő különben minden dolgok közt egyedül a koporsó - hangtalan, bűnös kalandokra emlékeztet csobogó éji vizeken, még inkább magát a halált juttatja eszedbe, a ravatalt, a komor gyászmenetet, a végső, hallgatag elvonulást. És föltűnt-e már valakinek, hogy az ilyen csónak padkáján, azon a fekete, koporsófényű karosszéken, tompa fekete vánkosan a világ legpuhább, legbujább, legernyedtebb ülése esik? Aschenbach akkor eszmélt erre, amikor ledőlt a gondolás lába elé, szemközt poggyászával, amely szépen összerakva hevert a sajka orrán. Az evezősök még mindig veszekedtek: nyersen, érthetetlenül, fenyegetődző mozdulatokkal. De a vízi város különös csendje mintha enyhén fölszívta volna a hangjukat; testetlenül oszlottak szét a habok fölött. Meleg volt itt a kikötőben. A sirokkó leheletének langy simítására a ringó elem fölött a vánkosnak dőlve, az utas szokatlan, édes lustaság kéjében hunyta le a szemét. Rövid út lesz,

---

⁴² A viszontlátásra, bocsásson meg és jó napot.

gondolta; bárcsak örökké tartana! Lány szédületben érezte, hogy kisuhan a nyüzsgésből, a hangzavarból.

Hogy nőtt, nőtt körülötte a csend! Más hang nem hallatszott, csak a lapát csapkodása, a hullámok szelíd csobogása a bárka orra körül, amely feketén, mereven, csúcsán alabárdszerű verettel ringott a vízen, és még valami szó, suttogás - a gondolás dörmögése, aki a foga közt beszélt magában, ki-kibökve egy-egy hangot, mintegy dolgozó karjainak nyomása alatt. Aschenbach fölpillantott, és némi megütközéssel vette észre, hogy körülötte tágul a lagúna, és hogy útja a nyílt tenger felé vitte. Ennélfogva úgy látszott, nem szabad túlságosan henyélnie, hanem kicsit résen kell lennie, hogy akarata teljeseadjék.

- A hajóállomáshoz vigyen - szólt félig hátrafordulva. A dörmögés megszűnt. Nem kapott választ.

- A hajóállomáshoz vigyen! - ismételte egészen hátrafordulva, fölneézve szembe a gondolással, aki mögötte a fődél magaslatán, merőn állott a fakó égbolt alatt. Visszatetsző, sőt brutális arcú férfi volt, matrózos kék ruhában, sárga övszalaggal, otromba, foszladozó karimájú szalmakalapban, amelyet merészen félreccsapva viselt. Arcformája, szőke, kunkorodó bajsza a kurtán fölcsapott orra alatt egyáltalán nem vallott olasz származásra. Jóllehet gyöngye testalkata nem látszott foglalkozására kiválóan alkalmasnak, nagy energiával kezelte az evezőt, minden csapásnál egész testével nekidőlt. Néhányszor az erőlködéstől visszahúzta az ajkát, és kimutatta fehér fogazatát. Vörös szemöldökét összeráncolva elnézett vendége feje fölött, míg határozott, szinte durva hangon így válaszolt:

- A Lídóra megy az úr.

- Oda - felelte Aschenbach. - De a gondolát csak azért fogadtam, hogy átkeljek a San Marcón. Vaporetóra⁴³ akarok ülni.

- Vaporetóra nem szállhat fel az úr.

- Ugyan miért nem?

- Mert a vaporetto nem vesz föl poggyászt.

Ez igaz volt; Aschenbach emlékezett rá. De ennek az embernek nyers, hányaveti, idegennel szemben itt annyira szokatlan modorát tűrhetetlennek vélte. Így szólt:

- Ez az én dolgom. Hátha megőrzésbe akarom adni a poggyászatot? Azonnal forduljon vissza.

Semmi válasz. Az evező csobbant, a víz tompán csapódott a csónakhoz. S a dünyögő beszéd újrakezdődött: a gondolás a foga közt beszélgetett önmagával.

Mit volt mit tenni? A vízen, egyedül a furcsán ellenszegülő, félelmesen eltökélt emberrel, az utas nem látott rá módot, hogy akarátát megvalósítsa. És különben, mily puhán heverhet, ha fel nem fortyan! Nem ő maga óhajtotta, bárcsak soká, bárcsak örökké tartana ez a csónakázás? Legbölcsebb volt szabadjára hagyni a dolgokat, s főleg roppant kellemes. Mintha a renyhesség varázslata áradt volna ki üléséből, ebből az alacsony, fekete párnás karszékből, amelyet oly renyhén ringattak a háta mögött álló makacs gondolás evezőcsapásai. Az a gondolat, hogy haramia markába jutott, álomszerűen suhant át Aschenbach képzetén - s elméjét nem volt képes elhárító ténykedésre serkenteni. Bosszantóbbnak látszott előtte az a lehetőség, hogy mindez közönséges zsarolásra megy ki. Valamiféle kötelességérzet, valami büszkeség,

---

⁴³ Személyszállító motoros hajó Velencében.

mintegy emlékezés arra, hogy ezt meg kellene gátolnia, arra készítette, hogy még egyszer összeszedje magát. Megkérdezte:

- Mit kér az útért?

Elnézve a feje fölött, így felelt a gondolás:

- Meg fogja fizetni.

Erre csak egy válasz volt. Aschenbach gépiesen mondta:

- Nem fizetek, egy fillért sem fizetek, ha oda visz, ahová nem akarok menni.

- Az úr a Lídóra akar menni.

- De nem magával.

- Jó helyre viszem.

Ez igaz, gondolta Aschenbach, és elhagyta magát. Jól evezel, az már igaz. Még ha a pénzkészletemre vetsz is szemet, és hátulról egy evezőcsapással Hádész országába⁴⁴ küldesz, akkor is jó helyre vittél.

De semmi ilyesmi nem történt. Sőt társaság is csatlakozott: muzsikus útonállók sajkája; a férfiak, nők, akik gitár- és mandolinkísérettel daloltak, tolakodóan csónaktól csónakhoz eveztek, s a víz csöndjét fölverték idegnyúzó poézisükkel. Aschenbach pénzt dobott a feléje nyújtott kalapba. Erre elhallgattak, és továbbveztek. És megint hallatszott a gondolás suttogása, aki szaggatottan, akadozva beszélt magában.

Így érkeztek meg a városba induló gőzös hintáztató sodrában. Két rendőr sétált a parton, hátratett kézzel, arccal a lagúna felé. Aschenbach a pallón át kiszállt a gondolából annak a bácsinak a segítségével, aki csákllyával ott van Velence minden kikötőhelyén; mivel nem volt aprópénze, átment a hajóhid szomszédságában levő hotelbe, hogy ott váltasson, és az evezőst becslése szerint kifizesse. Az előcsarnokban kiszolgálják, visszamegy, útipoggyászát a parton egy taligán találja, a gondola az evezőssel együtt eltűnt.

- Odábbállott - szólt a vén csákllyás. - Rossz ember, nincs engedélye, nagyságos úr. Az egyetlen gondolás, akinek nincs engedélye. A többiek idetelefonáltak. Láta, hogy várják. Fogta magát, odábbállott.

Aschenbach vállat vont.

- Ingyen tetszett jönni - szólt az öreg, és odatartotta a kalapját. Aschenbach rézpénzt dobott bele. Intézkedett, hogy a poggyászát a fürdőhotelbe vigyék, és ment a taliga után a fasorban, a fehérén virágzó fasorban, mely kiskocsmák, bazárok, penziók sorfala közt, a szigetet derékban szelve húzódik a tenger felé.

Hátulról, a kerti teraszon át került a szálló hosszan elnyúló épületébe, és a nagycsarnokon és előcsarnokon keresztül az irodába ment. Minthogy be volt jelentve, szolgálatkész bólogatással fogadták. A menedzser, apró, halk léptű, hízelkedően udvarias ember, fekete bajusszal, franciás szabású zsakettben, liften kísérté föl a második emeletre, s megmutatta neki cseresznyefa bútorokkal berendezett kellemes szobáját, amelyet erős illatú virágokkal ékesítettek, s amelynek magas ablakain át a tengerre nyílt kilátás. Odalépett, és miután az alkalmazott visszavonult, és mialatt háta mögött becipelték s a szobában elhelyezték poggyászát, kitekintett a délutáni hangulatú, majdnem néptelen strandra és a borongós tengerre, amely, dagály lévén, alacsony, elnyúló hullámokat küldött nyugodt, egyforma csapásokkal a partra.

---

⁴⁴ Személyszállító motoros hajó Velencében.

A magányban némán szemlélődőnek megfigyelései elmosódottabbak s mégis élesebbek, mint a társas emberéi, gondolatai súlyosabbak, különösebbek, és mindig van bennük leheletnyi bú. Képek, benyomások, amelyeket egy pillantással, nevetéssel, egy eszmecserével könnyedén el lehetne intézni, mértéken felül foglalkoztatják, elmélyülnek a hallgatásban, jelentőséget kapnak, élmény, kaland, érzés lesz belőlük. Magány termi az eredetiséget, a merészen, meghökkentően szépet, a költeményt. Ámde a magány termi a fonákot, az aránytalant, az abszurdot és a tilalmat is. Így még most is nyugtalanították utasunk kedélyét az ideutazás tünetnyei, a szörnyű, vén piperkőc, ahogy a „babájáról” fecsegett, a tilosban cserkésző, bérét elszalasztó gondolás. Bár gondolkodásra voltaképp nem adtak okot, értelmét nem vették igénybe, mégis úgy érezte, hogy gyökeresen elütnek a természettől, és éppen ennél az ellentmondásnál fogva nyugtalanítók. Közben pillantásával üdvözölte a tengert, és örült annak a tudatnak, hogy Velence oly könnyen elérhető közelségben van. Végre megfordult, megmosta az arcát, rendelt egyet-mást a szobalánynál, hogy kényelme teljes legyen, majd a zöld ruhás svájci liftkezelővel a földszintre vitette magát.

Teáját a tenger felé nyúló teraszon fogyasztotta el, aztán lement a parti sétányra, és jó darabon haladt az Excelsior Hotel irányában. Mire visszatért, úgy látta, ideje átöltözni az esti étkezéshez. Lassan, aprólékosan öltözött át, mint általában, mert megszokta, hogy a toalettjére munkát fordítson, és mégis kissé túl korán ért le a hallba, ahol a szálló vendégeinek zömét egybegyűlve találta, idegenül egymás közt és kölcsönös részvétlenséget játszva, de általános várakozásban az evésre. Újságot vett fel az asztról, egy bőrszékbe telepedett, és elnézte a társaságot, melyet inkább kedvére valónak talált, mint első ittléte alkalmával.

A tágas horizonton belül, mely elébe tárult, sok minden megfért türelmesen egymás mellett. Halkan, fojtottan keveredtek a világnyelvek beszédhangjai. A nemzetközi estélyi viselet, a jólneveltség uniformisa a különböző embertípusokat külsőleg illedelmes egységbe foglalta össze. Jelen volt a száraz és hosszú képű amerikai, a sokgyerekes orosz család, angol dámák, német gyermekek francia *bonne*⁴⁵ kíséretében. A szláv elem uralkodónak látszott. Közvetlen szomszédságában lengyel szó járta.

Serdülő és félig felnőtt gyermekek ültek egy csoportban a nádfonatú asztalka körül, nevelőnőjük vagy társalkodónőjük felügyelete alatt. Három fiatal lány, úgy tizenöt-tizenhét év között, és egy hosszú hajú, talán tizenégy éves fiú. Ámulattal vette észre Aschenbach, hogy a fiú tökéletes szépség. Arca sápadt volt és finoman zárkózott, mézszínű haj csigázta körül, s az egyenes orral; a kecses szájjal, a kifejezés szende, isteni komolyságával a legnemesebb korszak görög szobraira emlékeztetett, és rajta a forma legtisztább tökélye egyesült oly páratlanul egyéni bájjal, hogy a szemlélődő úgy vélte, sem a természetben, sem a képzőművészetben nem akadt ennyire sikerült valamire. Feltűnő volt továbbá az a nyilvánvalóan alapvető ellentét a nevelés szempontjaiban, amely a testvérek ruházatát és egész magatartását megkülönböztette. A három leányt, bár köztük a legidősebb már felnőttzamba ment, a nevetségig ridegen és szemérmesen öltöztették. Téglaszínű, félhosszú, zárdába illő egyenruhájuk, melynek józan és szándékoltan esetlen szabását egyedül a fehér gallérhajtóka derítette föl, elnyomta a termet minden tetszőségét. Simán és mereven halántékhoz tapasztott hajuk apácásan üres és semmitmondó kifejezést kölcsönzött arcuknak. Nyilván: anya keze működött itt, akinek esze ágában sem volt, hogy ezt a pedagógiai szigort, amelyet a leányoknál feltétlenül szükségesnek látott, a fiún is alkalmazza. Lágyság és gyöngédség uralkodott láthatólag ennek egész lényén. Világért nem nyúltak volna ollóval szép hajához; mint *A tövishúzó fiú* szobrán, úgy göndörödött homlokán, fülei táján s még lejjebb a nyakán. Az angol matrózzubzony puffos ujjai lefelé szűkültek, és még gyerekes, de keskeny kezének finom

---

⁴⁵ Nevelőnő.

csuklóit szorosan fogták körül, s ez a csupa zsinóros, csokros és paszomántos öltöny a gazdagság és elkényeztetettség varázsát öntötte el gyengéd alakján. Félprofilban ült a szemlélő felé. Lakkcipős lábait egymásra téve, fél könyökét a fonott szék karjára támasztva, arcát ökölbe zárt kezére hajtva, valami hanyagul illedelmes tartásban, s nyoma sem volt rajta annak a szinte szolgai merevségnek, amire nővérei, úgy látszik, rászoktak. Beteges volt talán? Mert arca elefántcsontfehéren ütött el a környező fűrtök mély aranyától. Avagy egyszerűen elkényeztetett kedvenc volt, részrehajló és szeszélyes szeretet neveltje? Aschenbach erre a hiedelemre hajlott. Majd minden művésztermészetnek veleszületett hajlama van rá, hogy igazat adjon a szépséget teremtő igazságtalanságnak, és hogy az arisztokratikus kiváltságok pártolásával és hódolatával erősítse azt.

Pincér járt körül, és angolul jelentette, hogy kész az estebéd. A társaság eloszlott, lassanként mindenki eltűnt az üvegajtón át az ebédlő irányába. Későn jövők szállingóztak a vesztibül⁴⁶ meg a lift felől. Ott bent megkezdték a fölszolgálatot, de a fiatal lengyelek még a kis nádasztal körül várakoztak, és Aschenbach, kényelmesen besüppedve a mély karszékbe, elmerülve a szép látványban, velük együtt várt.

A piros képű nevelőnő, apró, elhízott félig-úrino végre jelt adott a felállásra. Felhúzta a szemöldökét, hátratolta a székét, és meghajolt, amidőn egy magas termetű asszony szürkés-fehér ruhában, gyöngyökkel dúsan fölékesítve, a hallba lépett. Hűvös és kimért volt az asszony föllépése, könnyedén rizsporozott hajának elrendezésén, valamint ruhájának szabásán az a fajta egyszerűség uralkodott, amely mindenütt jellemző az ízlésre, ahol az ájtatosság hozzátartozik az előkelőséghez. Bátran lehetett volna egy magas rangú német tisztviselő felesége. Valami fantasztikus fényűző elemet a megjelenésébe csupán ékszere vitt, amely tényleg felbecsülhetetlen értékű volt: fülönfüggők, továbbá három igen hosszú sor, cseresznye nagyságú, szelíden csillogó gyöngy.

A testvérek gyorsan felállottak. Csókra hajoltak anyjuk keze fölé, aki ápolt, de kissé fáradt és hegyes orrú arcának visszatartott mosolyával nézett el fejük fölött, és néhány szót intézett franciául a nevelőnőhöz. Aztán az üvegajtóhoz lépett. A négy testvér követte: a lányok koruk szerint sorrendben, mögöttük a guvernánt,⁴⁷ leghátul a fiú. Valami okból, mielőtt átlépte a küszöböt, megfordult, és minthogy más senki nem tartózkodott a hallban, sajtósárga, alkony-szürke szeme találkozott Aschenbachéval, aki újságját térdére terítve, elmerülten nézett a csoport után.

Bizonyos, hogy amit látott, egyetlen részletében sem volt feltűnő. A gyerekek nem mentek az asztalhoz anyjuk előtt, bevárták és tisztelettel üdvözölték, s a terembe lépéskor betartották a megszokott formákat. De mindez oly aláhúzottan, oly hangsúlyozott fegyelemmel történt, hogy Aschenbach furcsa elfogódást érzett. Pár pillanatig várt, aztán maga is átment az ebédlőbe, és mikor kis asztalához vezették, a sajnálkozás futó rezdülésével konstataulta, hogy jó messzire került a lengyel családtól.

Fáradtan és mégis fölindult lelkiállapotban, a hosszadalmas vacsora ideje alatt elvont, sőt transzcendentális dolgokkal szórakozott, elgondolkozott azon, milyen titokzatos frigyre kell lépnie a törvényszerűségnek az egyénivel, hogy emberi szépség származhassék belőle, innen a forma és a művészet általános problémáihoz jutott, és végül úgy találta, hogy gondolatai és felfedezései hasonlítanak holmi álombeli, látszatra szerencsés sugallatokhoz, amelyek kijózanodott elmével tökéletesen tarthatatlan ürességeknek bizonyulnak. Vacsora után szivarozva,

---

⁴⁶ Előszoba, előcsarnok.

⁴⁷ Nevelőnő.

üldögélve, sétálgatva az alkonyi illatot árasztó parkban időzött, jókor nyugalomra tért, és az éjt tartósan mély, de változatos képektől eleven álomban aludta át.

Az időjárás másnap sem mutatkozott kedvezőbbnek. Parti szél fűtt. Fakó, borulatos égbolt alatt tompa nyugalommal hevert a tenger, mintegy összezsugorodva, józanul közeli horizonttal és a parttól annyira visszahúzódva, hogy több sor hosszú fövenypadot hagyott szabadon. Aschenbachnak, mikor ablakot nyitott, úgy rémlett, mintha a lagúna poshadt szagát érezné. Lehangeltség fogta el. Már ebben a pillanatban az elutazásra gondolt. Évekkel előbb egyszer már derűs tavaszi hetek után ránehezedett itt ez a rossz idő, és annyira megártott az egészségének, hogy szökevény módjára kellett elhagynia Velencét. Nem az akkori lázas nyugtalanságot jelentette-e most újból a nyomás a halántékán és szemhéján? Még egyszer helyet változtatni kényelmetlen lenne; ha azonban a szél meg nem változik, itt nem lehet maradása. Biztonság okából nem is csomagolt ki egészen. Kilenc órakor a hall és az étkező közt az erre rendelt büfészobában megreggelizett.

A helyiségben az az ünnepélyes csend ült, amely a nagy hotelek egyik fő becsvágya. Halk léptekkel jártak-keltek a fől szolgáló pincérek. Teáskészlet csörrenése, egy-egy félig elszuttogott szó - más nem hallatszott. Egyik sarokban, rézsút az ajtóval szemközt, két asztallal odább az övétől, Aschenbach a lengyel leányokat pillantotta meg nevelőnőjükkel. Egyenes derék, kivörösödött szemmel ültek ott, hamuszín hajuk frissiben volt lesimítva, vasalt kék vászonruhát viseltek, kis fehér kihajtókkal a nyakon és az ujjakon, s egy üveg befőttet adogattak egymásnak. A reggelit már majdnem befejezték. A fiú nem volt ott.

Aschenbach mosolygott. Nos, kis phaiák!⁴⁸ - gondolta. - Úgy látom, amazok előtt azt a kiváltságot élvezed, hogy kedvedre kialhatod magadat. És egyszerre fölvidulva elmondta magában ezt a verssort: „Tiszta ruhák bőven, s a meleg fürdők, puha ágyak.”

Sietség nélkül megreggelizett, a portástól, aki paszomántos sapkáját megemelve lépett a terembe, némi utánaküldött postát vett át, és cigarettára gyújtva pár levelet fölbontott. Így esett, hogy még látta belépni a kis álomszuszékot, akire odaát várahoztak.

Az üvegajtón jött be, és rézsút a halk termen keresztül nővérei asztala felé haladt. Járásában, felsőtestének tartásában, térdei mozgásában, s ahogy fehér cipős lábaival kilépett, rendkívüli báj volt, sok könnyedség, amellet gyöngédség és kevélység, amit még a gyermekes szemérem is szépített, amint útközben a termen kétszer is végigtekintett, fölvetve és lesütve szemét. Mosolyogva, puhán szétolvadó anyanyelvének pár félhangos szavával foglalt helyet, és a szemléző most, hogy az arcél kivehetően feléje fordult, újból elámult, sőt megdöbbsent ez emberfia valóban isteni szépségén. Aznap könnyű, kék-fehér csíkos, mosóblúzos ruhát viselt a fiú, piros selyem nyakkendővel és a nyakat lezáró egyszerű fehér állógallérral. Ez a gallér még csak nem is illett valami nagyon a ruha szabásához, ám a viruló fej csodás búbájjal ült ezen a galléron - Erósz⁴⁹ feje, sárgás zománcú paroszi márvány, finom, komoly szemöldök; sötéten és puhán gyűrűző haj borult éles rajzban a fülre és a halántékra.

Jó, jó! - gondolta Aschenbach a szakértő hűvös elismerésével, amelybe olykor művészek burkolják egy-egy mestermű előtt gyönyörüket és elragadtatásukat. És hozzátette gondolatban: Ne várna csak a tenger és a fvény, itt maradnék, amíg te maradsz! De aztán ment át a hallon, a személyzet köszönetését fogadva, le a nagy teraszra, ki egyenest a deszkapallón, a szálló vendégei részére elkerített strandrészre. A mezítlábas öreggel, aki odalent vászonnadrágban, matrózbólúzbán és szalmakalapban, fürdömesteri minőségben buzgólkodott, bérelt sátrához

---

⁴⁸ Homérosz *Odüsszeia*-jában egy sziget lakói, akik az istenek kedvencei voltak.

⁴⁹ A szerelem istene a görög mitológiában.

vezettette magát, asztalt és széket állíttatott a homokos verandára, és kinyújtózott a heverőszéken, amelyet odább, a viaszszárga fövényre tolt ki.

A part képe, a gondtalan érzékiségben kéjelgő kultúra látványa az őselem határán jobban szórakoztatta és gyönyörködtette, mint valaha. A tenger szürke síkját már elevenség verte föl: pocsoló gyerekek, úszók és tarkabarka figurák, akik tarkón összekulcsolt kézzel heverték a fövénypadokon. Mások pirosra, kékre mázolt apró ladikokban eveztek, és hahotázva borultak föl. A hosszan sorakozó kabinok előtt; a verandaszerű kis emelvényeken játékos nyüzsgés, renyhén terpeszkedő nyugalom, egymást látogatók csevegése; és a hibátlan reggeli elegancia mellett hetyke nembánomsággal használta ki a hely szabadságait a meztelenség. Elöl, a nedves és szilárd homokon egy-egy fehér fürdőköponyeges vagy rikító színű, bő lebernyeges sétáló. Jobb felől saroktornyos homokvár, gyerekkezek műve, megtűzdelve körös-körül minden nemzet apró zászlaival. Árusok térden állva teregetik portékájukat: kagylót, süteményt, gyümölcsöt. Bal felé, ahol a sátrak a többiekhez a partszegélyre merőleges vonalban sorakoznak, és ezen az oldalon elrekesztik a partot, az egyik ilyen sátor előtt egy orosz család táborozott: szakállas, nagy fogú férfiak, lusta, omlatag nők, festőállványa előtt ülő baltikumi kisasszony, aki kétségbeesett foháskodások közt festette a tengert, két jámbor képű, de csúnya gyerek, rabszolgai alázattal kedveskedő öreg, fejkendős cseléd. Hálásan örültek az életnek, fáradhatatlanul szölongatták az engedetlen, hancúrozó gyerekeket, néhány tört olasz szóval sokáig csipkedték vásárlás közben a humorizáló öreg cukorkaárust, arcon csókolták egymást, nem bánták, akárki is figyeli őket embertársaik közül.

Tehát itt maradok - gondolta Aschenbach. - Hol is lehetne jobb? És kezeit ölébe ejtve, szeme beleveszett a tenger távolába, pillantása belesiklott és megtörve belemosódott a pusztaság egyhangú kódébe. Mély gyökerei voltak szerelmének a tenger iránt: nyugalomvágya a nehezen dolgozó művésznak, ki a jelenségek követelő sokrétűsége előtt az egyszerűnek, a rengetegnek keblén óhajt elrejtőzni; tiltott, föladataival merőben ellenkező és épp azért kísértő vonzódása a tagolatlanhoz, az anyagtalanhoz, az örökkévalóhoz, a Semmihez. A tökéletességen megpihenni örök vágya annak, aki a kiválóságra törekszik; és a Semmi vajon nem változata-e a Tökéletesnek? Ám miközben ily mélyen belemerengett az ürbe, a partszegély horizontját hirtelen egy emberi alak vágta el, és amint tekintetét a Határtalanból visszahozta és rögzítette, a szép fiú haladt el előtte bal felől a homokon. Meztelenség volt, hogy kedvére gázolhasson, karcsú lába térdig fedetlen; lassan járt, de oly könnyedén és büszkén, mint aki a cipő nélküli járást egészen megszokta, és a szemközti bódék irányába nézett. De alighogy meglátta az orosz familiát, mely oly meghitt egyetértésben tanyázott, dühös megvetés viharzott végig az arcán. Homloka elborult, szája megrándult, az ajaktól kezdve egyik oldalon elkeseredett rángás tépte föl arcát, és szemöldökét oly erősen összeráncolta, hogy nyomása alatt szinte besüppedtek a szemei, és sötétlen hirdették alóla a gyűlölséget. A földre nézett, majd még egyszer fenyegetően vissza, aztán hevesen eltaszító, irtózó vállmozdulattal hátat fordított az ellenségnek.

Tapintat vagy megrendülés, valami tisztelet és szégyenféle érzés kényszere alatt Aschenbach elfordult mintha semmit sem látott volna; mert komoly ember, ha véletlenül tanúja a szenvedély kitörésének, elriad attól, hogy akárcsak önmaga előtt is, visszaéljen a megfigyeléseivel. De lelke földerült és megrendült egyben, más szóval: boldog volt. Ez a gyerekes fanatizmus ily ártalmatlan életmegnyilvánulással szemben - ez: a semmitmondóan istenit egyszerre közelségbe hozta, a természet drága, pusztán a szem gyönyörűségére alkotott remekét mélyebb érdeklődésre méltónak ítélte, és a serdülő fiú - szépsége révén amúgy is jelentékeny - alakjának oly háttérrel adott, amely lehetővé tette, hogy koránál jóval komolyabban vegyék.

Még elfordulva a fiú hangját figyelte Aschenbach, csengő, kissé gyöngé hangját, amint már messziről köszöngetett a homokvár körül motoszkáló pajtásainak, hogy észrevegyék. Válaszul nevét vagy annak becéző formáját kiáltozták neki, és Aschenbach némi kíváncsisággal fülelt, de nem tudott pontosan kivenni mást, mint ezt a két dallamos szótagot: „Adzsó”, vagy még gyakrabban „Ádzsu”, hívogatva megnyújtott „u” hanggal a végén. Örült a szépen hangzó névnek, úgy találta, jól illik a gazdájához, el-elmondta magában, és elégedetten vette elő leveleit és írásait.

Kis úti írompát téve az ölébe, töltőtollával egy és más levelezés elintézésébe fogott. De negyedóra múlva már úgy találta, kár lelkében elhanyagolni és közönyös tennivalók kedvéért elszalasztani a képzelhető legkellemesebb helyzetalakulást. Félretette írószerszámját, s újból a tenger felé fordult; és elszórakozva a homokban vájkáló gyereksereg hangján, a szék támláján kényelmesen jobbra hajtotta fejét, hogy ismét a pompás Adzsó foglalatosságának szentelje figyelmét.

Egy pillantással rábukkant, piros mellcsokrát nem lehetett eltéveszteni. Míg a többiekkel azon volt, hogy egy korhadt palánkkal áthidalja a homokvár nedves árkait, kiáltásokkal és fejmozdulatokkal osztogatta utasításait a munkára. Vagy tíz pajtása volt vele, fiúk, lányok vegyest, vele egykorúak, páran fiatalabbak, akik franciául, lengyelül és balkáni nyelveken csacsogtak összevissza. De legtöbbször az ő neve hangzott. Nyilván ő volt a kedvelt, a csodált, a körülrajongott. Főképp volt ott egy másik lengyel, valahogy „Jasu”-nak hívták, tömzsi fickó, fekete, pomádés hajjal, öves vászonruhában, aki belső vazallusának és barátjának látszott. Mikor a várépítés munkáját egyelőre abbahagyták, összefogódzkodva sétáltak végig a parton, és az, akit Jasunak szólítottak, megcsókolta a szép fiút.

Aschenbachnak kedve lett volna megfenyegetni az ujjával. „Neked pedig tanácsolom, Kritobulosz - gondolta mosolyogva -, menj utazni egy évre. Ennyi időre, hogy meggyógyulhass, legalábbis szükséged léssen.” Azután reggelire nagy, érett szemű epret vásárolt egy árustól. Nagy meleg lett, bár a nap nem tudta áttörni az ég ködtengerét. Restség béklyózta le az elmét, míg az érzékek a nyugvó tenger temérdek és kábító szóváltásában merültek el. A komoly férfi méltó feladatnak, teljesen kielégítő foglalkozásnak vélte: kitalálni, kinyomozni, miféle név lehet az, amelyet nagyjából Adzsónak hallott. És abból a kevésből, ami lengyel szóra emlékezett, kisütötte, hogy „Tadzió”-t kell érteni, ami a „Tadeusz” kicsinyítése, és megszólításkor „Tadziu”-nak hangzik.

Tadzio fürdött. Aschenbach, miután elvesztette szem elől, messze kint a tengeren fedezte föl fejét és karját, amellyel tempózás közben föl-fölcsapott; mert a tenger nagy távolságig sima volt. De úgy látszott, már aggódtak érte, mert női hangok hívogatták a sátrak felől, szájról szájra adták ezt a nevet, amely szinte jelszó gyanánt visszhangzott a parton, s lágy mássalhangzóival és végső elnyújtott u-jával édesen és egyben szilajon csendült: „Tadziu! Tadziu!” Visszafordult, hátraszegett fővel iramodott a víznek, lábaival habzóra pocskolva az ellenszegülő hullámokat; és ahogy az üde alak szökellve szállt ki az elemből, a kamaszkor szűzi nyersségében, csuromvíz fűtökkel, mintha egy szép, szelíd isten támadna az ég és tenger mélységeiből: ez a látvány mítoszi ábrándokban ringatott, mint ősidőkből költők híradása a formák kezdetéről, az istenek születéséről. Aschenbach behunyt szemmel figyelte ezt a lelke mélyén zendülő éneket, és ismét arra gondolt, milyen jó itt, és hogy maradni fog.

Megfürödvén, Tadzio a part fövényére hevert hóna alatt átvont hőszinű gyolccsal a testén, fejét csupasz karján nyugtatva; és Aschenbach, mikor nem is nézett rá, hanem pár oldalt lapozott a könyvében, szinte egy percre sem felejtette el, ki fekszik amott, s hogy elég fejét könnyedén jobbra fordítani, s már láthatja a szép csodát. Szinte úgy tűnt föl neki, mintha azért ülne itt, hogy vigyázzon a pihenő fiúra; saját dolgai közepette is folytonos éberségben azért a

nemes emberpéldányért ott mindjárt jobbra tőle. És atyai érzés töltötte el és remegtette meg a szívét, megindult vonzódása annak, aki lelkét áldozza a szépért, az iránt, akié a szépség.

Dél múltával a partról a szállodába ment, és felvitette magát a szobájába. Ott benn hosszabbabban időzött a tükör előtt, és elnézte szürke haját, fáradt, éles vonalú arcát. E pillanatban a hírnévre gondolt, és arra, hogy sokan felismerték őt az utcán, és tisztelettel néztek rá, pontosan kifejező és a szív sugarában tündöklő mondataiért - fölidézte talentumának minden első sikerét, amire csak emlékezni tudott, sőt nemesi kitüntetésére is gondolt. Aztán lement a terembe, és kis asztalánál lunchöt⁵⁰ fogyasztott. Mikor ennek végeztével a liftbe szállt, gyereksereg, szintén a reggelitől jövet, lépett utána a lengő fülkébe. Tadzio is velük. Aschenbach mellette állott, egész közel, most először oly közel, hogy nem, mint eddig, képszerű távlatból, hanem pontosan, minden apró emberi részletével láthatta és megismerhette. A fiúhoz szólt valaki, s alighogy leírhatatlanul bájos mosollyal válaszolt, már ki is lépett az első emeleten, hátrálva, lesütött szemmel. Aki szép, az szemérmes, gondolta Aschenbach, és nagyon behatóan töprengett rajta: miért? Észrevette azonban, hogy Tadzio fogai nem a legkitűnőbbek: kissé recések és halványak, az egészség zománca nélkül, és sajátságos, merev átlátszóságuk vérszegénységre vall. Nagyon vézna, beteges, gondolta Aschenbach. Aligha fog megöregedni. És nem igyekezett számot adni magának arról az elégtétel- vagy megnyugvásféle érzésről, amely ezt a gondolatát kísérte. Két órát töltött szobájában, és délután a vaporettóval a poshadt szagú lagúnán átkelt Velencébe. San Marcónál szállt ki, a téren megteázott, és aztán híven itteni napirendjéhez, sétára indult a városban. De épp ez a séta fordította meg a kedvét, az elhatározását.

Kellemetlen fülledtség ülte meg az utcákat; a levegő oly sűrű volt, hogy a lakásokból, boltokból, lacikonyhákból áradó sokféle szag, olajpára, parfümfelhő és megannyi más pásztákban terjengett, anélkül hogy szétfoszlott volna. A cigarettafüst egy helyben libegett, és csak lassacskán tűnt el. A szűk helyen tolongó emberek terhére voltak sétálónknak, nemhogy multságára. Mennél messzebb ment, annál kínzóbban lett úrrá rajta az az undok állapot, az az izgatottsággal vegyes elbágyadás, amit a tengeri levegő a sirokkal szövetkezve képes előidézni. Gyötrő verejték ütött ki rajta. Látása cserbenhagyta, melle összeszorult, fejében lázasan csapkodott a vér. Zsúfolt kalmárutcákból hidakon át a szegények negyedébe jutott. Ott koldusok zaklatták, és a csatornák rossz kigőzölgése akasztotta meg lélegzetét. Egy csöndes téren, aminő elfelejtettnek és elátkozottnak látszó hely sok van Velence belsejében, egy kút kávájára dőlt, megtörülte a homlokát, és belátta, el kell innen utaznia.

Másodízben és végleg bebizonyult, hogy ez a város ilyen időben roppantul árt neki. A józan ész tiltotta, hogy makacsul kitartson, a szél megfordulására alig lévén kilátás. Gyorsan kellett határozni. Már most hazatérni lehetetlen. Sem nyári, sem téli szállása nem volt lakható állapotban. De hát nemcsak itt van tenger és fővenypart, másutt pedig a lagúna káros párájának sem volna kitéve. Emlékezett, Trieszt mellett egy kis tengeri fürdőt magasztalva dicsértek neki. Miért ne menne oda? Mégpedig haladéktalanul, hogy még érdemes legyen újból helyet cserélnie. Eltökélte magát és fölállott. A legközelebbi állomáshelyen gondolába ült, és a csatornák komor labirintusaiban, kecses márványerkélyek örökdő szobororoszlánjai alatt, csuszamlós falszőgletek mentén, el a gyászoló paloták előtt, melyeknek homlokzatáról óriás cégtáblák tükröződtek a szennyesen himbálódzó vízben, a San Marcóra vitette magát. Nem egykönnyen jutott el odáig, mert a gondolás, aki csipkegyáraknak és üveghutáknak volt az embere, lépten-nyomon azon volt, hogy megtekintés és vásárlás céljából letegye őt, és ha útközben már-már lenyűgözte Velence bizzar varázsa, az elsüllyedt királynő zsebelő kalmárszelleme gondoskodott róla, hogy bosszúsan kijózanodjék.

---

⁵⁰ Villásreggeli.

Visszatérve a hotelbe, még estebéd előtt bejelentette az irodában, hogy előre nem látott körülmények miatt kénytelen másnap reggel elutazni. Sajnálkoztak, és elintézték a számláját. Megvacsorázott, és a langyos estét hintaszékben, újságolvasással töltötte el a hátsó teraszon. Mielőtt lefeküdt volna, poggyászát teljesen elkészítette az útra.

Nem valami jól aludt, a másnapi fölkerekedés nem hagyta nyugton. Reggel ablakot nyitott, az ég még mindig borús volt, de a levegő üdőbbnek tetszett, és már kezdte bánni, hogy fölmondott. Nem volt-e elhamarkodott és elhibázott ez a cselekedet, mely beteges és felelőtlen lelkiállapotban fogant? Ha kissé tartja magát, ha nem csügged el egykettőre, ha vár, amíg talán alkalmazkodni tud a velencei levegőhöz, vagy amíg az idő megfordul, akkor ma, ahelyett hogy lóhalálában készülődik, a parton tölthetné a délelőttöt, úgy, mint tegnap. Késő. Most már el kell utaznia, akarnia kell, amit tegnap akart. Fölköltözött, és nyolckor lement a földszintre a reggelihez.

Mikor belépett, még üres volt a büfészoba. Páran bejöttek, mialatt ő ült és várt arra, amit rendelt. Teaszürcsölgetés közben látta, amint a lengyel leányok belépnek a kísérő hölgygel: mereven, kialudtan, piros szemhéjjal az ablakmélyedésben levő asztalukhoz mentek. Mindjárt azután hozzálépett levett kalappal a portás, jelezve az indulást. Itt az automobil, amelyik őt más elutazókkal az Excelsior Szállóhoz fogja vinni, ahonnan motorsajka szállítja majd az uraságokat a társaság magáncsatornáján át a pályaudvarhoz. Már nincs sok idő. Aschenbach úgy találta, hogy van még elég. Több mint egy óra a vonat indulásáig. Bosszankodott a szállodai szokáson, hogy az elutazókat igyekeznek minél hamarabb a házon kívül tudni, és jelezte a portásnak, hogy nyugodtan meg akar reggelizni. Az ember tétovázva vonult vissza, hogy öt perc múlva újra föltűnjön. Lehetetlen, a kocsni nem várhat tovább. Akkor csak menjen, és vigye a poggyászt, válaszolt ingerülten Aschenbach. Ő maga kellő időben a városi gőzösre fog ülni, és kérte, bízzák rá a saját elutazásának gondját. Az alkalmazott meghajolt. Aschenbach örült, hogy lerázta az alkalmatlan nógatóst. Sietség nélkül költötte el harapnivalóját, sőt újságot is hozatott a pincérrel.

Épp ideje volt, mikor végre fölkelt. Úgy esett, hogy ugyanabban a pillanatban lépett be az üvegajtón Tadzio.

Övéi asztalához menet keresztezte az indulóban levő Aschenbach útját, amint elhaladt, szemét szerényen lesütötte az őszes hajú, magas homlokú férfi előtt, hogy a szokott kedves módján rögtön ismét lágyan és telten fölvesse rá. Isten veled, Tadzio! - gondolta Aschenbach. - Nem sokáig láttalak. És szokása ellenére, ajkán valóságosan kiformálva, amit gondolt, fennhangon tette hozzá: „Légy áldott!” Aztán az elutazás ceremóniája következett, borraivaló-osztogatás, búcsú a kis halk szavú, francia zsakettes menedzsertől, és gyalog ment el a hotelből, ahogy jött, nyomában a kizsitáskát cipelő háziszolgával, át a szigetet keresztbe szelő, fehérén virító sétányon, a gőzhajó hídjához. Odaért, helyet foglalt - s most kezdődött a kálváriája, a megbánás minden örvényén keresztül.

A jól ismert menet volt a lagúnán, el San Marco előtt, föl a nagy csatornán. Aschenbach hátul ült a körpadon, a karfához könyökölve, szemét kezével beárnyékolva. Elmaradt a népkert, fejedelmi búbjában még egyszer kitárult, majd eltávolodott a Piazzetta, hosszan sorakoztak a paloták, és a vízi utca fordulójánál a Rialto pompásan kifeszült márványíve tűnt elő. Az utas nézett, nézett, és sajgott a szíve. A város levegőjét, tenger és mocsár fülfledt szagát, amely elől oly sietve menekült, most mély, enyhén fájdalmas lélegzettel szívta be. Lehetséges, hogy ne tudta, ne érezte volna, mennyire csüggött a lelke mindezekben? Ami reggel csak fél megbánás volt, halvány kétség az iránt, hogy helyesen cselekszik-e, abból most gyötrelm lett, igazi fájdalom, oly keserves lelki kín, hogy többször könnyet facsart a szeméből, és tisztában volt azzal, hogy ilyesmire nem volt elkészülve. Amit oly nehezen bírt, sőt néha elviselhetetlennek

érezte, nyilván az a gondolat volt, hogy Velencét nem fogja látni többé, hogy ez a búcsú mindörökre szól. Mert ím másodízben bebizonyult, hogy a város beteggé teszi, s hogy másodízben kénytelen hanyatt-homlok faképnél hagyni, ezentúl tartózkodásra alkalmatlan és tilalmas helynek kell majd tartania Velencét, amelyet nem bír a természete, s ahova vissz térnie esztelenség lenne. Csakugyan, azt érezte, hogy ha most elutazik, szégyen és dac tiltja majd, hogy valaha még megláthassa az imádott várost, ahol szervezete kétszer megbicsaklott; és lelki hajlandóságának és testi képességének ezt az összeütközését az öregedő férfi egyszerre oly súlyos jelentőségűnek, a fizikai letörést oly csúfosnak érezte, annyira mindenképpen elhárítandónak, hogy nem értette, mily könnyelmű önmegtágadással szánhatta rá magát komoly ellenállás nélkül, hogy elviselje, hogy beletörődjék.

Ezalatt a pályaház közelébe ér a gőzbárka, és a fájdalom, a tanácstalanság a megzavarodásig fokozódik a megkínzott emberben. Az elutazást lehetetlennek érzi, a visszafordulást hasonlóképpen. Ily belső ziláltsággal lép az állomásra. Nagyon késő van, pillanatig sem vesztegelhet, ha el akarja érní a vonatot. Akarja is, nem is. De a sürgető idő előrekorbácsolja; sebtiben jegyet vált, és keresi a zűrzavarban a szálloda itt állomásozó tisztviselőjét. Az ember jelenti, hogy a nagy útiládát már föladták.

- Már föladták?

- Igenis, Comóba.

- Comóba?

És kapkodó, haragos kérdések, zavarodott válaszok során kiderült, hogy a ládát már az Excelsior Hotel szállítóirodájában más, idegen poggyással egyetemben teljesen hibásan irányították.

Aschenbachnak nagy fáradságába került, hogy a helyzethez illő arcot vágjon. Kalandos öröm, hihetetlenül boldog izgalom bujkált benne, szinte görcsösen rázta belülről. Az alkalmazott elrohant, hogy visszatartsa a ládát, ha még lehet, de természetesen eredmény nélkül tért vissza. Erre Aschenbach kijelentette, hogy poggyásza nélkül nem utazik, hanem visszafordul, és a fürdőhotelben várja be a láda visszaérkezését. Megkérdezte, hogy a szálloda motorcsónakja itt van-e még a pályaudvarnál. Itt vár kint - bizonygatta az ember. Olaszos bőbeszédűséggel rávette a pénztárost, hogy a jegyet váltsa vissza, esküdözött, hogy sürgöny megy, költséget, fáradságot nem kímélnek, csak hogy a láda mielőbb megkerüljön, és így történt az a különös dolog, hogy az utazó, húsz perccel a vasúthoz érkezése után, a nagy kanálison siklott vissza a Lídó felé.

Furcsa és hihetetlen, megszegyenítő és álomszerűen nevetséges kaland: megállítva és visszafordítva a sors szeszélye folytán, viszontlátni a sors akaratából mindama helyeket, amelyektől egy órája sincs, hogy örök időkre elbúcsúzott. Tajtékat kavarva maga előtt, fűgén kerülgetve a gondolákat és gőzöket, iramodott a sebes kis alkalmatosság a célja felé, míg egyetlen utasa bosszús rezignáltsággal álcázta magában a megszőkött kamasz félénken ujjongó izalmát. Még mindig ki-ki akart törni belőle a nevetés, ha erre a kellemetlenségre gondolt, amelynél kellemesebben, úgy érezte, álmában sem üthetett volna ki valami. Még hátravan a kimagyarázkodás, túl kell esni a csodálkozó pillantásokon - aztán, gondolta magában, minden rendbe jön, egy csapás hárult el, súlyos tévedés rendeződött, és mindaz, amiről azt hitte, hogy mögötte van, újból föltárul előtte, övé lesz, amíg neki jólesik... És lám: a gyors iram szedi-e rá, vagy csakugyan bőségesen árad felé a tengerről a szél?

A hullámok a sziget szélében az Excelsior Szálló felé húzódó keskeny kanálisban csapkodták a betonfalat. Társas automobil várt ott rá, és a fodros tenger fölött egyenes úton vitte a

visszatérőt a fürdőhotelhez. A zsakettes, bajuszos kis üzletvezető jött le üdvözlésére a fölépcsőn.

Halk szóval, hízelegve sajnálkozott az eseten, fölöttébb kínosnak mondta magára és a vállalatra nézve, meggyőződéssel helyeselte Aschenbach elhatározását, hogy itt, helyben, várja be a poggyászatát. A szobáját természetesen már kiadták, de rögtön rendelkezésére áll másik, amely nem rosszabb. „Pas de chance, monsieur”,⁵¹ mondta a svájci liftes mosolyogva, míg fölsiklottak. És a szökevény így ismét szálláshoz jutott, szobája pedig fekvésre, berendezésre csaknem tökéletes mása volt az előbbinek.

Kimerülten a különös délelőtti kavargásától, kábult fővel egy karosszékbe dőlt le a nyitott ablaknál, miután a szobában szétrakta kézitáskája tartalmát. A tenger halványzöld színt öltött, a levegő ritkábbnak és tisztábbnak látszott, a part a sátrakkal és sajkákkal színesebbnek, bár az égbolt még sűrű volt. Aschenbach kezét ölében nyugtatva nézelődött kifelé, elégedett volt; hogy újból itt van, és fejesóválva bosszankodott ingatagságán, saját vágyainak bizonytalanságán. Így ült egy jó óráig, pihenve, álmodozva, gondtalanul. Dél felé csikos, piros csokros vászonruhában Tadziót látta visszajönni a tenger felől, a parti kerítésen át föl a hotelhez vivő pallós úton. Aschenbach a magasból, mielőtt még igazán szemügyre vette volna, azonnal ráismert, és ilyesmire akart gondolni: no lám, hát megint itt vagy, Tadzio. De abban a pillanatban érezte, hogy némul el és lesz semmivé a lanyha üdvözlés szívének belső igazsága előtt - megérezte vére fölpezsdülését, lelke örömét és fájdalmát, és ráeszmélt, hogy Tadzio miatt esett oly neheze a búcsú.

Egész csöndesen ült fönn a magasban, ahol senki sem láthatta, és önmagába tekintett. Arcvonásai megelevenedtek, szemöldöke fölívelődött, és figyelő, kíváncsi és szellemes mosolyra derült az ajka. Aztán fölszegte a fejét, és a széktámlán elernyedten csüngő két karjának lassan forduló, emelkedő lendületet adott, előrenyújtott tenyérrel, mintegy kitarva, szétterjeszve karjait. Készséges istenhozott, hanyag magához emelés volt ebben a mozdulatban.

NEGYEDIK FEJEZET

Most már nap nap után tüzet ontva robbant az égre négyfogatú szekeren az izzó homlokú isten, meztelen állt, s a dühöngő szélben lánghaja röpködött. Selymes, tiszta, fehérítő fényben úszott a távol, lustán rengő Pontosz.⁵² Forrón perzselt a fővenypart. Az éter ezüstösen csillámló kéksége alatt rozsdaszín ponyvákat feszítettek ki a parti sátrak elé, amelyeknek élesen kirajzolt árnyékoltjain a délelőtti órákban hűsölni lehetett. De remek volt az este is, amikor a park növényzete balsamosan illatozott, a csillagok odafönn körbefogódtak, és az éj lepte tenger halkán feltörő mormogása elringatta a lelket. Mintha új nappal derült volna föl, könnyedén rendezett semmittevés derűs nyugalma rejlett az ilyen estében, teleaggatva kedves véletlenek számtalan, sűrű lehetőségével.

A vendégnek, akit oly kedvező balszerencse marasztott itt, most hogy visszakapta holmiját, eszébe sem jutott, hogy újból fölkerelkedjék. Két napig némi nélkülözést kellett szenvednie, és étkezésre útiöltönyben jelent meg a nagyteremben. Aztán, mikor az eltévedt poggyászt végre lerakták a szobájában, mindent kicsomagolt, minden szekrényt, fiókot megtöltött a maga holmijával, elszántan arra, hogy előre nem látható időig itt marad, s előre élvezte, hogy

---

⁵¹ Nincs szerencséje, uram.

⁵² A tenger. A görög mitológiában Gaia (a Föld) fia.

selyembe öltözve ögyeleghet a parton, míg az ebédnél ismét illedelmes esti ruhában fog mutatkozni.

Ennek az állapotnak jóleső szabályossága már hatalmába kerítette, egykettőre megigézte, megszedítette ez a tündöklő és puha életmód. S csakugyan. Micsoda gyönyörűség is ez az ápolt fürdőélet a déli tengeren, közelében a csodás és furcsa városnak. Aschenbach nem volt az élvezet embere. Ünneplőnapok pihenéséből, szórakozásából mindig és mindenütt - kivált ifjabb korában - nyugtalanul és kellemetlen érzéssel csakhamar visszakívánkozott hétköznapjainak magasztos robotjába, a hivatás szent józanságába. Csakhogy ez a hely mintha elbűvölte volna, akarata elernyedtt, boldog volt. Olykor délelőtt, ha sátrának vászonfedele alatt merengett a tenger délszaki kékségén, vagy akár langyos éjjelen, ha a gondola vánkósára dőlve a Márkus térről, ahol soká időzött, a csillagos égbolt alatt siklott a Lídó felé, haza - s elmaradoztak a tarka lámpák s a szerenata epedő hangjai -, bérci lakára gondolt, ahol nyaranta vívta tusáit, ahol a kertben alacsonyán úsztak a fellegek, hol este iszonyú viharok oltották el a ház gyertyáit, s a fenyők sudarán himbálózottak a hollók, amelyeket ő etetett. Úgy érezte ilyenkor, mintha elíziumi mezőkre⁵³ tévedt volna, a föld szélére, hol könnyű mámorban élnek a népek, hol nincs hó, se vihar, s nem zúg soha zápor, csak hús, enyhítő lehelet kél az óceánon, és boldog semmittevésben múlnak, telnek az órák, nincs harc, nincs verejték, csak a napfényt ünnepli minden.

Aschenbach sokszor látta a gyermek Tadziót, majdnem állandóan őt nézte; a hely s a mindenkire érvényes életrend korlátozottságából adódott, hogy a szépséges fiúcska napközben csekély megszakításokkal a közelében volt. Látta, rábukkant mindenütt: a hotel alsó helyiségeiben, ha a városba vagy visszamenet hűsölt a hajón, még a nagy tér pompázatában is, és gyakran, ahogy a véletlen hozta, itt-ott, úton-útfélen. De főképpen a legkedvezőbb szabályossággal délelőtt a parton nyílt bőséges alkalma, hogy áhítattal merüljön el a bájos jelenség tanulmányozásában. Sőt igazában épp ez a szabályozott üdvösség, a körülményeknek ez a napjában egyenletesen visszatérő kedvezése töltötte el elégedettséggel és életörömmel, ezért volt neki drága az ittlét, oly csábító gyönyörűséggel ezért olvadt egyik hétköznapja a másikba.

Oly korán talpon volt, mint máskor csak lüktető munkakedvében, csaknem elsőnek ment a strandra, amikor a nap még enyhe volt, s a tenger vakító fehéren aludta reggeli álmát. Barátságosan üdvözölte a sorompó őret, bizalmasan köszönt a mezítlábas, fehér szakállas öregnek is, aki a helyét elkészítette, a barna ernyőt kifeszítette, a sátorból a bútorokat a teraszra tolt, aztán leheveredett. Három-négy óra volt övé ekkor, közben a nap a magasba hágott, és mindent szörnyű hatalmába hajtott, közben a tenger egyre mélyebb kék lett, s közben kedvére láthatta Tadziót.

Látta: balról jött a tenger szélén, vagy hátul lépett ki a bódék közül; avagy hirtelen, egy kis vidám meghökkenéssel arra eszmélt, hogy elnézte a jöttét, s már itt is van, és kék-fehér úszóruhájában (mást nem viselt a parton) a napsütötte homokon már elkezdte szokott sürgölődését - bájosan jelentéktelen, tétlen és mégis mozgalmas életét, mely csupa játékos pihenés, kószálás, pocsolás, homokozás, fogósdí, heverészás, úszás, míg a teraszról a nők vigyázták és szölongatták, élesen hangoztatva a nevét: Tadziu! - s ő buzgón hadonászva futott hozzájuk, hogy elmesélje, mi minden tüstént vele, megmutassa, amit talált, amit fogott: kagylót, tengeri csikót, medúzát, féloldalt futó rákot. Aschenbach egy szót se értett abból, amit mondott, talán a világ legközönségesebb dolga volt, ami az ő fülében elmosódott harmónia. Így magasztosult zenévé a fiú szavának idegensége, büszke napfény szórta fényét reá, és a tenger fenséges mélysége adott keretet és hátteret alakjának.

---

⁵³ Az ókori görög mitológiában az üdvözültek árnyainak tartózkodási helye.

Nemsokára vonalról vonalra, pózról pózra ismerte ezt a sudár, szabadon érvényesülő termetet, örömmel üdvözölte újra minden egyes jól ismert szépségét, és ki nem fogyott a csodálatból, a gyöngéd érzéki örömből. A fiút a sátorhoz hívták, hogy köszönjön egy vendégnek, aki ott a nőkkel foglalkozott; szaladt, azon nedvesen szökkent elő a vízből, fűrtjei röpködtek, és mikor fél lábára nehezdedve, másikon ujjhegyre támaszkodva kezét nyújtott, elragadóan fordította, hajlította testét, bájos izgalomban volt, elpirult csupa kedvességéből, tetszeni akart csupa úri kötelességtudásból. Ott hevert elnyújtózva, fürdőleplét mellén összefogva, finoman csiszolt karját a homokba, állát a tenyerébe támasztva; az a fiú, akit Jasunak hívtak, mellette guggolt, úgy tette neki a szépet, és semmi sem fogható ahhoz az elbűvölő mosolyhoz, amely a tündöklő gyermek ajkán, szemén játszadozott, mikor felnézett szolgálattelvői alárendeltjére. Ott állt a tenger szélén, egyedül, távol övéitől, csaknem Aschenbach mellett - két kezét tarkójára kulcsolta, kiegyenesedve, lassan himbálódzott a bokáin, elmerengett a távolba, mialatt apró, nekiiramodó hullámok nyaldosták lábfejét. Mézszínű haja a halántéka és nyaka körül csigázott, a nap fönt a hátgerincén megcsillogtatta a pihét, a bordák finom rajza, a mellkas szimmetriája átütött a törzsére feszülő burkon, hónalja még sima volt, mint a szobroké, térdhajlása ragyogott, és kékes erezete miatt úgy látszott, mintha valami átlátszó anyagból lenne a test. Mily szilárd, mily hajszára pontos kifejezése volt az eszmének ez a nyúlánk és tökéletes ifjú termet! Ámde a szigorú és tiszta akarat, mely titkon működve hozta napvilágra ezt az isteni remeket - nem volt-e neki, a művésznek benső ismerőse? Nem dolgozott-e benne is, ha higgadt szenvedéllyel telítve, a nyelv márványtömbjéből kiszabadította a karcsú formát, amelyet lelke mélyén látott, és amelyet az emberi lélek szépségének szobrává és tükörképévé alakított?

Szobor és tükörkép! Tekintetével átölelte a nemes alakot ott a kék víz szegélyén, és a gyönyör rajongása elhitette vele, hogy ezzel a pillantással a Szépet magát fogta meg, a Forma isteni gondolatát, az egy és tiszta Tökélyt, amely a lélekben él, és amelynek imádandó emberi képe és hasonmása szende könnyedségben emelkedett itt előtte. A mámor volt ez: és gondolkodás nélkül, sőt mohó örömmel fogadta jöttét az öregedő művész. Elméje vajúdott, műveltsége hullámokat vert, emlékezete ősi, ifjúkorában örökbe vett, soha eddig öntüzeiben föl nem izzott gondolatokat dobott a fölszínre. Hiszen írva van, hogy a napfény intellektuális dolgokról a földiekre irányítja figyelmünket! Hogy az értelmet és emlékezetet úgy elkábítja, úgy elbűvöli, hogy a lélek örömeiben egészen elfelejtkezik a maga állapotáról, és ámuló csodálattal csügg a legszebb tárgyon, amire épp rásüt a nap: mi több, csak egy test révén képes aztán magasabb szemléletre emelkedni. Ámor⁵⁴ bizony csak úgy tett, miként a matematikus, aki gyámoltalan gyermekeknek megfogható képekben mutatja meg a tiszta formát: így Isten is szívesen folyamodott az emberi ifjúság színéhez és alakjához, az emlékezet eszközével a szépség minden ragyogásával ékesítette föl, s ennek láttára aztán fájdalommal reménykedés gyúlt ki bennünk.

Így elmélkedett lelkes elragadtatásában; ilyen érzésre volt képes. S a tenger zsongásából, a nap zománcából bűbájos kép szövődött elébe. A vén platánt látta Athén falának tövében - azt az árnyas szentélyt, amelyet eláraszt a mimózaillat, s a nimfák⁵⁵ és Akhelóosz⁵⁶ tiszteletére fogadalmi képek és jámbor adományok díszítenek. Szintiszta csermely csörög sima kavicsra a terebélyes fa tövében; hegedül a tücsök. A pázsiton pedig, melynek gyöngéd lejtője a fej föltámasztására jó, a napsütés elől megbújva ketten heverésznek: egy öreges férfi meg egy

⁵⁴ A szerelem istene a római mitológiában.

⁵⁵ A természet erőit megszemélyesítő, halandó, de hosszú életű, örökké fiatal istennők a görög-római mitológiában.

⁵⁶ Folyamisten a görög mitológiában, Ókeanosz és Théthüsz fia.

fiatal, egy rút meg egy szép, a bölcs a kedves mellett. És szeretetre méltóan, elmés, megnyerő tréfálkozás közt Szókratész a vágyról és a virtusról oktatja ki Phaidroszt.⁵⁷ Beszél neki az érző ember égő döbbenetéről, ha örök szépség jelképét pillantja meg szeme; beszél a szentségtelennek, a gonosznak gerjedelméről, aki a szépséget, ha képmását látja, felfogni sem tudja, s aki hódolatra képtelen; beszél a szent félelemről, amely megszállja a nemest, ha egy isteni arc; egy hibátlan test tűnik elébe - hogyan reszket meg s kerül önkívületbe, s odanézni alig mer, és imádja azt, akié a Szépség, sőt áldozna neki, mint egy bálványnak, ha nem félne attól, hogy az emberek bolondnak nézik. Mert a Szépség, ó, Phaidrosz, a látható dolgok közül egyedül a Szépség szeretetre méltó; a Szépség, jegyezd meg jól, az Eszme egyetlen olyan formája, melyet érzékeinkkel befogadhatunk, elviselhetünk. Avagy mi lenne belőlünk, ha az istenség más formában, ha Értelem, Erény, Igazság formájában is érzékelhetővé válna? Nem pusztulnánk, nem perzselődnénk-e el a szerelem miatt, miként Szemelé egykoron Zeusz⁵⁸ színe előtt? Ilyképpen a Szépség az érző ember útja a szellemhez - út csak, eszköz, kicsi Phaidrosz... Aztán valami nagyon finomat mondott ki ez a körmönfont széptevő: azt, hogy az imádó istenibb az imádottnál, mert amabban lakozik az isten, nem a másikban - ezt a gondolatot, amelynél gyöngédebbet, csúfondárosabbat soha senki nem gondolt talán, s amelyből a vágnak minden furfangja, legrejtettebb kéje ered.

Az írónak áldás a gondolat, ha teljesen érzéssé, az érzés, ha teljesen gondolattá válni képes. Ily lüktető gondolat, ilyen határozott érzés állt szolgálatára akkor a magányos töprengőnek; az, hogy a természet megborzong a gyönyörtől, ha a Szellem térdet hajt a Szépség előtt. Hirtelen vágya támadt, hogy írjon. Jóllehet mondják, Erósz kedveli a restséget, és másra nem is született. De a vergődő lélek válsága odáig jutott, hogy csak az alkotás izgatta. Csaknem mindegy, hogy mi adja a lökést. Egy kérdés járta be a gondolkozók világát, a kultúra, az ízlés egy bizonyos nagy és égető problémájában kellett nyíltan állást foglalni, s ez itt érte az író, útjában. A tárgyat ismerte, benső élménye volt; egyszerre ellenállhatatlan kedve támadt, hogy azt szavának fényében ragyogtassa. Mégpedig Tadzio jelenlétében akart dolgozni, írás közben a fiú termetét mintázni, stílusával hozzásimulni ennek a testnek a vonalaihoz, amelyet oly isteninek látott, és szépségét a szellem birodalmába vinni, miként egykor a sas ragadta a levegőbe a trójai pásztort. Sohasem érezte édesebbnek a szó gyönyörét, sose volt tudója annak, hogy Erósz él a szóban, mint e kincses órák örvényében, mikor a ponyva húsében a gyalulatlan asztal mellett bálványát nézte, és az ő hangja zenélt a fülében, és Tadzio szépsége után formálta kis értekezését - azt a másfél oldalnyi választékos prózát, amelynek kristálytisza előkelősége, szárnyaló érzéstartalma rövidesen sokakban kelt majd csodálatot. Bizony jó, hogy a világ csak a szép művet ismeri, s nem tudja, mik a föltételei létrejöttének, mert ha látná a forrásokat, amelyekből a művész ihletet merít, nemegyszer megzavarodna, elriadna, és így oda lenne a nagyszerűség hatása. Különös órák! Különös, idegsorvasztó erőfeszítés! Sajátságos viszonya a léleknek a testhez! Mikor Aschenbach eltette írását, s elindult a parton, kimerültnak, földúltnak érezte magát, és lelkiismerete, mint valami kicsapongás után, vádlón szólalt meg benne.

Másnap reggel épp indulóban volt a hotelből, amikor a nyílt lépcsőn jövet meglátta Tadziót; aki már útban a tenger felé - mégpedig egyedül - a strand sorompójához ért. Oly közeli, oly kínálkozó volt az óhaj, oly egyszerű a gondolat: élni az alkalommal, könnyű, vidám ismeretséget kötni azzal, aki tudtán kívül annyi fölemelő és megindult érzést keltett benne, megszólítani, és gyönyörködni válaszában, nézésében. A szép fiú bandukolva ment, utolérni könnyű, és Aschenbach szaporábban lépkedett. A sátrak mögött, a pallón éri be, kezét a fejére,

---

⁵⁷ Szókratész görög filozófus, Phaidrosz görög szobrász.

⁵⁸ A főisten a görög mitológiában.

a vállára akarja tenni, valami szó, egy nyájas francia frázis lebeg az ajkán, és ekkor azt érzi, hogy szíve, talán részben a sietéstől, kalapál, s hogy ily kifulladásra csak erőlködve és remegő hangon lesz képes beszélni; tétovázik, erőt akar venni magán, hirtelen megijed, hogy már nagyon is soká halad a szép fiú sarkában, fél, hogy az föl talál figyelni, kérdően talál ránézni, még egyszer nekifohászkodik, fölhang vele lemondóan, és lehajtott fővel megy el mellette.

Késő! - gondolta ebben a pillanatban. Késő! De késő volt-e igazán? Ez az elmulasztott lépés esetleg jóra vitt volna, könnyű, kellemes, bódító kijózanodásra. Ám azon múlt, hogy öregedő fejjel nem akarta ezt a kijózanodást, hogy nagyon is drága volt neki a mámor. Ki fejt meg a művészlélek rejtélyes ötvözetét? Ki érti igazi tartalmát: ösztöneinek mélyén a fegyelem és zabolátlanság egybeolvadását! Mert zabolátlanság, ha nem tudjuk akarni a gyógyító kijózanodást. Aschenbach már nem volt hangolva önkritikára; a korával járó ízlés és lelki érettség, az önbecsülés és az egyszerűség késői szeretete elvette a kedvét attól, hogy belső okokat elemezzon, és eldöntse, vajon lelkiismeretességéből, léhaságból vagy gyöngédségből tett-e le a szándékáról. Zavarodott volt, félt; hogy valaki, ha csak a parti ör is, futásának, vereségének tanúja lehetett, félt nagyon a nevetségességtől. Egyébként magában kinevette saját komikusan szent rettegését. Letörtem - gondolta -, letörtem, akár a kakas, amely viadal közben csüggedten eresztí el a szárnyát. Bizonytal Isten teszi velünk, hogy kegyeltünk láttára úgy inunkba száll a bátorság - vágja a földhöz kevélységünket... Így játszott, ábrándozott, és sokkal gögösebb volt, semhogy félt volna egy érzéstől.

Már nem is ügyelt rá, mint szalad el az önmagának engedélyezett szabadságidő; a hazatérésnek még a gondolata sem legyintette meg. Pénz bőségesen áll rendelkezésére. Egyedül az okozott neki gondot, hogy a lengyel család elutazhat; de suttymóban, mellékesen kérdezősködött, és a hotel fodrászától megtudta, hogy ezek az uraságok kevéssel az ő érkezése előtt szállottak meg itt. Arca, keze leburnult a napon, a vérpezsdítő sós lég felfokozta érzékösségét, és míg azelőtt az álomtól, a tápláléktól, a természettől nyert minden megújódását rögtön egy-egy művében szokta értékesíteni, pihenésből, tengeri levegőből napról napra gyűjtött tékozló nagylelkűséggel mámorba és érzelembé ömlesztette szét.

Az álom került, a csodás és egyforma nappalokat boldog izgalommal teljes, rövid éjszakák váltogatták. Pedig korán aludni tért, mert kilenc óra tájt, amikor Tadzio eltűnt a láthatárról, számára vége volt a napnak. De pitymallatkor enyhén végigborzongó ijedség rázta föl, szíve emlékezett kalandjára, nem volt tovább maradása a vankosok közt, fölkel, és könnyen beburkolózva a hideglelős hajnal ellen, a nyitott ablakhoz ült, hogy bevárja a napkeltét. A csodálatos színjáték áhítattal töltötte el álomban megtisztult lelkét. A föld, az ég, a tenger még kísértetiesen sápadt üvegfényben derengett: az űrben még egy halódó csillag úszott. De jött egy lehelet, szárnyaló üzenet megközelíthetetlen hajlékokból, hol Éosz⁵⁹ fölkel férje mellől; és beállt az ég és a tenger legtávolibb síkjain az édes pirulat, első jele a teremtés fogantatásának. Jött az istennő, a legényszöktető, Kleitosz, Kephalosz elrablója,⁶⁰ aki dacolva az egész irigy Olümposszal,⁶¹ élvezte szép Órion⁶² szerelmét. Rózsasó eredt meg ott a világ peremén. Kimondhatatlanul búbajos, tündöklő virágzár; szolgálatkész amorettek:⁶³ gyermeket felhők libegtek rózsás, illatos kékségben, a fátyolos ég patyolatában, bíbor ömlött a tengerre, amely mintha rezgőn áramlott volna előre, aranydárdák lövelltek alulról föl az égi

⁵⁹ A hajnal istennője a görög mitológiában.

⁶⁰ Görög mondai alakok.

⁶¹ A görög istenek lakhelye.

⁶² Szép, ifjú vadász a görög mitológiában.

⁶³ Szárnyas gyermekalakok a képzőművészetben.

tetőre, a ragyogásból vészes lobogás lett, hangtalan, isteni, pusztító erővel hömpölygött föl a tűz, a csapkodó láng, és kapáló patákkal szöktek az égre a testvéristen szent paripái. Az isteni pompa körülragyogta a magános virrasztót; lehunyta a szemét, pilláit, és a dicsfény csókjában fűrésztötte. Hajdani érzések, szívének korai, drága gerjedelmei életének kemény robotjában holtra váltak, most visszatérve oly furcsán másfélék - zavart, elámult mosollyal ismert rájuk. Merengett, álmodott, ajkai lassan jártak egy névre, és egyre mosolygó, fölfelé fordított orcával, ölében összekulcsolt kézzel, még egyszer elszunnyadt a karosszékben.

De a nappal, amely oly ünneplő tűzben ébredt, később sajátosan magasztos, mitikusan elváltozott arculatot öltött. Honnan jött, honnan eredt a lehelet, amely egyszerre oly szelíden és jelentősen, mint valami felsőbb sugallat, játszott a halántéka s füle körül? Fehér, pihés felhők legelészték szétszóródó csapatokban, miként az istenek nyájai. Szilajabb szél kerekedett, és fölrobogtak Poszeidón⁶⁴ ágaskodó ménei, azután a bikák, a kékellő fűrtű isten jószágai rontottak előre, bömbölve, lesunt szarvakkal. Távolabb a partszéli görgetegsziklák közt pedig ugráló kecskék módjára szöktek fel a habok. Szentségesen torz világ, Pán isten⁶⁵ eleven igézete ölelte magához az író, és szíve gyöngéd regéket álmodott. Gyakorta, amikor Velence mögött nyugovóra tért a nap, a park lócájára ült, hogy láthassa Tadziót, aki fehér ruhában, színes övvel a derekán, a hengerezett kavicsos téren labdázott, és úgy hitte, Hüakinthoszt⁶⁶ látja; akinek halnia kellett, mert két isten szeretett belé. Úgy van, érezte Zephürosz⁶⁷ maró irigységét vetélytársára, aki elfelejtette a jósjélet, az íjat és a kitharát,⁶⁸ hogy folyton a szép fiúval játszadozzék; látta a hajítókorongot, mellyel a kegyetlen féltés a kedves homlokot vette célba és találta el, maga belesápadt, amint fölfogta a megrogyó testet, és a drága vérből fakadó virágra írta vég nélküli panaszát...

Nincs különösebb és kényesebb valami, mint emberek viszonya, akik csak látásból ismerik egymást - akik nap nap után, óráról órára találkoznak, és amellet az illendőség vagy a saját maguk szeszélye kényszeríti őket, hogy egy köszönés, egy szó nélkül fönntartsák a közömbös idegenség látszatát. Nyugtalanság és túlfeszített kíváncsiság lebeg közöttük, a megismerkedés, a közeledés kielégítetlen és természetellenesen elfojtott vágyának hisztériája és főként valami feszes tisztelet, mert addig szereti és becsüli az ember az embert, ameddig megítélni nem képes, és a vágy a hiányos megismerés szülőtte.

Valaminő vonatkozásnak és ismeretségnek szükségképpen ki kellett fejlődnie Aschenbach és az ifjú Tadzio közt, és az öregebbik fél mélységes örömmel állapíthatta meg, hogy érdeklődő figyelme nem maradt teljesen viszonzatlan. Mi készítette például a szép fiút arra, hogy ha reggelenként a strandon megjelent, most már egyszer se kerüljön a sátrak mögé a pallóra, hanem csakis az elülső úton, a homokon át ballagjon a családi sátorhoz, Aschenbach hajléka előtt, néha szükségtelenül közel hozzá, úgyhogy asztalát, székét csaknem súrolta? Egy fölényes érzés hatott-e ily vonzóan, ily lenyűgözően zsenge és gyanútlan tárgyára? Aschenbach nap nap után várta Tadzio jöttét, és ha jött, olykor úgy tett, mintha mással foglalkozna, és színlelt figyelmetlenséggel engedte, hogy a szép fiú elhaladjon előtte. Néha azonban

---

⁶⁴ A tenger istene a görög mitológiában.

⁶⁵ Az ókorban a dél-görögországi Árkádia pásztornépének istene.

⁶⁶ Görög néprege hőse, királyfi, akibe Apollón isten beleszeret, és egyszer, amint diszkoszvetéssel mulatoznak, Apollón rosszul irányított diszkosza megöli a fiút. Később a görög költők úgy alakították a mesét, hogy Zephürosz (l. 36. jegyzet) féltékeny volt Apollónra, s ezért, féltékenységből irányította a diszkoszt úgy, hogy az megölje Hüakinthoszt.

⁶⁷ A nyugati szél istene.

⁶⁸ A görögök egyik pengetős hangszere.

fölpillantott, és tekintetük találkozott. Mindketten komolyak voltak ilyenkor. Az öregebbnek kiművelt és méltóságos arcán semmi sem mutatott benső megindultságára; de Tadzio szemében fürkésző, töprengő kérdés volt, meg-megállt, a földre nézett, majd fölpillantott kedvesen, és mikor elment, testtartásában olyasvalami fejeződött ki, hogy ha a jólneveltség nem tiltja, hátrafordult volna.

De egy ízben, egy este, másképp történt. A lengyel testvérek a főétkezésnél nem jelentek meg nevelőnőjükkel a nagyteremben - aggódva vette ezt észre Aschenbach. Evés után, nagyon nyugtalanul elmaradásuk miatt, esti öltözetben, szalmakalaposan a szálló előtt, a terasz alatt sétálgatott, az ívlámpák fényében hirtelen fölbukkantak az apácás lengyel lányok a nevelőnőjükkel, s négy lépésre mögöttük Tadzio. Nyilván a kikötőhídról jöttek, miután valami okból a városban étkeztek. A vízen hűvös lehetett: Tadzio sötétkék, aranygombos matrőzfelöltőt viselt, a fején hozzá való sapkát. Napon és tengeri levegőn sem sült le az arca, bőre márványosan sápadt maradt, mint kezdetben; de aznap halványabbnak tetszett, mint máskor, talán mert fázott, vagy a lámpák sápasztó holdfényétől. Egyenes vonalú szemöldökei élesebben kirajzolódtak, szemei mélyen sötétlettek. Szébb volt, mint elmondani lehet, és Aschenbach, mint már gyakran, fájdalmasan érezte, hogy a szó az érzéki szépséget csak magasztalni képes, visszaadni nem.

A férfi nem készült fel a drága tüneményre, nem remélte jöttét, nem ért rá, hogy arcát nyugodtra és méltóságosra keményítse. Öröm, meglepődés, ámulat nyíltan rajzolódhatott ki rá, mikor szeme végre összetalálkozott a másikéval - s ebben a másodpercben történt, hogy Tadzio mosolygott: rámosolygott beszédesen, bizakodva, elbájolóan és leplezetlenül, s ajkai csak mosoly közben nyíltak szét lassanként. A víztükör fölé hajló Narkisszosz,⁶⁹ az a mély, megbűvölt, vonzódó mosoly, amikor önszépségének tükörképe felé nyújtja ki kezét - nagyon kicsit tépett mosoly, mert Narkisszosz tudja, hogy mindhiába törekszik megcsókolni árnyékának szüzi ajkát; kacér, kíváncsi mosoly, enyhén elkínzott, bódító és bódult.

Az, akinek szólt, úgy sietett el vele, mint valami végzetes ajándékkal. Annyira megrendült, hogy kénytelen volt elkerülni a terasz és a kiskert világosságát, és sietős léptekkel a mögötte sötétlő parkba osont. Különös, fölháborodott és gyöngéd intelmek szakadtak föl belőle: „Nem szabad így mosolyognod! Hallod-e, senkire sem szabad így mosolyognod!” Egy padra dobta magát, magánkívül szívta be a növények éjszakai illatát. És hátradőlve, lecsüngő karokkal elsusogta a vágy közkeletű formuláját - amely itt képtelen, abszurd, tilalmas, nevetséges és mégis szent, tiszteletre méltó még itt is: „Szeretlek!”

ÖTÖDIK FEJEZET

A Lídón való tartózkodásának negyedik hetében Gustav Aschenbach egynémely kellemetlen megfigyelést tett a külső világra vonatkozólag. Először is úgy tetszett neki, mintha a földény ellenére szállodájának forgalma inkább csökkenne, mint növekednék, s különösen mintha a német beszéd apadna és elnémulna körülötte, úgyhogy az étkezésnél és a strandon végtére csupa idegen hang ütötte meg a fülét. Egy nap aztán a fodrásznál, ahová most gyakran eljárt, beszéd közben fölkapott egy szót, amely meghökkentette. A borbély egy német családot említett, amelyik rövid tartózkodás után épp most utazott el, és nyájaskodva fecsegett tovább:

- Uraságod még marad? Uraságod nem fél a bajtól?

Aschenbach ránézett.

---

⁶⁹ Görög mondai alak, aki a saját arcképébe szeretett bele.

- A bajtól? - ismételte.

A fecsegő elhallgatott, adta az elfoglaltat, úgy tett, mintha nem hallaná a kérdést. És mikor Aschenbach sürgetőbben tette fel, azt mondta, nem tud semmit, és zavaros hadarással próbált kijutni a csávából.

Ez délben volt. Délután Aschenbach szélcsendes, nyomasztó hőségben átkelt Velencébe: mert eszelősen követni akarta a lengyel testvéreket, akiket nevelőnőjük kíséretében a hajóhíd irányába látott fordulni. Bálványát a San Marcón nem találta meg. De mialatt a tér árnyas részén kerek vasasztalkája mellett teázott, hirtelen sajátságos aromát szimatolt a levegőben, amely, most úgy érezte, már napok óta megütötte az orrát, anélkül hogy tudatába jutott volna - édeskés patikaszagot, gyomorra, sebekre és gyanús tisztálkodásra emlékeztetőt. Találgatta, mi lehet, és ráismert; befejezte uzsonnáját, és a templommal szemközt eső oldalon elhagyta a teret. A szűk helyen még erősebb lett a szag. Az utcasarkokon nyomtatott plakátok atyailag intették a lakosságot, hogy az emésztőszervek bizonyos megbetegedései miatt, amelyek ilyen időjárásakor napirenden vannak, tartózkodják az osztriga- és kagylóevéstől, és óvakodják a csatornák vizétől. A hirdetmény szépítő célzata szemmel látható volt. A hidakon, tereken hallgatag embercsoportok álldogáltak: az idegen pedig szimatolva és töprengve járt közöttük.

Egy kereskedőtől, aki korallsorok és hamis ametiszt ékszerek között a boltajtót támasztotta, megkérdezte a fatális szag mibenlétét. A boltos fáradt szemmel nézett rá, és sebtiben megpróbálta magát összeszedni.

- Óvatossági, rendszabály, uram! - felelte élénken gesztikulálva. - A rendőrség intézkedése, amelyet helyeselni kell. Ez az időjárás nyomasztó, a sirokkó ártalmas az egészségre. Szóval, hisz tetszik érteni, talán túlzott óvatosság...

Aschenbach megköszönte, és továbbment. A hajón is, a Lídóra visszamenet, érezte most a fertőtlenítőszernek a szagát.

Visszatérvén a szállóba, tüstént a hallba ment, és böngészni kezdte az asztalon heverő újságokat. Az idegen nyelvűekben semmit sem talált. A hazaiak említést tettek a szállongó hírekről, ingatag számadatokat soroltak föl, hivatalos cáfolatokat közöltek, és kétségbe vonták azok őszinteségét. Ez volt a magyarázata az osztrák és német fürdővendégek elutazásának.

Más nemzetbeliek nyilván semmiről se tudtak, semmit sem sejtettek, még nem nyugtalankodtak. „Hallgatni kell!” - gondolta Aschenbach, izgatottan lökve vissza az asztalra a lapokat. „El kell hallgatni a dolgot!” - de ugyanakkor jóleső érzés töltötte el a szívét, mert a kalandos helyzetre gondolt, amelybe a külső világ készült jutni. Mert a szenvedély éppúgy nem tud a mindennapi biztos rendhez és jóléthez igazodni, mint a bűn, és kapóra jön neki a polgári szabályosság minden meglazulása, a világ minden zavara és megrázkódása, mert határozatlanul arra számít, hogy hasznot húzhat belőle. Ilyen homályos elégtelenséget keltettek Aschenbachban Velence szennyes sikátorainak hatóságilag palástolt dolgai - a városnak ez a gonosz titka, mely egybeolvadt az ő tulajdon titkával, amelynek megőrzése neki is olyannyira szívbeli dolga volt. Tadzio elutazhat, és megdöbbenve eszmélt rá, hogy ha ez megtörténik, ő nem élhet tovább.

Újabbán nem érte be azzal, hogy a napirend és a szerencse jóvoltából láthatta és közelíthette meg a szép fiút; üldözte, lesett rá. Vasárnap például a lengyelek sohasem jelentek meg a strandon. Rájött, hogy a San Marcóba mentek misét hallgatni, odasietett, és a hó verte térről a szentély aranyos szürkületébe járulván, ott találta, akit keresett, térdeplőre hullva az istentiszteleten. Azután a háttérbe vonult, a hepehupás mozaikpadlón görnyedve imát mormoló, keresztet hányó nép közé, s a napkeleti templom zsúfolt pompája buján nehezedett az érzékeire. Elöl a pap súlyos díszében járkált, mozgott és énekelt, tömjénfüst gomolygott,

amely ködbe vonta az oltárgyertyák erőtlen lángocskáit, és a szent áldozat fojtóan édes illatába mintha lassanként másvalami vegyült volna: a megbetegedett város szaga. De ködön és csillogáson át ott elől a szép fiút látta Aschenbach, amint fejét hátrafordította, őt kereste és ránézett.

Aztán, mikor a tömeg a kitárt kapukon át a tündöklő, galamb lepte térre özönlött, a bódult férfi megbújt az előcsarnokban, elrejtőzött, lesbe állott. Látta, amint a lengyel család elhagyja a templomot, látta, hogy a testvérek szertartásosan elbúcsúznak anyjuktól, aki a Piazzettán át hazafelé indul; megállapította, hogy a szép fiú, az apácás leányok és a guvernánt jobb kéz felé, az óratorony kapuján át a Merceriára veszik útjukat, és, miután pár lépésnyi előnyt hagyott nekik, utánuk ment, lopva kísérette őket velencei sétájukon. Meg kellett állnia, ha azok álldogáltak, lacikonyhákba és udvarokba kellett szöknie, hogy elhaladhassanak, ha visszafordultak; elvesztek a szeme elől, izzadtan, kimerülten keresgélte őket hidakon és piszkos zsákutcákban, és halálos kín perceit élte, ha hirtelen szűk házsorban jöttek vele szemközt, ahol nem lehetett kitérni. És mégis, nem lehet mondani, hogy szenvedett. Részeg volt a feje, a szíve, és ment, amerre vitte a démon, aki kedvét leli abban, hogy lábbal tiporja az emberi ésszt és emberi méltóságot.

Tadzióék valahol gondolát béreltek, és Aschenbach, aki beszállásuk ideje alatt egy kiugró fal, egy kút mögé rejtőzött, alighogy a parttól elsiklottak, ugyanúgy tett. Gyors szóval, fojtott hangon, dús borraivaló ígéretével utasította az evezőst, hogy azt a gondolát, amelyik ott fordul be a sarkon, föltűnés nélkül, bizonyos távolságban kövesse: és a hideg futott végig rajta, mikor a legény, a kerítők csibészes szolgálatkészségével, ugyanolyan hangon fogadkozott, hogy meglesz, pontosan meglesz, amit az úr parancsol.

Így lengett, ringott, lágy fekete vánkására dőlve, a másik karcsú orrú bárka nyomában, amerre hajszolta a szenvedély. Olykor el-eltűnt előle: ilyenkor bánatos volt és nyugtalan. Vezetője azonban, mint aki ilyen megbízatásokban nagyon is járatos, ravasz manőverek, gyors keresztezések és egerutak segítségével, mindig szeme elé tudta hozni vágyának tárgyát. A levegő megrekedt és rossz szagú volt, a nap perzselőn sütött át a ködrétegen, amely kénvárára festette az égboltot. Csobbanva csapódott a víz a deszkákhoz és kövekhez. A gondolásnak félig üdvözlő, félig figyelmeztető kiáltását különös megállapodások szerint viszonozták messziről az útvesztők csöndjében. Magasan ültetett kiskertekből virágindák csüngtek lefelé, fehér-piros, mandulaszagú kelyhek a redves falakon. Arab stílusú ablaknyílások rajzolódtak az árnyékban. Egy templom márványlépcsői a vízben vesztek el; koldus guggolt rajta, nyomorúságát panasolta, nyújtogatta felé a kalapját, és úgy forgatta ki a szeme fehérjét, mintha vak lenne; régiségkereskedő állt butikja előtt, csúszó-mászó mozdulatokkal csábította megállásra az elhaladókat, remélve, hogy rászedheti őket. Ez Velence volt, a hízelgő és gyanús szépség - ez a város, amely félig mese, félig idegencsapda, amelynek fülledt levegőjében egykor buján burjánzott föl a művészet, s ahol ringató, kéjes álomba zsongító hangok születtek a muzsikuskusok lelkéből. A kalandozónak úgy tetszett, mintha szeme annak a bujaságnak a forrásából inna, mintha fülét azok a melódiák rajzanák körül; arra is emlékezett, hogy a város beteg, és ezt nyereszkedésből titkolja, és mohóbban leskelődött az előtte lebegő gondola után.

Most már zavart lelke semmi mást nem tudott és nem akart, csak üldözni szüntelen azt, akiért lángolt, róla álmodni, ha távol volt, és a szerelmesek módján pusztán árnyképét illetni kedveskedő szavakkal. A magány, az idegenség és a késő, mélységes mámor boldogsága adott neki bátorságot és ösztönzést, hogy a legarcpirítóbb furcsaságoktól se riadjon vissza; előfordult, hogy késő este térvén haza Velencéből, a szálló első emeletén megálljon a szép gyermek szobája előtt, mámorittas homlokát az ajtófélfának támasztotta, és soká nem tudott elválni onnan, kitéve magát annak, hogy rajtakapják ebben a tébolyodott helyzetben.

Voltak azért pillanatai, amikor megtorpant, és félig-meddig magára eszmélt. Mire jutottam! - gondolta megütközve ilyenkor. - Mire jutottam! Mint minden férfi, akiben a természettől való kiválóság arisztokratikus érdeklődést ébreszt saját származása iránt, megszokta, hogy életének eredményeinél és sikereinél őseire gondoljon, lelkében megbizonyosodjék azoknak jóváhagyásáról, megelégedéséről, azoknak kikényszerített becsüléséről. Most, itt is, rájuk gondolt, ennek a tilalmas élménynek a hálójában, ily egzotikus érzelmi kicsapongások kábulatában, az ő rátarti önfegyelmükre, becsületes férfiasságukra gondolt, és búterhesen mosolygott: mit mondanának? De igaz, mit szoltak volna az ő egész életéhez, amely az övéktől az elfajultságig különbözött, a művészet igájába hajlott életéhez, amelyről régen, ifjú fővel, elődeinek polgári észjárásával, maga is oly csúfondáros vallomásokot hangoztatott; s amely alapján véve annyira hasonlított az övékhez! Ő is szolgált, ő is katona volt és hadfi, mint anyyiuk - mert a művészet háború volt, őrlő harc, amit a mai ember nem bír soká. Ez az élet csupa önmegtagadás, „csakazértis”, kemény, állhatatos, önmegtartóztató élet, amelyből ő a kor szelíd heroizmusának jelképét alakította ki - szerette férfiasnak, szerette bátornak mondani, s kezdte úgy látni, hogy Erősz, ki őrajta uralkodik, az ilyen élethez valahogy különösképpen illik és vonzódik. Vagy nem a legvitézebb népeknél állott-e mindig a legnagyobb tekintélyben, sőt nincs-e írva, hogy városaikban a vitéség folytán virágzott? Az ősidők hány meg hány daliája hordta önként a jármát, mert semmit sem tekintettek lealázónak, ami az istentől jött, és mindaz, ami, ha más célzattal történik, gyávaság megvetett jelének számított volna: térdre omlás, esküdözés, kérése és rabszolgaalázat - szerelmesnek nemhogy szégyenére vált, hanem inkább dicsőségére.

Így alakult ki az ígézetben gondolkodása, így keresett támaszt méltósága megőrzésére. Ugyanakkor állandóan makacsul fürkésző figyelemmel szemlélte a Velence belsejében kavargó szennyet - környezetének kisiklását, mely homályosan összefolyt szívének kalandjával, s amely bizonytalan, zavaros reménységekkel táplálta szenvedélyét. Mindenáron újat és biztosat akarván tudni a baj állásáról és elharapódzásáról, fölkutatta a város kávéházaiban a hazai újságokat, mert a szálló halljából napok óta eltűntek az olvasóasztalról. Állítások és helyreigazítások váltakoztak bennük. A betegség- és haláleseteket húszra, negyvenre, sőt száznál is többre becsülték, és rá rögtön a ragály minden egyes föllépését, ha nem tagadták is le kereken, de teljesen elkülönözött, kívülről behurcolt esetektől származtatták. Figyelmeztető óvások, tiltakozások jelentek meg elszórtan az olasz hatóságok veszélyes játékával szemben. Bizonyosságot szerezni nem lehetett.

A magános férfi azonban különös jogcímet támasztott arra; hogy részese legyen a titoknak, és látva, hogy mégis kirekesztik belőle, abban keresett bizarr elégtételt, hogy a beavatottakat fortélyos kérdésekkel támadja meg, és a hallgatásra kötelezetteket nyílt hazugságra kényszerítse. Egy napon a nagyteremben reggelizés közben így vonta kérdőre az üzletvezetőt, aki franciás zsakettben, köszöngetve és ellenőrizve járkált a vendégek között, és Aschenbach asztala mellett is megállott egy-két szóra. Voltaképpen miért, kérdezte a vendég hanyagul, odavetőleg, mi az ördögnek fertőtlenítik egy idő óta Velencét?

- Ez nem más - hangzott az óvatos válasz -, mint a rendőrség intézkedése, s arra szolgál, hogy kötelességszerűen s idejében megelőzzenek mindenféle közegészségügyi zavart és kellemetlenséget, amit az erjesztő és rendkívüli meleg időjárás fölidézhetne.

- A rendőrséget dicséret illeti - felelte Aschenbach; és néhány meteorológiai megjegyzés után az üzletvezető ajánlotta magát.

Még ugyanaznap, az esti étkezés után történt, hogy kis velencei utcai daltársulat szólalt meg a szálló előtti kertben: két férfi, két nő. Egy ívlámpa vasoszlopához dőltek, és fehéren megvilágított arcukat fölfelé, a nagy terasz felé fordították, ahol a kávé és hűsítőket szűrőcső

vendégek élvezték a népies produkciót. A szálló személyzete: liftesfiúk, pincérek, irodai alkalmazottak fülelve jelentek meg a hall ajtóiban. A buzgón és alaposan élvező orosz család nádszékeket állíttatott föl a kertben, hogy közelebb legyen az előadókhoz, és hálásan ült ott félkörben. Gazdái mögött, turbánszerű fejkötőben, állt az öreg szolgáló.

Mandolint, gitárt, harmonikát és egy nyivákoló hegedűt működtettek a koldusvirtuózok. Hangszeres közjátékok váltakoztak énekszámokkal, amikor is a fiatalabbik nő éles és sikongó hangja társult az édesen falzettező tenorral epedő szerelmi kettősbe. De igazi talentumnak és a társaság fejének határozottan a másik férfi látszott, aki a gitáron játszott, egy bariton-buffőszerű alak, aki, bár hangja alig volt, mimikai ügyességről és feltűnő komikai erőről tanúskodott. Nagy hangszerével a karján többször kivált a többiek csoportjából, és ágálva nyomult az emelvény felé, ahol bátorító kacagással hálálták meg garabonciáit. Főképp a kertben ülő oroszokat bájolta el a déli ember nagy mozgékonyasága, és tapssal, hangos szóval biztatták, hogy egyre több merészséggel és otthonossággal tegyen ki magát.

Aschenbach a korlátnál ült, és ajkait olykor szódavizes gránátmalével hűsítgette, amely rubinvörösen csillogott előtte a pohárban. Idegei mohón szívták be a dudorászó hangokat, az útszéli, nyögdecslő melódiákat, mert a szenvedély eltompítja a válogatós ízlést, és komolyan elmerül olyan érzéki ingerekbe, amelyeket józan állapotban humorral fogadna vagy kelletlenül visszautasítana. Arca megmerevedett a komédiás ugrálása láttára, s már fájó mosolyra rándult. Hanyag tartásban ült ott, mialatt figyelme titkon a végsőkig megfeszült, mert hat lépésre tőle Tadzio dőlt a kőkorláthoz.

Fehér, öves ruhájában, amelyet néha ebédhez viselt, magától értetődő, veleszületett gráciával állt ott, lábait keresztbe rakta, jobb kezét csípőre tette, és olyan arkifejezéssel nézett a vásári nótázókra, melyen alig volt mosoly, csak halvány kíváncsiság, valami udvarias érdeklődés. Olykor egyenesre húzta ki magát, és mellét megfeszítve, két karjának szép lendületével fehér zubbonyát meghúzta a bőrvön alatt. Olykor meg (s ezt diadallal, megrészegető elmével, amellet mégis borzadozva látta az öregedő férfi) bal válla fölött tétovázóan, óvakodva, vagy pedig, mintha csak meglepetésre dolgozna, gyorsan és hirtelen, imádója felé fordította fejét. Szemébe nem láthatott, mert valami becstelen szorongás arra kényszerítette a megtévelyedet, hogy szemét félősen lesüsse. Hátról, a teraszon, a Tadzióra örökös nők ültek, és szerelmese ott tartott, hogy félnie kellett, hogy feltűnést kelt, és gyanúba fogják, sőt több ízben szinte dermedten hallotta a strandon, a szálló halljában és a Szent Márk téren, hogy Tadziót visszahívják a közeléből, hogy igyekeznek tőle távol tartani - és rettentő sértést érzett ki ebből, amely addig nem ismert kínok között sanyargatta büszkeségét, és amelyet visszautasítani tiltotta a lelkiismerete.

Ezalatt a gitáros önmagát kísérve szólózni kezdett, egy többstrófás, akkoriban Itália-szerte fölkapott utcai nótát adott elő színpadiasan domborítva, s az egész társaság az összes hangszerekkel együtt zengte vele a refrént. A vékonypénzű, sovány, kiaszott képű legény társaitól külön, betyárosan hetyke tartásban állt a kavicsos, silány posztó nyakravalója mögül kibuggyant vörös hajának egy csomója, és a húrok pengő szavára éles recitálással hajigálta föl tréfáit a teraszra, mialatt a nagy erőlködéstől homlokán kidagadtak az erek. Nem volt velencei típus, inkább a nápolyi bohócok fajtájából való, félig selyemfiú; félig komédiás, durva és vakmerő, veszedelmes és mulattató. Végtelenül ostoba szövegű nótája, az ő szájában, az ő arc- és testmozdulataival, ahogyan kacsingatott és a nyelvvel csettintgetett, valami kétértelmű, határozatlanul megbotránkoztató jelleget kapott. Sportingének puha gallérja mögül, amelyet különben városias ruhájához viselt, kimeredt sovány nyaka a föltűnően nagy, csupasz hatású ádámsutkával. Tömpe orrú, sápadt, bajusztalan arcából bajosan lehetett a korára következtetni, sűrű barázdákban szántotta föl azt a sok fintor és fajtalanosság, és mozgékony

szájának vigyorgásától furcsán elütött a kettős ránc, amely dacosan, fennhéjázóan, szinte vadul húzódott vörös szemöldökei közt.

Ám igazában az kötötte le a magányos férfi mélységes figyelmét, hogy úgy vette észre, mintha ez a gyanús figura magával hordaná a saját gyanús légkörét is. Valahányszor ugyanis a refrén újra fölhangzott, az énekes mókásan üdvözlő kézlóbálással groteszk körsétába kezdett, közvetlen Aschenbach helye előtt haladva el, s ilyenkor ruháiról és testéről erős karbolszag gomolygott a terasz felé.

Kupléja végeztével pénzt kezdett beszélni. Az oroszokon kezdte, akik feltűnő készséggel adtak, aztán fölment a lépcsőkhöz. Amilyen szentelenül viselkedett a produkció közben, olyan alázkodó volt idefönn. Görnyedező háttal, tréfás hajbókolással lejtett el az asztalok között, álnokul alázatos mosollyal villogtatta meg erős fogait, s a két ránc még ott fenyegetőzött vörös szemöldökei közt. Kíváncsian s némi utálattal vizsgálták a vendégek az idegenszerű, koldult pénzből tengődő alakot, s ujjhegyvel csipentették a süvegbe a pénzt, óvakodva az érintésétől. A fizikai távolság megszűnése a komédiásnép és a rendes emberek közt, ha mégoly nagy volt is a multság, mindig bizonyos zavarral jár. Érezte ezt a bohóc, és nyavalygó alázkodásában bocsánatkérés volt. Odament Aschenbachhoz, és vele együtt a szag, amely a körülötte ülők közül, úgy látszik, senkit sem ejtett gondolkodóba.

- Hallod-e - szólt a magányos vendég félhangon és szinte gépiesen -, Velencét fertőtlenítik. Minek az?

A bohóc rekedten felelt:

- A rendőrség miatt van! Ez a szabály, uram, ilyen hőségben és sirokkóban. A sirokkó hatása nyomasztó. Nem tesz jót az egészségnek...

Úgy beszélt, mint aki csodálkozik, hogy lehet ilyesmit kérdezni, és a tenyerével jelezte a sirokkó nyomasztó hatását.

- Így hát nincs baj Velencében? - kérdezte Aschenbach halkán a fogai közt. A bőrnys arc bohókásan elképedt grimaszt vágott.

- Baj? Már hogy micsoda baj? A sirokkó talán baj? Vagy a mi rendőrségünk baj? Tréfálni méltóztatik? Baj? Már hogysisne! Óvatossági rendszabály, hisz tetszik tudni! Rendőrségi intézkedés a nyomasztó időjárás ellen... - hadonászott a kezével.

- Helyes - szólt ismét kurtán, halkán Aschenbach, és aránytalanul nagy pénzdarabot vetett hamar a kalapba. Aztán szemével intett az embernek, hogy mehet. Ez vigyorogva, hajlongva szót fogadott. De alig ért a lépcsőhöz, két szállodai alkalmazott csapott le rá, és egészen az arcához hajolva, suttogó keresztkérdések közé fogták. Vállat vont, bizonykodott, esküdözött; hogy nem járt el a szája; jól lehetett látni. Elengedték, visszatért a kertbe, s miután az ívlámpa alatt társaival rövid megbeszélést tartott, hálából még egy búcsúnótába fogott.

Az író nem emlékezett, hogy ezt a dalt valaha hallotta volna; érthetetlen dialektusban pattogó sláger volt, melynek kacagó refrénjébe teli torokkal vágott bele a banda. Itt elmaradt a szöveg, valamint a hangszerkíséret, és nem maradt meg más, mint a némileg ritmikusan tagolt, de rendkívül természetesen ható kacaj, melynek csalódásig élethű hangosságában főképp a tehetséges szólólista tűnt ki. Miután a művészi távolság közte és a vendégek közt helyreállt, ismét beletalált előbbi szentelen modorába, és a terasz felé harsogó műnevetése gúnykacaj volt. Már a strófa szöveges részének vége felé is ellenállhatatlanul csiklandozó ingerrel küszködött. Hangja el-elcsuklott, szinte sírt, kezét szájára tapasztotta, felhúzta a vállát, és adott pillanatban felüvöltött, kipukkant belőle a féktelen kacaj, olyan igazán, hogy ragadóssá lett, és kiterjedt a hallgatókra, és így a teraszon is valami tárgyaltalan és csakis önmagától

táplálkozó derű harapódzott el. Ettől aztán az énekes kétszeres kedvet kapott. Térde megrogyott, csapdosta a combjait, az oldalát fogta, ki akart bújni a bőréből, már nem is nevetett, sikoltzott; ujjal mutatott fölfelé, mintha semmi nem lenne komikusabb, mint ott fenn a kacagó társaság, és végül is az egész kert, az egész veranda nevetett, le a pincérekig, a liftesfiúkig és az ajtóban ácsorgó háziszolgákig.

Aschenbach már nem dőlt hátra a székén, hanem kiegyenesedve ült, mintegy menekvésre vagy védekezésre készen. De a kacaj, a hozzá fölözönlő kórházzzag és a szép fiú közelléte álmovarázst font köréje, amely széttéphetetlenül, lerázhatatlanul hálózta be agyát és érzékeit. Az általános mozgásban és szórakozásban át mert pillantani Tadzióhoz, és ekkor észrevette, hogy a szép fiú viszonzza a pillantását, szintén komoly marad, szakasztott úgy, mintha magatartását és arckifejezését a másikhoz igazítaná, és mintha az általános hangulatnak, minthogy a másik kivonta magát alóla, nem lenne rajta hatalma. Ez a gyermekes és jelentőségteljes alkalmazkodás olyan lefegyverző, lenyűgöző volt, hogy az ősz hajú férfi alig állta meg, hogy kezébe ne temesse arcát. És úgy tetszett neki, mintha Tadzio koronként való fölegyenesedése és föllélegzése elszorult keblének sóhaját jelentené. Beteges, aligha fog megöregedni, gondolta ismét a felszabadult vágy és mámor tárgyilagosságával, s ugyanakkor fékevesztett diadallal.

A velenceiek közben elhallgattak, és indulóban voltak. Tetszés kísérte őket, és vezetőjük nem mulasztotta el, hogy távozás közben néhány tréfát meg ne eressen. Kaparászott a lábával, csókot hintett a kezével, s mikor ezen nevettek, annál buzgóbban csinálta. Mikor társai már kívül voltak, még úgy tett, mintha háttal nekiütköznék egy lámpaoszlopnak, és látszólag fájdalmában meggörbülve sompolygott a kapuig. Ott végre hirtelen eldobta a szerencsétlen flótás tréfás maszkját, fölegyenesedett, nem, ruganyosan fölpattant, a teraszon ülőkre szemtelenül nyelvet öltött, és eltűnt a sötétben. A fürdői társaság széteszlott, Tadzio már rég nem állt ott a korlát előtt, de az író a pincérek kelletlen pillantásai közt még sokáig ült a kis asztalnál, maradék gránátalmaszörpje mellett. Leszállt az éj; telt az idő. Szülei házában, sok-sok éve volt egy homokóra - egyszerre újra látta a törekeny és sokat jelentő kis szerszámot, mintha csak ott állna előtte. Hangtalanul, finoman pergett a rozsdavörös színű homok az üveg szűkületén át, és mivel a felső mélyedésben fogytán volt, kis forgó örvény keletkezett ott.

Makacs kitartással már másnap délután újabb kísérletet tett, hogy színvállásra bírja a környezetét, és ezúttal a lehető legnagyobb sikerrel. Ugyanis a Márkus térről az ott levő angol utazási irodába lépett, s miután a kasszáján némi pénzt váltott, a bizalmatlankodó idegen ábrázatával a fatális kérdést intézte a kiszolgáló alkalmazotthoz. Gyapjúruhás, még egész fiatal brit volt, középen szétfésült hajjal, szorosán közel fekvő szempárral, lényében azzal a nyugodt szabatossággal, amely oly idegenül és furcsán hat a délvidékiek alamuszi fürgesége mellett.

Elkezdte:

- Semmi ok az aggodalomra, sir. Komoly jelentősége nincs az intézkedésnek. Ilyesmit gyakran elrendelnek, hogy kiküszöböljék a hőség és a sirokkó egészségtelen hatását... - De amint fölnéz, kék szeme találkozik az idegen pillantásával, mely kissé fáradtan és szomorúan, enyhe megvetéssel szegeződött az ajkaira. Ettől elpirult az angol.

- Ez a hivatalos magyarázat - folytatta csendben s kissé fölindultan -, amihez itt jónak látják ragaszkodni. Én megmondom önnek, hogy mi rejlik még mögötte. - Azután egyenes és tempós nyelvén megmondta az igazságot.

Az indiai kolera már évek óta egyre nagyobb hajlandóságot mutatott az elterjedésre és a vándorlásra. A Gangesz-delta meleg mocsarai szülték, a mefitikus párákkal támadt, abból a

hasznavehetetlen bujaságú, ember nem lakta ősvilági szigetvadonból, ahol a bambuszbozótokban a tigris leskel, keletre Kínába, nyugat felé Afganisztánba és Perzsiába csapott át, és a karavánok fő forgalmi útjait követve, Asztrahánig, el egészen Moszkváig hurcolta borzalmaikat. De mialatt Európa reszketett, hogy a rém onnan szárazföldi úton vonulhat be, szíriai kereskedők nyomán csaknem egyidejűleg bukkant föl a Földközi-tenger számos kikötőjében; Toulonban és Malagában is fölütötte a fejét, Palermóban és Nápolyban tömegesen mutatta rút ábrázatát, és úgy látszott, egész Calabriában és Apuliában végképpen megvetette a lábát. A félsziget északi felét megkímélte. Ez év május közepén azonban Velencében ugyanazon nap folyamán egy hajósinas és egy zöldségesasszony kiaszott, feketés hulláiban fedezték föl a rettentő csírákat. A két esetet titokban tartották. De egy hét múlva tízre, húszra, harmincra szaporodott számuk, mégpedig különböző városrészekben. Egy osztrák tartománybeli férfi, aki néhány napi szórakozásra jött Velencébe, városkájába hazatérve félreismerhetetlen tünetek közt múlt ki, és így történt, hogy a lagúnák városát ért csapásról német napilapokba jutottak el az első hírek. A velencei előjáróság válaszul kijelentette, hogy a város egészségi állapota soha jobb nem volt, és megtette a legszükségesebb elhárító intézkedéseket. De alighanem élelmisszerekbe jutott a métely, zöldségbe, húsba vagy tejbe, mert míg javában tagadták és leplezték, a halálos kór továbbharapódzott a szűk kis utcákban, és a szokatlan korán beütött nyári hőség, amely langyosra főzte a kanálisok vizét, különösen elősegítette a továbbterjedését. Sőt úgy tetszett, mintha új életre támadt volna a kórság ereje, mintha erjesztő csíráinak életképessége és termékenysége megkettőződne. A gyógyulás ritka eset volt; száz beteg közül nyolcvan halt meg borzalmas halállal, mert a ragály a legnagyobb vadsággal lépett föl, és gyakran azt a legveszélyesebb formát öltötte, amelyet „száraznak” hívnak. Ennél a test a véredényekből tömegesen kiválasztott vizét még ki sem tudta hajtani magából. Néhány óra alatt elszikkadt a beteg, és görcsök közt, rekedt hörgéssel fulladt meg szurokszerűen nyúlásra vált vérében. Még jó annak, de ilyen kevés volt, akinél a betegség könnyű rosszullet után teljes önkívületbe csapott, amelyből többé nem volt fölébredés. Június elején csöndben megteltek az Ospedale Civico⁷⁰ elkülönítőbarakkjai, a két árvaházban fogytán volt a hely, és rémítően élénk forgalom támadt az új rakodópart és San Michele, a temetősziget között. De az általános károsodástól való félelem, az imént megnyílt képkiallítás a népkertben, az óriási veszteségek, amelyek pánik és rossz hírek esetén a szállókat, az üzleteket, az idegenekből élő egész, sokrétű iparágakat fenyegették - mindez súlyosabban esett latba a városban az igazságszeretetről és a nemzetközi megegyezések tiszteleténél, emiatt a hatóságok kénytelenek voltak makacsul kitartani az agyonhallgatás és a letagadás politikája mellett. Velence legfőbb orvosi méltósága, egy nagyérdemű férfi; fölháborodva köszönt le tisztéről, és helyébe hirtelenében alkalmazkodóbb valakit toltak. A nép tudta ezt; és a felsőbbség korrupciója, szövetkezve a bizonytalansággal, a kóborgó halál okozta kivételes állapottal, az alsóbb rétegekben bizonyos erkölcstelen hajlamot ébresztett, napfényre csalta a bujkáló antiszociális ösztönöket, melyek mértéktelenségben, cédaságban és bűnesetek szaporodásában nyilatkoztak meg. Tilalom ellenére esténként sok berúgottat lehetett látni: híre járt, hogy éjjel gonosz szándékú csöcselék veszélyeztette az utcák biztonságát: egyre-másra történtek rablótámadások, sőt gyilkosságok is, mert már két esetben bizonyult be, hogy a ragály állítólagos áldozatait saját rokonaik méreggel tették el láb alól; és a ledérség ipara oly tolakodó és garázda formákat vett fel, amelyek itt eddig ismeretlenek voltak, és csak az ország déli részén és keleten otthonosak.

Ezekről a dolgokról az angol kimondta a döntő szót.

- Jó lesz elutazni - mondotta -, inkább ma, mint holnap. Pár napnál tovább alig késhet a zárlat kihirdetése.

---

⁷⁰ Városi kórház.

- Köszönöm - szólt Aschenbach, és kiment a hivatalból.

A téren borulatossá fűlledtség ült. Gyanútlan idegenek ültek a kávéházak előtt, vagy álltak, galambok rajában, a templom előtt, és nézték, amint a nyüzsgő, szárnyukkal csapkodó, tülekedő madárnép tenyerükből csipkedi a kukoricaszemeket. Lázasan izgalomban, az igazság birtokában diadalmaskodva, undorító mellékiizzal a szájában, fantasztikus borzalommal a szívében, magányosan ügyelgett a pompázó tér kőkockáin. Valami megtisztító és tisztességes cselekedeten törte a fejét. Megteheti, hogy ma estebéd után odalép a sokgyöngyös asszonyhoz, és elmondja neki, amit szó szerint kigondolt: „Engedje meg, madame, hogy idegen létemre egy tanáccsal, egy intelligenciával szolgáljak önnek, amelyet a haszonlesés megvon öntől: utazzék el, de tüstént, Tadzióval és a leányaival! Velencében kiütött a járvány.” És akkor a csúfondáros istenség eszközének búcsúzóul fejére teszi a kezét, elfordul, és menekül ebből a mocsárból. De egyben érezte, hogy messze van attól, hogy ilyen lépésre komolyan elszánja magát. Pedig ez visszatértené, visszaadná önmagának; de aki magánkívül van, semmit sem utál jobban, mint hogy visszatérjen önmagába. Emlékezett a fehér építményre, rajta az alkonyatban sugárzó díszes föliratokra, amelyeknek átlátszó misztikumában egykor lelki szemével elmerült, aztán arra a különös vándorra, aki vénülő szívében fölébresztette a fiatalos vágyat a messziség, az idegenség után, s a hazatérés, a józanság, a robot, a mesterség gondolatára olyan undor fogta el, hogy arcának eltorzulása fizikai rosszulletet fejezett ki. „Hallgatni kell! - suttogta indulatosan. - Hallgatni fogok!” Bűnrészességének, cinkosságának tudatától elbódult, miként a fáradt agy megmámorosodik kevéske bortól. Az istenverte, lezüllött város képe sivárul kápráztatta lelkét, és szétfolyó, értelmet meghaladó, de szörnyűségeken édes reményekre gyűjtötte. Mi volt az a gyöngéd üdvösség, amelyről azelőtt egy pillanatra elábrándozott, ezekhez a várakozásokhoz képest? Mit jelentett neki még a Művészet, az Erény, szemben a Káosz szabadságával? Hallgatott, és ott maradt.

Ezen az éjszakán iszonyú álma volt - ha lehet álomnak nevezni azt az inkább testi, mint lelki élményt, amelyen a legmélyebb álomban, a legteljesebb függetlenségben és érzéki éberségben ment át ugyan, de mégsem úgy, hogy kívül az eseményeken, az úrben lebegve látta volna magát; nem, a szintén önnön lelke volt, a történések kívülről törtek be oda, ellenállását - mély, lelki ellenszegülését - erőszakkal legyűrve tiportak át rajta, és egész valóját, élete kultúráját semmivé váltan hagyták maguk mögött.

Félelemmel kezdődött. Félelemmel, kéjjel és elszörnyedt kíváncsisággal, hogy mi következik. Éjszaka volt, érzékei éberrel figyeltek; mert messziről tombolás, zibongás, kavargó lárma támadt: recsegés-ropogás és tompa dőrej, mellé visongó örömjaj és valami üvöltés elnyújtott „u” hangon - mindezt átszötte és borzalmas-édesen túlzengte mélyen bűgő, elvetemült és csökönys szava a flótának, mely szemérmetlen tolokodással bűvölte el a szívet és az agyat. De ő tudott egy szót, amely bár homályosan, mégis nevet adott annak, ami jött: *Az idegen isten*. Füstölgő tűz gomolygott: most hegyvidéket látott, hasonlót a nyári lakát körülvevő tájhoz. És megtépett fényben, fatöncök és mohos szirtomladékok közt, erdős bércekről hömpölygött lefelé a gomolyag: emberek, állatok rajzó, tomboló hordákban - testek, lángok; hangok tántorgó kavargása árasztotta el a síkot. Asszonyok, meg-megbotolva övükről lógó, földet súroló bőrköntösük szegélyében; fejüket üvöltve szegték hátra, s csörgődobot ráztak fölötté, szikrát hányó fáklyacsonkokkal és csupasz törökkel hadonásztak. Tekergő kígyókat ragadtak derékon, vagy ordítva két marokra fogták keblüket. Kecseszarvas, kacagányos, gubancos testű férfiak nyakukat tekergették, karjukat, combjukat hányták, ércványérokat csattogtattak, dühösen doboltak, mialatt sima hátú fiúk lombdíszes karókkal bakkecskéket ösztökéltek, szarvukba csimpaszkodtak, és ugrálva, vihorászva taszigálódtak velük. És a mámoros csapat a lány mássalhangzókból álló, elnyújtott u-ban végződő nevet üvöltötte, ezt a szót, melynél édesebb és egyben szilajabb még sohasem volt - itt fölharsant a levegőben,

miként a szarvasbögés, és amott ezernyi torok sivár diadalordítása verte vissza, tánkra és kapálózásra ingerelték vele egymást, soha véget nem érően. De mindezen áthatolt és uralkodott a mély, csalogató fuvolahang. Nem csalta-e őt is húzódozó figyeléséből szemérmetlen csökönységgel az ünnepre, a mértéktelen, utolsó áldozatra? Tele volt undorral, tele félelemmel, tele becsületes akarattal, hogy a végsőkig védi a magát az idegennel szemben, a megfontolt és fennkölt Gondolat ellenségével szemben. De a zaj, az üvöltés a bércfal százszorozó visszhangjában megnőtt, uralomra jutott, örvénylő tébollyá dagadt. Párák szédítették az agyat, a bakkecskék emésztő bűze, lihegő testek gőzölgése; poshadó vízlehelet és hozzá még valami ismerős szag: sebek és ragály szaga. Szíve együtt dörömbölt a dobokkal, kavargott az agya, düh fogta el, elvakult, zsibbasztó gyönyör és lelke hajtotta, óriási bálványt lepleztek le és hordoztak fennen: erre még vadabbul tört föl a jelszó. Habzó szájjal tomboltak, parázna kézzel, buja mozdulatokkal izgatták egymást, röhögtek és nyöszörögtek, hegyes pálcáikat egymásba döfték, és nyaldosták a vért. De köztük, bennük volt már az álmodó, az idegen isten jobbagya. Igen, egy volt velük, amikor tépve, marva az állatokra vetették magukat, párolgó húscsafatokat habzsoltak, s amikor a földült mohos talajon megkezdődött a végtelen elvegyülés, a nagy istenáldozat. És lelke a pusztulás fajtalan örületét szívta magába.

Meggyötörtén, ziláltan ébredt föl álmából a démon szerencsétlen rabja. Már nem félt az emberek figyelő tekintetétől; hogy fölkelte-e gyanakvásukat vagy se, nem törődött vele. De hisz azok szöktek is mind, elutaztak; a strandon sok sátor lett gazdátlan, az étkezőben egyre több asztal maradt üresen, s a városban idegent alig lehetett látni. Az igazság, úgy látszik, kiszivárgott, a pánikot az érdekelték szívós összetartása sem tudta feltartóztatni. De a gyöngyosoros hölgy övéivel itt maradt, akár mert a hírek még nem jutottak el a fülébe, akár mert sokkal büszkébb és bátrabb volt, mint hogy elmeneküljön. Tadzio maradt: és a másíknak a szenvedély hálójában úgy rémlett néha, mintha a halálos riadalom minden zavaró életet eltávolíthatna körülé, és ő a szép fiúval egyedül maradhatna ezen a szigeten - mi több, ha délelőtt a tengerparton nyomott, felelőtlen, merő nézéssel epekedett a fiú felé, ha estenden tolvaj módjára járt utána az utcákon, ahol alattomban kódorgott az undok halál, ilyenkor a legszörnyűbbet is lehetségesnek hitte, és megdőltnek az erkölcsi törvényt.

Szerelmes nem vágyhat jobban, mint ő vágyott arra, hogy tesszen, és gyöttrő félelemmel gondolt rá, hogy talán hiába. Öltözködésébe egy-egy apró, fiatalos részlettel vitt derűt, drágaköveket hordott, illatszerekkel élt, napjában többször sok időt fordított a toalettjére, és kicsípve, fölcsigázott élénkséggel jelent meg az asztalnál. Az édes gyermek láttára, akiért odavolt, utálta a saját vénülő testét; sűrű haja, kemény vonású arca miatt kétségbeesett szégyent érzett. Valami hajszolta, hogy fölüdítse és fölfrissítse testét; gyakori vendége volt a ház fodrászának.

Fésülködőköpenyben dőlt hátra a széken, s míg a fecsegő fürgén szépítgette, kínlódva nézte magát a tükörben.

- Őszülök - szólt tépett szájjal.

- Kissé - felelt a borbély. - A hiba ugyanis egy kis hanyagságban, külsőségek iránti közönyös-ségben keresendő, ami kiváló egyének könnyen érthető, de nem föltétlen dicséretes sajátsága, kivált ha meggondoljuk, hogy éppen ilyen egyénekhez nemigen méltó, hogy a természetes és a mesterséges kérdésében elfogultak legyenek. Ha egyes urak a kozmetikával szemben elfoglalt szigorú álláspontjukat logikusan a fogukra is kiterjesztenék, nem kis megütközést keltenének. Elvégre ki-ki annyi idős, amennyinek észben, lélekben érzi magát, és előfordul, hogy az ősz haj valójában nagyobb hazugság, mint amilyen a becsmértelt korrekció lenne. Ami önt illeti, uram, önnek joga van a természetes hajszínéhez. Megengedi, hogy azt egyszerűen vissza-adjam önnek?

- Hogy lehet az? - kérdezte Aschenbach.

Ekkor a szószátyár kétféle vízzel, tisztával és sötéttel mosta meg a vendégének a haját, amitől fekete lett, mint fiatal korában. Ezután a sütővassal puha csigákba csavargatta, hátralépett, és gyönyörködött a művében.

- Most még azt kellene - így szólt -, hogy az arcbőrt kissé fölfrissítsük.

És mint aki nem bírja abbahagyni, nem győz eleget tenni, meg-megújuló buzgalommal vette sorra a különböző műveleteket. Aschenbach kényelmes ültében képtelen volt a védekezésre, sőt inkább izgatta, ami vele történt: látta a tükörben, amint szemöldöke egyre élesebben s egyenletesebben ívelődik, szemének árka megnyúlik, a fénye, pilláinak gyöngé aláfestése következtében élénkebb lesz, hogy lejjebb, ahol azelőtt arcbőre barnás és petyhüdt volt, gyöngéd kármínpirosság dereng, imént még vértelen ajka megduzzad, mint az érett málna, arcán, száján a barázdák, szemén a ráncok eltűnnek a krémek megifjító rétege alatt - dobogó szívvel látta magát viruló ifjúnak. A kozmetikus végre megelégedte, és az effajta emberek szokása szerint alázkodó udvariassággal mondott köszönetet annak, akit kiszolgált.

- Lényegtelen javítás az egész - mondta, miközben az utolsó simításokat végezte Aschenbach külsején. Most azután uraságod habozás nélkül beleszerethet valakibe.

Álomszerű bódulatban, boldogan, zavartan, ijedten távozott az író. Piros nyakravalója volt, széles karimájú szalmakalapja körül tarka pántlika futott.

Langyos viharszél támadt; gyéren hullongott az eső, de a levegő nedves volt és sűrű, tele a rothadás páráival. A füle körül csattogó, kattogó zúgás repesett, és a festék alatt lázas bőrű férfiúnak úgy tetszett, mintha lihegő rémek gonosz fajzata kergetőzne az úrben, tenger ádáz madárnépe, mely széttúrja, szétmarcangolja a halálra váró eledelét, és undoksággal szennyezi be. Mert a hőség elvette az étvágyát, és olyan képzelődést ébresztett, hogy az ételekbe a ragály mérge keverődött.

A szép fiú sarkában Aschenbach egy délután a beteg város kanyargós belsejébe vetődött. Lassan már azt se tudta, hol jár, mivel a sikátorok, vizek, hidak, terecskék nagyon is egyformák, az égtájak felől sem volt már biztos, semmi másra nem ügyelt, csak hogy a vágyakozva hajszolt képet el ne veszítse szem elől, becstelen, kényszerű csselfogásokkal, a fal tövében, az előtte haladók háta mögé rejtőzve lopakodott előre, és soká nem vett tudomást a fáradságról, a kimerültségről; ami a szenvedély, a folytonos izgalom miatt testén-lelkén erőt vett. Tadzio övéi mögött haladt, a nevelőnőt és az apácás leányokat többnyire előreengedte a szűk úton, egyedül ballagott, és sajátságos, alkonyiszürke szemével olykor hátrapillantott, hogy meggyőződjék, vajon imádója követi-e még. Látta őt, és nem árulta el. Mámor fogta el erre a szerelme, az esztelen szenvedély pórázán sompolygott tilalmas délibábja után - amely végül mégis faképnél hagyta. A lengyelek egy rövid, ívelt hídon mentek át, a boltozat hajlása eltakarta előle, és mire fölért, már sehol sem látta őket. Háromfelé nyomozott utánuk, egyenest és kétoldalt a keskeny és piszkos rakodópart mentén, de hiába. Kimerülten, csüggedten végre kénytelen volt fölhagyni a kereséssel.

Feje égett, testét verejték borította, nyaka reszketett, elviselhetetlen szomjúság gyötörte, körülnézett, keresett valamit, ami pillanatnyi enyhülést hozhat. Egy kis zöldségbolt előtt kevés gyümölcsöt vett, túlrejt, puha epret, és járás közben eszegélte. Elhagyott, elátkozott hangulatú, kicsiny tér nyílt meg előtte, ráismert, itt fogant meg benne a menekülés megghiúsult terve. Leült a tér közepén álló medence lépcsőjére, és fejét a kőpárkánynak támasztotta. Csönd volt, fű nőtt a kövezet résein, hulladékok mindenfelé. A viharvert, rendetlenül magasló házak közt palota formájú volt az egyik, csúcsíves ablakai, kis oroszlanos erkélyei mögött a Semmi

lakozott. Egy másiknak a földszintjén patika volt. Meleg szélrohamok olykor karbolszagot hoztak.

Ott ült ő, a mester, a nagyságra lendült művész, a *Nyomorult* szerzője, aki oly példásan tisztult formában mondott le a cigányerkölcsről és a zavaró mélységben járásról, aki megvonta rokonszenvét az örvénytől, és elvetette az elvetemültet, a magasröptű szellem, aki legyőzte a tudást, és túl minden ironián, megszokta a tömeg bizalmából ráháruló kötelességet, a hivatalosan elismert hírű, a nemesített nevű író, akinek stílusán diákok nevelkedtek, ott ült lehunyt pillákkal, melyek alól csak néha villant oldalvást egy-egy gúnyos, rögtön ijedten megbúvó pillantás, és petyhüdt, kozmetikai mesterkedéssel megduzzasztott ajkai egyes szavakat formáltak bóbiskoló agyának különös, álomlogikájú gondolataiból.

- Mert csak a Szépség, jól jegyezd meg, Phaidrosz, egyedül a Szépség, isteni és látható egyben, s így hát az az Érzékelő útja, kicsi Phaidrosz, a művésznek az útja az Eszméhez. De hiszed-e vajon, kedvesem, hogy valaha bölcsességre és férfiméltóságra juthat az olyan, aki az érzékek útján törekszik az eszmeiségre? Avagy inkább az a hited (rád bízom a döntést), hogy ez a kies ösvény a veszedelem, tévelygés, a vétek útja, amely szükségképpen ingoványba visz? Mert tudnod kell hogy mi, költők, a Szépség útját nem járhatjuk, csakis úgy, ha Erősz csatlakozik mellénk és szegődik vezetőnkül, és legyünk bár hősök a magunk módján és edzett lelkű katonák, mégis asszonyokhoz vagyunk hasonlóak, mert szenvedély tesz naggyá és szerelem, a mi örök vágyunk, ez a mi kéjünk és a mi gyalázatunk. Belátod-e hát, hogy mi, költők, sem bölcsök, sem fennkölték nem lehetünk? Hogy szükségképpen ingoványba jutunk, szükségképpen ledérek és az érzés kalandorai maradunk? Stílusunk mesteri volta hazugság és bolondság, hírnevünk komédia, a tömeg bizalma irántunk fölöttébb nevetséges valami, a népnek, az ifjúságnak művészet útján való nevelése vakmerő, eltiltani való vállalkozás. Mert mit érhet az a nevelő, akiben veleszületett, javíthatatlan természetes vonzódás él az örvényhez? Megtagadnók, hogy méltók legyünk magunkhoz, de bárhová is fordulunk, magához von. Ilyképpen valahogy lemondunk a mindent feloldó megismerésről, mert a megismerésben, ő, Phaidrosz, nincs fenség és szigor; az tud, ért, megbocsát, gerinctelenül, formátlanul; húz az örvényhez, egy az örvénnyel. Ezt tehát vessük el határozottsággal, és ezentúl törekvésünk célja egyes-egyedül a szépség, más szóval az egyszerűség legyen, a nagyság és az új szigor, a másodlagos elfogulatlanság és a forma. De a forma és az elfogulatlanság, Phaidrosz, a mámorhoz és a kívánsághoz vezet, a nemes lelket talán az érzélem halálos bűnére viszi, amelyet saját szép szigora megvetéssel kárhoztat; az örvénybe, még az is az örvénybe ragad. Nekünk, költőknek, hidd el nekem, az örvény a sorsunk, mert mi fölszárnyalásra nem vagyunk képesek, csak kicsapongásra. És most, Phaidrosz, elmegyek, te maradj itt; csak amikor engem nem látsz, akkor ereddj te is.

Néhány nap múlva Gustav Aschenbach, minthogy nem jól érezte magát, később indult el a fürdőhotelből, mint más reggelen. Szédülési rohamokkal küszködött, de ezek csak félig voltak testiek, és ugyanakkor vad félelem fogta el, a reménytelenség és a kiúttalanság érzése, amellyel nem volt tisztában, mire vonatkoztassa: a külvilágra-e vagy pedig saját valójára. A hallban nagy halom szállításra kész poggyászt vett észre, megkérdezett egy ajtónállót, kicsoda utazik, és válaszul azt a lengyel nemesi nevet kapta, melyet titokban rég kitudakolt.

Megviselt arca meg se változott, mikor hallotta, csak kurtán fölütötte a fejét, mint aki olyasmit tud meg történetesen, amit nem kellene tudnia: aztán megkérdezte: „Mikor” „Lunch után” - volt a válasz. Bólintott, és a tengerpartra ment.

Ott rideg volt a világ. A strand és a legszélső fövenypart közt elnyúló sima pocsolya remegve fodrozott hátrafelé. Őszies, kiélt hangulat borongott a nemrég színes-eleven, immár szinte

elhagyott üdülőhelyen, ahol a homok rendben tartásával sem törődtek már. Gazdátlanok látszó fényképező-masina állott nyurga három lábon a víz mellett, a ráterített fekete posztó csapkodva repdesett a hideg szélben.

Tadzio három-négy megmaradt pajtásával játszadozott jobbkézt a családi vityillótól, és Aschenbach, aki úgy félúton a tenger és a fürdősátrak sora közt, térdeit betakarva pihent a heverőszéken, még egyszer megnézte őt. A nők, alighanem az úti készülődéssel lévén elfoglalva, nem ügyeltek a játékra, amely féktelenkedéssé fajult. Jasu, a tömzsi fiú, akinek pomádés fekete haja, öves ruhája volt, egy marék homokot kapott a képébe, amitől fölingerülve és elvakulva birokra kelt Tadzióval, aki szebb, de gyöngébb lévén, csakhamar alulmaradt. De mintha az elnyomottban a szolgálai hűség kegyetlen durvaságba csapna át, hogy bosszút álljon a hosszú rabságért, a győztes még akkor sem engedte el a legyőzöttet, hanem a hátára térdelt, és arcát sokáig a homokba nyomkodta, úgyhogy Tadziót, aki a küzdelemben amúgy is kimerült, fulladás fenyegette. Görcsösen iparkodott lerázni magáról a terhet, egy-egy pillanatra azt is egészen abba hagyta, és csak néha rándult egyet. Aschenbach már rémülten föl akart ugrani, hogy kimentse, amikor a kis erőszakos elbocsátotta a zsákmányt. Tadzio halálsápadtan félig fölemelkedett, és fél karjára támaszkodva percekig mozdulatlanul, zilált hajjal, elboruló szemmel ült. Azután egészen fölállt és lassan elbandukolt. Előbb vidáman szólongatták, aztán megszeppenve kérlelték; nem hallotta. A fekete kamasz, aki nyilván rögtön megbánta vadságát; utána szaladt, és ki akarta békíteni. Egy vállrándítás visszatérítette. Tadzio részsüt lement a vízhez. Mezítláb volt, és piros öves, csíkos vászonruháját viselte.

A víz szélén lehajtott fővel megállott, lába hegyével alakokat rajzolt a nedves homokba, aztán a sekélyesbe ment, amely ott sem ért a térdéig, ahol a legmélyebb volt, lassan lépkedve gázolt át rajta, el a fövenypartig. Ott a messzeségbe néző arccal állt egy pillanatig, aztán a hosszú és keskeny csupasz földcsíkon lassan elindult befelé. Közte és a szárazföld közt a széles tócsa; roppantul különvált és senkihez nem tartozó jelenség volt, amint büszke szeszélyből elszakadva társaitól, röpködő hajjal járkált ott kinn a tengerben, a szélben, a határtalan külvilág küszöbén. Ismét megállott, hogy széjjeltekintsen. És hirtelen, mint egy emlék, egy sugallat hatása alatt, kezét csípőre téve, felsőtestével szép ívben hátrafordult, és a válla fölött a partra nézett. Az író ott ült és bámult, mint valamikor, amidőn arról a küszöbről röppent szemébe ez az alkonyatszürke tekintet.

Feje a szék támláján lassan követte az ott künn lépkedőnek mozgását: most fölemelkedett, mintegy a pillantás felé, aztán a mellére bukott, úgyhogy szemei alulról néztek föl, amitől arcán petyhüdt, magába mélyedt, réveteg kifejezés jelent meg. Neki pedig úgy rémlett, hogy a sápadt, búbajos pszichagógus⁷¹ ott künn rámosolyog, feléje int; mintha kezét csípőjéről levéve kifelé mutatna, kilibegne az ígéretes végtelenségbe. És mint már annyiszor, fölállott, hogy nyomon kövesse.

Percek múltak el, míg végre segítségére siettek. Oldalt csúszott le a székről. A szobájába vitték. És még ugyanaznap kegyeletos megdöbbenéssel vette hírül a világ, hogy meghalt.

Lányi Viktor fordítása

---

⁷¹ Alvilági kalauz a görög mitológiában.

Mario és a varázsló

TRAGIKUS ÚTI ÉLMÉNY

MARIO UND DER ZAUBERER.
EIN TRAGISCHES REISEERLEBNIS

A Torre di Venerére való emlékezésnek kellemetlen a levegője.

Az atmoszférát bosszúság, izgalom, feszültség remegtette kezdettől fogva, s végül megtörtént a kirobbanás ezzel a borzalmas Cipollával, kinek személyében végzetszerűen s egyébként emberileg nagyon megrázóan testesült meg és sűrűsödött össze az, ami a hangulatban tulajdonképpen kínos volt. Hogy a rettentő végkifejlésnél (amely, utólagosan úgy érezzük, eleve elrendeltetett, s a dolgok lényegében rejlett) még a gyerekeknek is jelen kellett lenniük, magában is szomorú és csak félreértésen alapuló kisiklás, s csupán e különös ember család ámítása a ludas benne. Hál' istennek, a gyerekek nem értették meg, hol végződött a komédia, és hol kezdődött a szerencsétlenség, és abban a boldog hitben maradtak, hogy minden csak játék volt.

Torre mintegy tizenöt kilométernyire van Portoclementétől, amely egyike a legkedveltebb nyaralóhelyeknek a Tirréni-tenger mellett. Városiasan elegáns, hónapokon át túlzásúfolt, tarka hotel- és bazárutcája vonul a tengerparton, a széles strandon kabanák,⁷² föllobogózott homokvárak, barna emberek és egy lármás szórakozóhely. Minthogy a strand, amelyet píniaerdő s nem nagyon messziről alátékinthető hegylánc kísér, az egész part hosszában megőrzi marasztalóan finom homokú lakályosságát, nem csoda, hogy valamivel odább csakhamar fölbukkant a csendesebb konkurencia: Torre di Venere, ahol különben már rég hiába keresnéd a tornyot, amelynek a község nevét köszöni. Mint nyaralóhely a szomszédos nagy fürdő oldalhajtása és néhány évig kevesek idillje, a csendes fészek barátainak menedéke volt. De mint ahogy ilyen helyeken történni szokott, a békés nyugalom rég odább szorult jó darabbal a parton, Marina Petrieráig vagy azon is túl; a világ, tudjuk, keresi a nyugalmat, és aztán elüzi, nevetséges vággyal rohanja meg abban a hitben, hogy eggyé lehet vele, s ahol ő van, ott lehet a béke is: igen, képes azt hinni, hogy ahol felütötte lármás vásárterét, a béke még mindig ott van. Így Torre is, jóllehet még mindig elmerültebb és szerényebb, mint Portoclemente, olaszok és idegenek közt egyaránt nagyon divatba jött. Most már nem mennek világhírű fürdőhelyre, persze csak annyira nem, hogy ez azért mégiscsak lármás és zsúfolásig telt világhírű fürdőhely marad; kicsit arrább mennek, Torréba, ami finomabb is, azonkívül olcsóbb is, és ezeknek a sajátságoknak már nyomuk sincs. Torrében Grand Hotel épült; számos igényesebb és igénytelenebb penzió keletkezett; a tengermelléki nyaralók és fenyveskertek tulajdonosai és bérlői már nem élvezhetik zavartalanul a strandot; júliusban, augusztusban semmivel sem más Torre képe, mint Portoclementéé: zsvajgó, civódó, lármás fürdőzők nyüzsögnek, akiknek az eszeveszetten tűző nap lehántja a nyakáról a bőrt; lapos fenekű, rikítóra mázolt csónakok himbálózhatnak a tenger villogó kékjén: legénységük csupa gyerkóc, akiknek zengzetes neve, amint a szemlét tartó anyák rekedt aggodalommal kikiáltják, betölti a

---

⁷² Strandkosarak.

levegőt; a heverészők teste fölött átlépve osztriga-, ital-, virág-, korall- és cornetti al burrosok⁷³ kínálják áruikat, ugyancsak a déliek rekedtes és nyílt hangján.

Ilyen volt a torrei strand képe, amikor megérkeztünk - elég csinos, de úgy éreztük, mégis egy kicsit korán jöttünk. Augusztus közepe volt, az olaszok szezonya még javában zajlott; idegenek számára nem a legalkalmasabb pillanat, hogy a hely varázsát méltányolni tudják. Micsoda nyüzsgés délutánonként a strandsétány kerti kávéházaiban, például az Esquisitóban, ahol néha elüldögéltünk, s ahol Mario szolgált ki bennünket, ugyanaz a Mario, akiről éppen mesélni akarok! Alig lehet asztalt találni, s a zenekarok, mit sem akarván tudni egymásról, zavarosan vágnak egymás szavába. Különben éppen délutánonként van a mindennapos özönlés Portoclementéből; mert Torre természetesen kedvelt kirándulóhelye a világfürdőhely nyugtalan vendégeinek, és az ide-oda száguldó Fiat kocsiknak köszönhető, hogy az összekötő országutat szegélyező babér- és oleandercserjéken ujnyi vastag fehér por ül - különös, de nem éppen vonzó látvány.

Igen, Torre di Venerébe szeptemberben kell menni, mikor a közönség zöme már hazatért, vagy májusban, mikor a tenger melege még nem érte el azt a fokot, hogy a déliek bedugják lábukat. A fürdő az elő- és utószezonban sem néptelen, de csöndesebb az élet, és kevésbé nemzeti jellegű. A kabanák ponyvái alatt és a penziók éttermeiben angol, német, francia szó az uralkodó, míg augusztusban a firenzei és a római társaság annyira megszállja a hoteleket - legalábbis a Grand Hotel, ahol más ajánlott cím híján szobát vettünk -, hogy az idegen egészen elszigeteltnek - és szinte másodrendű vendégnek érzi magát.

Ezt a tapasztalatot némi bosszúsággal már érkezésünk estéjén megszereztük, mikor az étkezéshez lementünk az ebédlőterembe, és az illetékes pincértől asztalt kértünk. A kapott asztal ellen nem lehetett kifogásunk, de minket a szomszédos, tengerre néző üvegveranda képe bilincselte le, amely éppúgy tele volt, mint a terem, bár azért akadt ott még hely, s amelynek asztalkáin piros ernyős lámpák égtek. A gyerekek el voltak ragadtatva az ünnepélyes látványtól, s mi egyszerűen közöltük azt az elhatározásunkat, hogy inkább a verandán étkezünk - ám, amint kitűnt, csak járatlanságunknak adtuk jelét, mert némileg zavart udvarias-sággal tudunkra adták, hogy ama csábító terület „vendégeinknek”, „ai nostri clienti” van fönntartva. Vendégeinknek? De hisz mi is azok voltunk. Nem holmi átutazók, futóvendégek, hanem három vagy négy hétre ide tartozók, állandó megszállók. Különben nem bocsátkoztunk bele, hogy tisztázzuk a különbséget a magunkfajta és egyéb vendégek között, akiknek joguk van piros világú lámpáknál vacsorázni, elfogyasztottuk a pranzót⁷⁴ közönségesen és tárgyilagosan megvilágított asztalunknál - elég közepes volt, unalmas és nem nagyon ízletes szállodai átlagos; a tíz lépésre odább levő Pensione Eleonora konyháját már sokkal jobbnak találtuk.

Ugyanis még mielőtt a Grand Hotelben megmelegedtünk volna, három vagy négy nap múlva, átköltöztünk a penzióba - nem a veranda és a lámpák miatt -, a gyerekek, akik nyomban megbarátkoztak a pincérekkel és italosfiúkkal, s valósággal beleszerettek a tengerbe, azt a tarkabarka ábrándot hamar kiverték a fejükből. De bizonyos verandai vendégekkel, jobban mondva csak a szálló vezetőségével, amely túlságosan hajbókolt előttük, csakhamar olyasfajta konfliktusba keveredtünk, amely a tartózkodást kezdettől fogva meg tudja rontani. A római magas arisztokrácia is köztük volt, egy princepe⁷⁵ családostul, és mivel a magas uraságok szobái szomszédosak voltak a mieinkkel, a hercegnő, nagyvilági hölgy és egyben szenvedélyes anya, valósággal kétségbeesett a számárköhögés némi maradványai hallatára, amin

---

⁷³ Vajaskifli

⁷⁴ Az estebédet

⁷⁵ Herceg.

gyermekünk nemrég estek át, s melynek gyöngye utóhangjai éjszakánként nagy néha még megzavarták a kisebbiknek különben rendíthetetlen álmát. Ezt a betegséget még nem ismerik eléggé, a babonának itt még nyílik némi tér, és így elegáns szomszédnőnkől egyáltalán nem vettük zokon, amikor ő is ahhoz az elterjedt véleményhez csatlakozott, hogy a számarhurut hallás útján fertőz, és egyszerűen féltette gyermekeit a rossz példától. Nőiessége és tekintélye teljes tudatában panaszt tett az igazgatóságnál, és ez, az ismert gérokkos menedzser személyében, sietve, bár mély sajnálattal tudunkra adta, hogy ilyen körülmények között multhatatlanul szükséges a szálló melléképületébe átköltöznünk. Hiába bizonygattuk, hogy a gyermekbetegség utolsó szimptomái⁷⁶ zajlanak már csak le, a baj megszűntnek tekinthető, s hogy a környezetet semmiféle veszély nem fenyegeti. Csupán annyihoz járultak hozzá, hogy az eset fórum elé kerüljön, és a szálló orvosa - csakis ez, és nem az, akit esetleg mi hívatunk - döntsön. Beleegyeztünk, mert meg voltunk győződve róla, hogy ily módon a hercegnőt meg lehet nyugtatni, és magunkat is megkíméljük a költözködés kényelmetlenségeitől. Jön a doktor, és a tudomány igaz és egyenes szolgájának bizonyul. Megvizsgálja a kicsit, kijelenti, hogy a betegség lezajlott, és hogy aggodalomra nincs semmi ok. Már azt hisszük, végre túl vagyunk a kis epizódon: erre közli a menedzser, hogy az orvos megállapítása ellenére is kívánatos, hogy a szobáinkat elhagyjuk, és a dépendance-ba⁷⁷ költözzünk.

Ez a bizantinizmus⁷⁸ felháborított bennünket. Valószínűtlen volt, hogy ez a szószegő makacsság, amellyel szembeszálltunk; a hercegnőtől ered. A szolgálalkú szállodás nyilván nem is merészelte közölni vele a doktor nyilatkozatát. Mindenesetre tudtára adtuk a szállodásnak, hogy egyáltalában jobbnak látjuk a szállót mindenestül és azonnal elhagyni - és összecsomagoltunk. Annál könnyebb szívvel tettük ezt, mert időközben egy sétánk alkalmával a Pensione Eleonorával, melynek barátságosan diszkrét külseje nyomban szemünkbe tűnt, szorosabb kapcsolatba kerültünk; és tulajdonosnője, signora Angiolieri személyében igen kellemes ismeretségre tettünk szert. Angiolieri asszony, egy kecses, fekete szemű, toscanai típusú hölgy, a déliek tompa elefántcsontszínével, s a látszat után ítélve a harmincas évek kezdetén, valamint férje, egy gondosan öltözött, csöndes és kopasz úr, Firenzében nagyobb penziót vezettek, s csak nyáron és kora ősszel álltak a Torre di Venere-i fióktélmény élén. Régebben pedig, férjhezmenetele előtt, új háziasszonyunk Duse⁷⁹ társalkodónője, kísérlője, öltöztetőnője, sőt barátnője volt, s ezeket az időket nyilván élete nagy, boldog korszakának tekintette, mert már első látogatásunk alkalmával visszaemlékezéseibe bocsátkozott, és rögtön élénken mesélni kezdett róla. A nagy színésznő számos, szíves ajánlással ellátott fényképe s a hajdani együttélés más emlékei díszítették Angiolieri asszony szalonjának asztalkáit és polcait, és jóllehet kézenfekvő volt, hogy érdekes múltjának kultusza egy kicsit jelenlegi vállalkozásának vonzóerejét is növelni hivatott, miközben a házat megtekintettük, érdeklődéssel hallgattuk szaggatott s csengő toscanai nyelven előadott történeteit boldogult úrnőjének zsenialitásáról és jószívúságáról, érzelmi világának mélységéről.

Ide hozattuk hát holminkat a Grand Hotel olasz módra nagyon gyermekszerető személyzetének bántatára; lakásunk különálló és kellemes volt, a tengerrel való összeköttetés kényelmes, fiatal platánsor vitt a strandig, az ebédlő, ahol Angiolieri asszony minden délben saját kezűleg merte a tányérokba a levest, hűvös és takaros, a kiszolgálás figyelmes és szíves; a konyha kitűnő, még bécsi ismerősökre is akadtunk, akikkel ebéd után a ház előtt fecsegni lehetett, és

---

⁷⁶ Tünetei.

⁷⁷ Melléképület.

⁷⁸ Zsarnokság, önkényeskedés.

⁷⁹ Eleonore Duse világhírű olasz színésznő (1858-1924).

akik révén további ismeretségeket kötöttünk, egyszóval minden pompás volt - a cserével teljesen meg lehettünk elégedve -, s tulajdonképpen semmi sem hiányzott a jó nyaraláshoz.

Mégsem éreztük igazán jól magunkat. Talán szállásváltogatásunk ostoba indítóoka furkált bennünk - én a magam részéről bevallom, nehezen felejttem el az ilyen útszéli gyarlóságokat, naiv hatalmi túltengés, igazságtalanság; szolgálalkúság okozta összezőrdüléseket. Sokáig foglalkoztatnak, izgatott tépelődésre ingerelnek, ami annál inkább hiábavaló, mert a hasonló jelenségek rendkívül magától értetődőek és természetszerűek. Amellett nem is érezhattuk, hogy a Grand Hotellel végképp szakítottunk. A gyerekek továbbra is folytatták a barátkozást, a háziszolga javítgatta meg a játékszereiket, s egyszer-másszor magunk is az intézmény kertjében teáztunk, s módunkban volt látni a hercegnőt, aki csigavonalúan korallpirosra festett ajakkal; kecsesen szilárd léptekkel jelent meg, hogy az angol nevelő gondjaira bízott kedvenceinek utánanézzon, a mi aggasztó közelségünket nem is gyanítva, mert gyermekünknek szigorúan megtiltottuk, hogy a hercegnő jelenlétében akár csak krákojon is.

A hőség iszonyú, szinte azt mondhatnám, afrikai volt; a nap rémuralma, amely, alighogy az ember elhagyta az indigókék hűvösség peremét, oly irgalmatlanná fokozódott, hogy a strandtól az ebédlőasztalig vivő néhány lépéstől is, még köntösben is, már előre félt az ember. Ki szereti ezt? Ki szereti heteken át? No persze, ez a délszak, a klasszikus éghajlat, a virágzó kultúra klímája, Homérosz napja és a többi. De egy idő múlva, nem tehetek róla, könnyen hajlandó lennék az egészet bárgyúnak érezni. Az ég mindennapos izzó üressége csakhamar terhemre van, a rikító színek, a fény roppant primitívsége és töretlensége mindenesetre ünnepi érzéseket kelt, gondtalanságot s az idő szeszélyeitől s változásaitól való függetlenséget biztosít; de anélkül, hogy ezzel már eleve számot vetnénk, az északi lélek mélyebb, bonyolultabb szükségleteit sivár módon kielégítetlenül hagyja, s idővel szinte megvetéssel tölt el. Igazuk van, ha nincs az az ostoba história a számarköhögéssel, mindezt nem így éreztem volna; izgatott voltam, talán akartam így érezni, és félig öntudatlanul üstökön ragadtam a kínálkozó szellemi motiválást, hogy ha már az érzést nem is ez hozta létre, legalább igazolja és erősítse meg. Írjuk hát ezt az érzést a rosszakarat számlájára - de ami a tengert illeti, a finom homokban, az óceán örök pompájával szemtől szemben töltött délelőttöt, lehetetlen ilyesfélét föltételezni, és mégis úgy volt, hogy minden tapasztalatunk ellenére a strandon sem éreztük magunkat jól, nem éreztük magunkat boldognak.

Hiába, korán jöttünk, a fürdőt, mint mondtam, még a hazai középosztály lepte el - szembeötlenül kellemes emberfajta, ebben is igazuk van, ifjúságában sok a szép forma, az üde báj, de elkerülhetetlenül megmetyeljezi az emberi közepszerűség és polgári hígvelejűség is, ami, ismerjék el, ezen az égtájon se elragadóbb, mint a mi egünk alatt. Micsoda hangjuk van ezeknek a nőknek! Néha el sem hinné az ember, hogy a nyugati énekművészet hazájában van. „Fuggiero!” Még ma is fülemben van a kiáltás, amelyet húsz délelőttön százszor hallottam közvetlen közelemben fölarsanni, rekedt leplezetlenséggel, förtelmes hangsúlyozással, durván magas e-vel, valami gépiessé vált kétségbeeséssel kitaszítva. „Fuggiero! Rispondi almeno!”⁸⁰ S az „sp” emellett ordináré kiejtéssel német „schp”-nek hangzott, magában véve is bosszúság, ha a hangulat különben is rossz. A rikoltás egy utálatos tacsónak szólt, akinek undorító égési sebek éktelenkedtek a vállán, s aki akaratosság, nevetlenség és komizság tekintetében fölülmúlt mindent, amit eddig láttam, azonkívül még gyáva is volt, aki fölháborító kényeskedésével képes az egész strandot lázba hozni. Egy szép napon ugyanis a vízben egy apró kis rák a lábujjába csípett, s az ókori hősökhöz méltó jajveszékélés, amelyet e parányi kellemetlenség miatt csapott, velőkbe hasított, s valami rettenetes szerencsétlenség hatását keltette. Nyilván azt hitte, hogy halálos mérgező sebet kapott. A partra kúszva, látszólag

---

⁸⁰ Felelj legalább!

elviselhetetlen kínok közt fetrengett, ohi!-t és oimè-t bömbölt, és kézzel-lábbal csapkodva maga körül hárította el anyja drámai kitoréseit s a távolabb állók vigaszait. A jelenet mindenfelől sok embert csődített oda. Orvost hívtak, ugyanazt, aki a számarköhögésünket olyan józanul ítélte meg, s most ismét tanújelét adta tudós egyenességének. Jólelkű vigasztalással kijelentette, hogy az eset szót sem érdemel, s a páciensnek egyszerűen azt ajánlotta, hogy térjen vissza a vízbe, s hűtse le a csípés parányi sebét. Ehelyett azonban Fuggierót, mint egy mélységbe zuhantat vagy vízbefűltat, rögtönzött hordágyon nagy kísérettel elcipelték a strandról, hogy a következő reggelen már, mintha csak véletlenül tenné, idegen gyerekek homokvárait rúgja szét. Egyszóval: szörnyeteg.

Ez a tizenkét éves fiú különben egyik megtestesítője volt annak a közhangulatnak, amely nehezen megfogható módon ott érződött a levegőben, s amely szép nyaralásunkat bizonytalanná tette s megrontotta. Valahogy hiányzott körülöttünk az ártatlanság, a természetesség légköre; ez a publikum „tartott magára” - először nem is tudta az ember, mi értelme van ennek: adta a méltóságost egymás és az idegenek előtt, komoly rátartiságot, éberren vigyázott tiszteletszomját mutatott - mi ez? Azután az ember rájött, hogy politikáról van szó, a nemzeti eszme forog szőnyegen. A strandon csakugyan csupa hazafias gyermek nyüzsgött - természetellenes és lesújtó jelenség. A gyermekek tulajdonképpen egészen sajátos népfajt és társadalmat alkotnak, úgyszólván külön nemzetet; még ha kis szókinsük különböző nyelvekhez tartozik is, közös életformáik alapján könnyen és szükségszerűen verődnek össze a világban. A mieink is csakhamar együtt játszottak az idevalókkal, amint ezek viszont más nemzetiségűekkel. Ám, úgy látszik, rejtélyes csalódásokban volt részük. Érzékenykedések fordultak elő, egy olyan önérzet megnyilvánulásai, amely túlságosan is kényes és fölényes volt ahhoz, semhogy nevét egészen megérdemelje, zászlóviszály, tekintélykérdések, rangsorviták... Felnőttek avatkoztak a dologba, nem annyira elsimítva, mint inkább elvi alapon eldöntve, szólamok hangzottak Itália nagyságáról és méltóságáról, mogorva, játékrontó szólamok; láttuk, hogy kicsinyeink megütődve és tanácstalanul húzódnak vissza, és volt dolgunk, míg a tényállást némiképpen megértettük: ezek az emberek, mondtuk, most mentek át valamin, valami olyasféle állapoton, mint a betegség, ami, ha úgy vesszük, nem éppen kellemes, de mindenesetre szükséges.

A mi hibánk, a mi hanyagságunk rovására írandó, hogy ezzel a hangulattal, jóllehet felismertük és méltányolni is tudtuk, mégis összeütközésre került a sor - újabb összeütközésre; úgy látszott, hogy az előzők sem egészen a pusztá véletlen szüleményei voltak. Egyszóval, megsértettük a közerkölcsiséget. Nyolcesztendő kislányunk, aki testi fejlettségére nézve egy jó évvel még fiatalabbnak is látszott, és sovány volt, mint egy veréb, hosszabb fürdőzés után, jó meleg lévén, nedves fürdőruhában ismét játszani kezdett a parton, s engedélyt kapott, hogy a rátapadt homoktól merev ruhácskáját még egyszer megmerítse a tengerben, aztán újból vegye föl, s vigyázzon, megint be ne piszkítsa. Meztelenül odafut a néhány méternyire levő vízhez, megforgatja trikóját, és visszajön. Hogyan is láthattuk volna előre a gúny, megütközés és méltatlankodás ama hullámszerűségét, amelyet kislányunk viselkedése, tehát a mi viselkedésünk keltett? Nem akarok önöknek előadást tartani, de az utolsó évtizedek alatt a testet és meztelenséget illető felfogás az egész világon alapvetően és érzéseinket is irányítóan megváltozott. Vannak dolgok, amelyeknél az ember „nem gondol semmire”, és ezek közé tartozik az a kis szabadság is, amit mi ennek az igazán nem kihívó gyermektestnek meg akartunk adni. Itt azonban mégis kihívásnak érezték. A hazafias gyerkőcök kurjongattak. Fuggiero ujjai közt fütyült. Közelünkben a felnőttek izgatottan, baljóslatú szavakkal zajdultak föl. Egy városi parádéba öltözött úr, tarkóján kevésbé strandszerű keménykalappal, megnyugtatja a fölháborodott hölgyeket, hogy elégtételt szerző lépésekre

szánta el magát; elénk lép, és hatalmas filippikát⁸¹ zúdít nyakunkba, amelyben az érzéki délszak tobzódó pátosza szolgálja a nyársat nyelt fegyelmet és erkölcsöt. A szemérmertlenség, amelyben bűnösök vagyunk, mondá, annál elítélendőbb, minthogy Olaszország vendégszeretével való háládatlan és sértő visszaélésszámba megy. Nemcsak a kiadott fürdőszabályzat betűinek és szellemének, hanem egyben hazája becsületének is galád megsértése, és e becsület védelmében ő, a frakkos úr, gondoskodni fog róla, hogy a nemzet méltósága ellen elkövetett kihágásunk megtorlatlanul ne maradjon.

Tőlünk telhetően igyekeztünk a szóáradatot elgondolkodó fejbólogatással végighallgatni. A felhevült férfiúnak ellentmondani nyilvánvalóan annyi lett volna, mint egy hibát a másikkal tetézni. Egy és más ugyan nyelvünkön volt, például hogy kétség fér hozzá, vajon a vendégszeretet szó tulajdonképpen értelmében egészen helyénvaló-e itt, és hogy mi, szóvirágok nélkül szólva, nem annyira Olaszország, mint inkább signora Angiolieri vendégei vagyunk, aki néhány esztendő óta a Duse bizalmasának hivatását a vendégfogadás hivatásával cserélte föl. Kedvünk lett volna azt is mondani, hogy nem volt róla tudomásunk, hogy e szép országban az erkölcsi elvadultság valaha is olyan méreteket öltött volna, amely álszemérem és túlérzékenység terén ilyen visszahatást tenne érthetővé és szükségessé. Mi azonban csupán annak kinyilatkoztatására szorítkoztunk, hogy minden kihívás és tiszteletlenség távol áll tőlünk, és mentő körülményként rámutattunk a kis bűnös zsenge korára és testi jelentéktelenségére. Ám hiába. Bizonygatásainkat, mint hitelt nem érdemlőket, védekezésünket, mint gyöngé lábón állót, visszautasították, és példa statuálását látták szükségesnek. Azt hiszem, telefonon értesítették a hatóságot, melynek képviselője meg is jelent a strandon, az esetet nagyon súlyosnak ítélte, „molto grave”, s el kellett kísérenünk a „térre, municipióra”, ahol egy felettes tisztviselő is megerősítette az előzetes „molto grave” ítéletet, egyugyanazon, itt nyilván mindennapos oktató szólammal ecsetelve tettünket, mint a keménykalapos úr, s egyúttal ötven líra büntetés- és váltásdíjat rótt ránk. Úgy éreztük, a kaland megéri e csekély hozzájárulásunkat az olasz államháztartás költségeihez, fizettünk és távoztunk. Nem lett volna-e jobb mindjárt el is utaznunk?

Bár azt tettük volna! Akkor megmenekülünk ettől az iszonyú Cipollától; de több körülmény játszott közre, hogy odábbállást illető elhatározásunktól visszatartson. Egy költő azt mondta, a lustaság az, amely kínos helyzetekből nem enged szabadulni - ezt a szellemességet lehetne kitarásunk magyarázatára felhozni. Azután ilyen előzmények után az ember nem szívesen hagyja el rögtön a csatateret; nincs ínyére elismerni, hogy lehetlenné tette magát, különösképp ha külső rokonszenv-nyilvánítások tüzelik föl dacát. Az Eleonora-villában egyhangúlag meg nem érdemeltnek ítélték sorsunkat. Olasz, ebéd utáni ismerősök úgy vélték, az ország hírnevének az eset egyáltalán nem válik javára, s szándékukat nyilvánították a frakkos urat honfitársilag kérdőre vonni. De ez másnapra már párjával együtt eltűnt a strandról - természetesen nem miattunk, hanem az lehet, hogy küszöbönálló elutazásának tudata megacélozta tetterejét és távozása után mindenesetre megkönnyebbültünk. Őszintén szólva: azért is maradtunk, mert tartózkodásunk érdekessé vált, s az érdekesség már magában is értéket jelent, amely jó érzéstől és rossz érzéstől független. Miért is bevonni a vitorlákat és megfutni az élmény elől, mihelyt az nem teljesen olyan természetű, amiből derű és békesség fakad? Minek elutazni, ha az élet kissé nyugós, ha kissé ingatag is, vagy némileg kínosnak, bántónak mutatkozik? Nem, nem, maradni kell, hozzátapadni, beállni a sodrába, s ezenközben talán tanulhatunk is valamit. Maradtunk hát, s állhatatosságunk borzalmas jutalmául éltük át Cipolla mély hatású s gyászos megjelenését.

---

⁸¹ Szenvedélyes hangú szónoklat.

Nem említettem, hogy éppen hivatalos megrendszabályozásunk pillanatában állt be az utószezon. Az a keménykalapos erkölcsös, feljelentőnk, nem egymagában hagyta el a fürdőt; nagy kivonulás volt, számos poggyással rakott targoncát lehetett látni, amint az állomás felé dőcög. A strand nemzeti jellege megszűnt, az élet Torróban, a kávéházakban, a piniás utakon intimebb és egyben európaibb lett; a Grand Hotelben valószínűleg étkezhattunk volna most már az üvegverandán is, de nem éltünk a lehetőséggel, signora Angiolieri asztalánál tökéletesen jól éreztük magunkat - a jó érzést a szónak abban az árnyalatában véve, amely fokig a hely szelleme engedte. A jótékony hatásának érzett változással egyidejűen azonban az idő is megfordult, mintha járása csaknem órára egybevágna a nagyközönség szünidei naptárával. Az ég beborult, de nemhogy hűvösebb lett volna, hanem a szabadon áradó hőséget, amely megérkezésünk tizennyolc napja óta (s nyilván már jóval előbb is) uralkodott, fojtó sirokkói fülledtség váltotta fel, és időről időre gyengécske eső áztatta délelőttjeink bársonyos színterét. Ez is; Torróra szánt időnk kétharmada különben is letelt; a lankadt, színehagyott tenger, melynek lapályán lomha medúzák hanyódtak, mégiscsak újdonság volt; ostobaság lett volna ama nap után vágyódni, amely zsarnoki uralma alatt nem egy sóhajt csalt ajkunkra.

Ebben az időpontban tűnt fel tehát Cipolla. Cavaliere Cipolla, amint a plakátok nevezték, amelyeket egy szép napon mindenütt, az Eleonora-penzió ebédlőjében is kifüggesztettek - utazó virtuóz, mulattató művész, forzatore, illusionista és prestigiatore (így jelölte meg magát), aki a tekintetes Torre di Venere-i publikumnak néhány rendkívüli, titokzatos és elképesztő tüneményt szándékozik bemutatni. Tehát bűvész! A hirdetés maga elegendő volt, hogy gyermekeink fejét elcsavarja. Még sohasem voltak ilyen előadáson, a vakáció ajándékozta meg őket ezzel az ismeretlen izgalommal. Az első perctől kezdve nyaggattak, hogy a kókler estjére váltsunk belépőjegyet, s jöllehet az est késői kezdete, kilenc óra, már eleve gondot okozott, abban a feltevésben engedtünk, hogy Cipolla néhány valószínűen szerény mutatványának tudomásul vétele után úgyszólván rögtön hazamegyünk, s hogy a gyerekek másnap úgyszólván kialudhatják magukat, és Angiolieri asszonytól, akinél néhány jó jegy volt bizományban vendégei számára, megvettük a négy jegyet. A signora nem kezeskedett ugyan kielégítő előadásért, s mi nem is igen számítottunk ilyesmire; de mi is vágytunk már valami szórakozásra, s a gyerekek sürgető kíváncsisága ragályosnak bizonyult.

A helyiség, ahol a lovag tudományát bemutatni óhajtotta, egy terem volt, amelyben a főszezon alatt hetenként változó mozielőadásokat tartottak. Mi egyszer sem voltunk ott. Aki oda akart jutni, annak végig kellett mennie a „palazzo”, egy ősi, kastélyszerű - egyébként eladó - építmény előtt a község főútján, amelyen a gyógyszertár, a fodrász s a legfontosabb üzletek is találhatóak voltak, és amely mintegy a feudális világból a polgárin át a népi rétegekbe vitt; mert nyomorúságos halászkunyhók közt ért véget, amelyeknek ajtajában vénasszonyok hálót foltoztak, s itt, már a nép közt, volt a „sala”, tulajdonképpen nem egyéb, mint egy kétségkívül tágas deszkabódé, melynek kapuszerű bejáratát kétoldalt tarka, egymás fölibe ragasztott plakátok ékesítették. A kitűzött napon tehát, kevéssel estebéd után, elzarándokoltunk oda a sötétben, s a gyerekek, ünnepi ruháskába bújtatva, valósággal boldogok voltak ennyi kivételezéstől. Mint már napok óta, fülledt volt az este, száraz villám rebtent néha, s vékony eső szemerkélt. Esernyővel mentünk. Az út mintegy negyedóráig tartott.

Az átjáróban ellenőrizték a jegyeket, a helyünket magunknak kellett megkeresnünk. A harmadik padban balra volt, s miközben letelepedtünk, észrevettük, hogy az amúgy is aggasztó kezdési időt nem veszik éppen szigorúan; a közönség, amely, úgy látszik, a későn jövést előkelőnek tartotta, csak lassacskán kezdte a földszintet megtölteni, ami, minthogy páholyok nem voltak, a teljes nézőteret jelentette. Ez a késedelmeskedés kissé nyugtalanított

bennünket. A gyermekek arcán most már a várakozás fáradtsággal elegy hektikás⁸² színe égett. Csupán az oldalsó és a háttérben levő állóhelyek voltak érkezésünkkel már teli. Félmeztelen, karjukat csíkos trikóval fedett mellükön keresztbe fonva, mindenféle Torre di Venere-i bennszülött férfiak álltak ott, halászok, merész tekintetű suhancok; s az odaválási népi rétegek jelenléte, ami az ilyen előadások igazi színét és derűjét adja, nekünk sem volt éppenséggel ellenünkre, a gyerekeket meg egyenesen elragadta. Hiszen közöttük barátaink, ismerőseik voltak, akiket délutáni sétákon a távolabbi partokon szereztek. Azon az órán, mikor a nap kimerülve hatalmas munkájában, a tengerbe roskad, és a zajgó hullámok fölcsapó habját vörösaranyra festi, hazatérőben gyakran akadunk csupasz lábú halászok csoportjaira, akik sorjában nekifeszülve, nekihuzakodva, elnyújtott kiáltások közt vonták be hálóikat, s többnyire sovány frutti di mare⁸³ fogásukat csöpörgő kosarakba szedegették; s a kicsinyek elnézték őket, kitálalták olasztudásuk morzsáit, segítettek a kötelet húzni, s barátságot kötöttek velük. Most köszöntéseket váltottak az állóhelyek népével, ott volt Guiscardo, ott Antonio, ismerték a neveket, félhangon odakiáltottak, s a felelet egy-egy fejbólintás, egy-egy szép fogú mosoly volt. S lám, az Esquisito Mariója is ott van. Mario, aki a csokoládénkat hozza! Ő is látni akarja a varázslót, s nyilván jó korán jött, majdnem lefelől áll, de minket nem vesz észre, ügyet sem vet ránk, ő már így szokta, noha csak pincér. Ahelyett hát annak az embernek intünk, aki a strandon a csónakokat adja bérbe, s aki szintén itt van; egészen hátul.

Negyed tíz elmúlt már, majdnem fél tíz is lett. Gondolhatják idegességünket. Mikor kerülnek a gyerekek ágyba? Hiba volt idehozni őket, viszont azt se tehetjük velük, hogy félbeszakítjuk élvezetüket, amely tulajdonképpen még csak most kezdődik. Idővel a földszint alaposan megtelt; egész Torre ott volt, mondhatni, a Grand Hotel vendégei, a Villa Eleonora és más penziók vendégei, a strandról ismerős arcok. Angol és német szó hallatszott. Franciát is hallottunk, amit holmi románok beszéltek olaszokkal. Maga Angiolieri asszony ott ült két sorral mögöttünk, csendes, tar fejű férje oldalán, ki jobb keze két ujjával bajuszát sodorgatta. Mindenki későn jött, de senki sem késett el; Cipolla váratott magára.

Váratott magára, igen, ez a helyes kifejezés. Fokozta a feszültséget fellépése halogatásával. A közönség nem vette rossz néven a számítást, de mindennek van határa. Fél tíz felé tapsolni kezdett - a jogos türelmetlenség nyilvánításának barátságos formája, mert egyben a kifejeződni vágyó tetszést is jelenti. A kicsinyek számára már az is szórakozás volt, hogy részt vehettek a tapsban. Minden gyerek szeret tapsolni. A népi rétegekből erélyesen kiáltottak: „Pronti!”⁸⁴ és „Cominciamo!”⁸⁵ És íme, amint ez történni szokott: az előadás megkezdése, bármi akadály állt is oly sokáig útjában, most egykönnyen lehetségessé vált. Gongütés hangzott föl, amelyre az állóhelyek felől hangos „Ó!” felelt, és a függöny szétnyílt. Emelvény tűnt elő, amely fölszerelésével inkább hasonlított valami iskolateremhez, mint egy szemfényvesztő pódiumához; kivált a fekete falitábla tette ezt, amely az előtérben balra egy állványon sötétlett. Különben egy közönséges sárga állófogas, egypár errefelé dívó szalmaüléssel szék és távolabb, a háttérben, egy kerek asztalka volt még látható, amelyen vizeskancsó és pohár állt, és külön tálcán valami világossárga folyadékkal telt palack és likőröspohárok. Még két másodpercnyi időnk volt, hogy ezeket a kellékeket szemügyre vehessük, aztán anélkül, hogy a nézőtér elsötétült volna, Cipolla lovag a deszkára lépett.

---

⁸² Itt: erősen kipirult arc. Eredetileg: a tüdőbajosokra mondták, hogy hektikásak.

⁸³ (Szó szerint: tengeri gyümölcs.) Csiga, kagyló, osztriga stb.

⁸⁴ Gyerünk!

⁸⁵ Kezdjük!

Azokkal a gyors léptekkel robogott be; melyek egyrészt a közönség iránt való szolgálatkészséget fejezik ki, másrészt azt a látszatot keltik, mintha az érkező már nagy utat tett volna meg ebben az iramban, hogy a publikum színe elé juthasson, holott az előbb még a kulisszák mögött álldogált. Cipolla öltözéke még inkább megerősítette a kívülről érkezés fikcióját. Nehezen meghatározható korú, de már semmi esetre sem ifjú férfiú volt, éles, kusza vonalú ábrázattal, szúrós szemmel, redősen zárt szájjal, kicsiny, feketére viaszozott bajuszkával és alsó ajka és álla között úgynevezett légyszakállal, s bonyolult utcai-estélyi eleganciával öltözve. Bő, fekete ujjatlan köpenyt viselt, bársonyhajtókával és atlaszbélésű vállgallérral, amelyet elől összefogott, és fehér kesztyűs kezét kényelmetlen mozdulattal tartotta hozzá, nyaka körül fehér sál volt, fején erősen homlokába nyomott karcsú cilinder. Talán sehol sem oly eleven még ma is a tizenharmadik század, mint Itáliában, s vele a ciarlatano típusa, a széltoló tréfacsinálólé, aki oly jellegzetes alakja volt a kornak, és akivel már csak Olaszországban lehet meglehetősen korhű példányokban találkozni. Cipolla megjelenésében érezte ezt a történelmi veretet, s a figurához tartozó fantasztikus, feltűnést hajhászó hóbortosság hatását azzal is föl tudta keltetni, hogy igényes ruházatát különcködve, itt rosszul feszesre húzva, ott rosszul ráncba ejtve viselte testén, mintha úgy volna minden ráhányva: valami nem volt rendben az alakjával, se elől, se hátul - később mindez érthetőbb lett számunkra. De hangsúlyoznom kell, hogy személyes mókásságról vagy éppen bohócszerűségről tartásában, arckifejezésében, viselkedésében szó sem volt, inkább szigorú komolyság, minden komikumtól való tartózkodás, időnként rosszkedvű gőg, a nyomoréknak az a bizonyos méltósága és önteltsége áradt belőle - ami persze nem akadályozhatta meg, hogy viselkedése kezdetben a terem több pontján kacajt ne fakasszon.

Magatartásában most már nem volt semmi szolgálatkészség; a föllépés gyors irama pusztán energianyilvánításnak bizonyult, amiben semmi része sincs az alázatnak.

A rivaldán állt, s hanyag ráncigálással húzta le kesztyűjét, miközben hosszú, sárgás keze csupaszon előtűnt, egyik ujján domború, lazúrköves pecsétgyűrűvel, apró, szigorú szemét, mely alatt petyhüdt zacskó fityegett, fürkészve jártatta végig a termen, nem gyorsan, hanem itt-ott egy-egy arcon kutató fölénnyel elidőzve, csukott szájjal, szótlanul. Az összegöngyöltetett kesztyűt éppoly csodálatos, mint könnyed ügyességgel meglehetősen távolra, pontosan a kerek asztalkán álló vizespohárba hajította, s azután még mindig némán jártatva körül tekintetét, valamelyik belső zsebéből egy doboz cigarettát vett elő, a kincstár legolcsóbb készítményét, amint a doboz színéről fölismerhető volt, hegyes ujjával kihúzott egyet, és oda se nézve, egy könnyen működő öngyújtó segítségével rágyújtott. A mélyen belelegzett füstöt gomolyogva pöfkélte ki pökhendi fintorral, beszívott ajakkal, csorba s hegyes fogai közt, egyik lábával közben csöndesen kocogtatva.

A közönség éppoly élesen figyelte őt, mint ahogy ő fürkészte át a közönséget. Az állóhely ifjúságának arcán összehúzott szemöldököket lehetett látni, s vesébe fűrő, sebezhető pontot kereső tekinteteket - kell, hogy ennek a túlságosan biztonságos úrnak legyen gyenge oldala. De nincs. A cigarettadoboz és a tűzszerszám elővevése és visszahelyezése a ruházat következtében körülményes volt; a bűvész közben hátravetette köpenyét, s látni lehetett, hogy bal karján, bőrhurkon, karomszerű, ezüstkampójú lovaglóstör függ, eléggé oda nem illőn. Látni lehetett továbbá, hogy nem frakkot, hanem gérokkot visel, és mikor ezt is szétvonta, többszínű, félig a mellény mögé rejtett vállszalag tűnt elő, amely Cipolla testére volt csavarva, s amelyről a mögöttünk ülők halk szóváltással állapították meg, hogy a cavaliere⁸⁶ rangjának jele. Hagyjuk rá: de én még sohasem hallottam, hogy a lovagi címmel ilyesfajta rangjelzés jár. Talán az egész vállszalag csak szemfényvesztés volt, éppúgy, mint a bűvész szótlan ottállása,

---

⁸⁶ Lovag.

ahogy még mindig nem csinált egyebet, mint a közönségnek lomhán és fontoskodva szemébe fújta cigarettája füstjét.

Amint mondtam, nevettek, és a derűtség csaknem általános lett, midőn az állóhelyen valaki hangos és száraz Buona será!-val⁸⁷ köszönt.

Cipolla fölfigyelt. - Ki volt az? - kérdezte, mintegy utánakapva. - Ki beszélt? No? Inába szállt a bátorsága? Paura, eh?⁸⁸ - Meglehetősen magas, kissé asztmatikus, de azért érces hangon beszélt. Várt.

- Én voltam - szólt bele a csöndbe az a fiatalember, akinek ily kihívóan becsületébe gázoltak: egy szép fiú, egészen közel hozzánk, gyapjúingben, félvállra vetett kabáttal. Fekete, merev és göndör haját magasra s vadra növesztve viselte, az ébredő haza divatviseletével, ami kissé eltorzította, és afrikaiassá változtatta. - Bé... Én voltam. A maga dolga lett volna, de én udvariasabb vagyok.

A derűtség megújult. Az ifjú embernek jól fel volt vágva a nyelve. - Ha sciolto lo scilinguagnolo⁸⁹ - nyilvánították mellettünk. A népi feddés végül is helyén volt.

- Ah, bravo! - felelt Cipolla. - Tetszel nekem, giovanotto.⁹⁰ Hiszed-e, hogy már régen észrevetted? A magadfajta fickókat különösképp kedvelem, ezek az én embereim. Nyilván kemény legény vagy. Azt teszed, amit akarsz. Vagy előfordult már, hogy nem tetted azt, amit akartál? Vagy éppen azt tetted, amit nem akartál? Amit nem te akartál? Halljad csak, barátom, kényelmesebb is, mulatságosabb is lenne nem játszani mindig a kemény legényt, s lemondani egyszer valamelyikről: vagy az akarásról, vagy a cselekvésről. Jó lenne egy kis munkamegosztás... sistema americano, sa.⁹¹ Meg akarnád-e például ennek a válogatott és díszes társaságnak a nyelvedet mutatni, éspedig az egész nyelvedet, tövig?

- Nem - mondta a legény ellenségesen. - Nem akarom, azt hinnék, hogy nevetlen vagyok.

- Semmit se hinnének - felelte Cipolla -, hiszen te csupán *tennéd*. Tisztelet-becsület nevelésednek, de véleményem szerint, mielőtt háromig számolnék, jobbra át!-ot csinálsz, és a társaság előtt kiöltöd a nyelved hosszabbra, mint valaha gondoltad volna, hogy ki tudod ölteni.

A fickóra nézett, s szúrós szeme mintha mélyebbre esett volna be üregébe. - Uno⁹²- mondta, és lovaglóstórárt, melynek hurkát lecsúsztotta karjáról, egy ízben kurtán megsuhintotta a levegőben. A legény szembefordult a publikummal, s nyelvét oly erőltetetten-túlságosan hosszúra öltötte ki, hogy látszott, ez volt a legvégső határ, ameddig nyelv hossz dolgában el tudott érni. Azután semmitmondó arccal ismét előbbi helyzetébe zökkent vissza.

- Ez én voltam - csúfolkodott Cipolla, miközben hunyorítva az ifjú ember felé mutatott fejével. - Bé... Én voltam. - Azután a közönséget friss benyomásai között hagyva, a kerek asztalka felé fordult, öntött egy pohárkával a palackból, amely nyilván konyakot tartalmazott, és gyakorlottan fölhörpintette az italt.

---

⁸⁷ Jó estét-tel.

⁸⁸ Fél, he?

⁸⁹ Megoldódott a nyelve.

⁹⁰ Fiatalember.

⁹¹ Amerikai rendszer, ugye.

⁹² Egy.

A gyerekek szívből kacagtak. A röpködő szavakból szinte semmit sem értettek; de hogy az a fura ember ott fenn és valaki a közönségből az imént bolondosat követett el, rendkívül mulattatta őket, és minthogy hasonló est lefolyásáról semmiféle határozott elképzelésük nem volt, a kezdetet habozás nélkül pompásnak ítélték.

Ami minket illet, összenéztünk, s emlékszem, hogy ajkammal önkéntelenül halkan utánoztam Cipolla lovaglóostorának nesztét, amint a levegőbe suhintott. Egyébként világos volt, hogy az emberek nem tudták, hogyan fogják föl a bűvésztnek ezt a visszas megnyitását, és nem értették tisztán, mi kényszeríthette hirtelen a giovanottót, aki mégiscsak úgyszólván az ő ügyüket képviselte, hogy jól fölragott nyelvét ellenük fordítsa. Viselkedését ízetlennek bélyegezték, nem törődtek vele többé, s figyelmüket a művészre irányították, aki az erősítőszerektől visszatérve, következőképp beszélt tovább:

- Hölgyeim és uraim - mondta asztmatikus-érces hangon -, amint láthatták, kissé érzékeny vagyok olyasfajta kioktatással szemben, mint amiben ez a szépreményű ifjú nyelvész („questo linguista di belle speranze” - nevettek a szójátékon) részesíteni óhajtott. Önérzetes ember vagyok, vegyék ezt is számba! Nincs ízlésem szerint, ha másként, mint komoly és udvarias módon kívánnak nekem jó estét - kevés ok van rá, hogy ellenkezőképp tegyenek. Ha nekem valaki jó estét kíván, önmagának is kívánja, mert a közönségnek csak az esetben lesz jó estéje, ha nekem is van, s ezért a Torre di Venere-i lányok szeme fénye (nem szűnt meg a fickóval kötekedni) nagyon jól tette, amikor nyomban bizonyítékot szolgáltatott rá, hogy ma jó estém van, s ily módon az ő jókívánságairól lemondhatok. Büszkén mondhatom, hogy csaknem mindig jó estém van. Néha-néha, igaz, rosszabb is akad, de ez ritkaság. Az én hivatásom nehéz, és egészségem nem a legtökéletesebb, sajnos, csekély testi hibám van, ami képtelenné tett, hogy a haza nagyságáért vívott háborúban részt vegyek. Csupán lelkem és szellemem erőivel győzöm le az életet, ami mindig annyit jelent: legyőzni önmagamot, és büszkén vallhatom, hogy a művelt közönség tiszteletét és érdeklődését munkámmal sikerült fölkeltenem. A vezető sajtó is méltányolta ezt a munkát, a *Corriere della Sera* oly elismerést tanúsított, hogy tüneménynek nevezett, és Rómában szerencsém volt a Duce⁹³ fivérért egyik ott rendezett estém látogatói között láthatni. Nem tartottam szükségesnek, hogy lemondjak olyan apró kis szokásaimról, amelyeket a fényes és előkelő helyeken is elnézéssel fogadott a közönségem, nem tartottam szükségesnek, hogy lemondjak róluk egy viszonylag mégiscsak kevésbé jelentős faluban, mint Torre di Venere (nevettek szegény kis Torre rovására), és nem óhajtom eltűnni, hogy egyesek, akiket a női nem kegyei, úgy látszik, kissé elkapattak, ezért rendreutasítanak. - Ez megint a fiú bőrére ment, akit Cipolla fáradhatatlanul iparkodott a donnaiuolo⁹⁴ falusi kakas szerepében kifigurázni, noha ez a szívós érzékenykedés és sértettség, amellyel vadászott rá, feltűnő aránytalanságban állt önérzetes nyilatkozataival és a nagyvilági sikerekkel, amelyekre oly büszkén hivatkozott. Az ifjú kétségtelenül csak vicctéma volt, mint ahogy Cipolla nyilván minden este ki szokott valakit szemelni, hogy elméssége céltáblája legyen. De hegyes fogai közül valódi gyűlölség is szólt, amelynek emberi értelmét megvilágította volna egy pillantás kettőjük testi alkatára, ha a nyomorék nem is hánytorgatja fel folytonosan a csinos ifjú eleve feltételezett sikereit a nőknél.

- Mielőtt tehát előadásunk tárgyára térnénk - mondotta -, engedjék meg, hogy kényelembe helyezkedjem!

S az állófogashoz ment, hogy levetkőzzék.

---

⁹³ Vezető, vezér. Az olasz fasiszta diktátor, Mussolini, ezt a nevet vette fel.

⁹⁴ Szoknyavadász.

- Parla benissimo⁹⁵ - állapították meg közelünkben. Az az ember még semmit sem tett, de már szavait is mint cselekedetet méltányolták, tudott hatni velük. A déliek közt a szó elengedhetetlen tartozéka az életörömnök, és sokkal elevenebb társadalmi megbecsülésben részesül, mint északon. Az anyanyelv, a nemzet kötőanyaga ezeknél a népeknél példás tiszteletben áll, s van valami derűs példázatosság abban a gyönyörködő áhítatban, amellyel fordulatait, törvényeit ápolják. Élvezettel beszélnek, élvezettel hallgatnak - és bírálva hallgatnak. Mert a személyes kiválóság mértéke az, miként beszél valaki; lomposság, kontárkodás megvetést kelt, elegancia és remeklés emberi tekintélyt szerez, amiért is a kis ember, amint hatást kellett elérnie, választékos fordulatokkal próbálkozott, s azokat műgonddal dolgozta ki. Cipolla tehát, legalább ebben a tekintetben, láthatólag nyertes maradt, noha egyáltalán nem tartozott ahhoz a fajtához, amelyet az olasz erkölcsi és esztétikai ítélet sajátos vegyítésével „simpaticó”-nak⁹⁶ nevez.

Miután cilinderét, sálját, köpenyét letette, kabátjába beleigazodva, kezelőit nagy gondosan kiráncigálva és megtévesztő válszalagját megbirizgálva, megint előrelépett. Nagyon csúf haja volt: azaz koponyájának felső része csaknem kopasz volt, s csak keskeny, feketére subickolt frizura szaladt a feje búbjától előre, mintegy kobakjához ragasztva, míg halántékán szintén feketére festett haját oldalt, a szemzug felé kefélte - holmi régimódi cirkuszigazgató hajviselete volt ez, nevetséges, de mindamelllett teljesen illő bogaras egyéni stílusához, s oly magabiztosan hordta, hogy a közönség megcsiklandott komikumérzéke visszafojtott és néma maradt.

A „csekély testi hiba”, amelyről már akkor beszélt, amikor még észre sem vették, most nagyon is jól látható volt, noha mineműsége még mindig nem egészen világos: a mellkas túlságosan magas volt, mint ilyen esetben szokott lenni, de a hát hibája mintha nem a szokásos helyeken, a vállak közt lett volna, hanem mélyebben, mint valami csípő- és farpúp, amely a járást nem akadályozta éppenséggel, de groteszkké és minden lépésnél furcsán kaszálóvá torzította. Egyébként visszataszító voltának éppen a megemlézése mintegy elvette élet, és a teremben érezhetően civilizált tapintat lett úrrá hibájával szemben.

- Szolgáltatukra! - mondta Cipolla. - Feltéve, hogy beleegyeznek, egynéhány számtani feladvánnyal kezdjük a programunkat.

Számtan? Mi köze ennek a bűvészmutatványokhoz? Már-már fölébredt a gyanú, hogy a jeles férfiú hamis cégérrel csalta be a vendégeket; de hogy mi az igazi mestersége, felderítetlen maradt. Kezdem sajnálni a gyerekeket; de egyelőre már amiatt is boldogok voltak, hogy jelen lehetnek.

Cipolla számtani mesterkedései amily egyszerűek, éppoly elképesztőek volta Azzal kezdte, hogy egy lap papirozt rajzszöggel a tábla jobb felső sarkára erősített, és a papirozt magasra emelve, valamit írt a fára. Ezalatt szakadatlanul beszélt, vigyázva, hogy folytonos szónoki kíséret és alátámasztás segítségével mutatványait megóvja a szárazságtól, s nagyon ügyes beszédű konferansziének bizonyult, aki fecsegnivalóért nem megy a szomszédba. Hogy nyomban ott folytatta, hogy a dobogó és a nézőtér közt tátongó szakadékot, melyet a halászlegénnyel való furcsa csetepaté már amúgy is megszűkített, teljesen áthidalja; hogy a közönség képviselőjét a színpadra kényszerítette, maga pedig a pódiumra vivő falépcsőkön, személyes érintkezést keresve hallgatóival, aláereszkedett, mindez a munkastílusához tartozott, és a gyerekeknek rendkívül tetszett. Nem tudom, mennyire következett szándékaiból és módsze-

---

⁹⁵ Nagyon jól beszél.

⁹⁶ Rokonszenves.

réből az a körülmény, hogy eközben megint csak azonnal összekapott egyesekkel, noha különben nagyon komoly, sőt mogorva maradt - a közönségnek azonban, legalábbis a népi elemnek, úgy látszott, az a véleménye, hogy az ilyesmi már a dologhoz tartozik.

Miután ugyanis felírta a számokat, s az ív papír alá rejtette, amit írt, azt a kívánságát fejezte ki, hogy két néző fáradjon a pódiumra, s az elvégzendő feladvány kiszámításánál legyen segítségére. A számítás nem lesz nehéz, kevésbé tehetséges számolók is alkalmasak rá. Mint ilyen esetekben történni szokott; senki sem jelentkezett, és Cipolla óvakodott közönsége előkelőbb részét terhelni. Ragaszkodott a népi rétegekhez, s a terem végében álldogáló két tenyeres-talpas kamaszhoz fordult, nógatta, bátorította, majd megróttta őket, amiért tétlenül tátják a szájukat, s nem iparkodnak a társaság szolgálatára állani, és sikerült is megmozgatnia a sihedereket. Esetlen lépésekkel előrejöttek a középső átjárón, fölcammogtak a lépcsőkön, és barátaik bravókiáltásai közben suta vigyorgással megálltak a tábla előtt. Cipolla néhány pillanatig még évődött velük, megdicsérte tagjaik heroikus erejét, kezük nagyságát, amely mintha csak arra lett volna teremtve, hogy az összegyűltek számára teljesítse a kívánt szolgálatot, azután egyiküknek markába nyomta a krétát azzal az utasítással, hogy egyszerűen írja le a számokat, amelyeket kiáltani fog. De a jó ember kijelentette, hogy nem tud írni. - Non so scriver⁹⁷ - mondta durva hangon, s társa hozzátette:

- Meg én se.

Isten tudja; igazat mondtak-e, vagy csak Cipolla rovására akartak tréfát űzni. Mindenesetre a művész távolról sem osztozott a derűtségben, amelyet vallomásuk keltett. Meg volt sértve, és utálkozott. E percben keresztbe vetett lábbal ült egy szalmaszéken az emelvény közepén, s megint olcsó cigarettái közül szívott egyet, amely láthatólag még jobban ízlett neki, amikor, míg a bárgyú fickók a pódiumon ögyelegtek, egy második pohárka konyakot is felhajtott. A mélyen leszívott füstöt ismét elővicsorgó fogai közt árasztotta ki, s közben lábát hintáztatva, szigorú visszavonulással, mint aki egy végképp megvetendő jelenségtől önmagához és tulajdon méltóságához menekszik, nézett el a két vigyorgó gazfickó s a közönség feje fölött a semmibe.

- Botrányos - mondta hidegen és kesernyésen. Menjetek a helyetekre! Olaszországban, amelynek nagysága összeegyeztethetetlen a tudatlansággal és sötétséggel, mindenki tud írni. Rossz tréfa ilyen nemzetközi társaság füle hallatára hangoztatni afféle vádat, amely nemcsak tulajdon magatokat alacsonyít le, hanem a kormányt s az országot is kiteszi a mendemondáknak. Ha Torre di Venere csakugyan sötét zuga e hazának, amelyben a legelemibb ismeretek is ismeretlenek, akkor sajnálom; hogy erre a helyre jöttem, amelyről tudnom kellett ugyan, hogy jelentősége egy és más tekintetben mögötte áll Rómáénak...

Itt a núbiai hajviseletű, panyókára vetett kabátos ifjú szakította félbe, akinek támadó kedve, amint most kitűnt, csak ideiglenesen lohadt le, és aki emelt fővel lépett a porondra, mint szülőfalujának lovagja.

- Elég! - mondta haragosan. - Elég tréfát faragott Torrera. Mi mindnyájan idevalósiak vagyunk, és nem tűrjük, hogy a várost idegenek előtt kigúnyolják. Ez a két férfiú is barátunk, ha nem is tudósok, azért éppolyan jóra való legények, mint esetleg némely más ebben a teremben, aki Rómát hánytorgatja, noha nem ő volt, aki alapította.

Ez már azután remek. Az ifjú embernek csakugyan jó beszélőkéje volt. Ennél a színjátéknál lehet szórakozni, ámbátor a tulajdonképpeni program megkezdését mindinkább késlelteti. De szóváltást hallgatni mindig lebilincselő. Némelyeket egyszerűen mulattat, s mintegy

---

⁹⁷ Nem tudok írni.

kárörömmel élvezik, hogy nincsenek érdekelve benne; mások elfogódást és izgalmat éreznek, s én nagyon jól megértem ezt, ha akkor az volt is az érzésem, hogy bizonyos mértékben az egész komédia összejátszáson alapszik, s hogy a két írástudatlan medvebocs éppúgy, mint a kabátos giovanotto, félig-meddig kezére jár a művésznek a színházcsinálásban. A gyerekek gyönyörtől ittasan figyeltek. Semmit sem értettek, de a hangszínek váltakozása magával ragadta őket. Ilyen hát egy bűvészeste, legalábbis Itáliában. Ők határozottan nagyon szépnek ítélték.

Cipolla fölállt, és csípőből kirúgó léptekkel a rivaldára jött.

- No, nézd csak! - mondta vicsorgó szívességgel. - A régi ismerős! A legényke, aki nyelvén hordja a szívét! (Így mondta: „sulla linguaccia”, ami lepedékes nyelvet jelent; és nagy derűtséget keltett.) Eredjetek, barátaim! - fordult a két tökfilkóhoz. - Belőletek elég volt, most ezzel a dicső férfúval van dolgom, „con questo torregiano di Venere”, ezzel a Vénusz toronyörével, aki kétségkívül édes köszönetre vár örökösödéséért...

- Ah, non scherziamo!⁹⁸ Beszéljünk csak komolyan! - kiáltotta a fickó. Szeme villámokat szórt, és csakugyan olyan mozdulatot tett, mintha le akarná dobni kabátját, hogy a legkézzelfoghatóbb leszámolásra térjen át.

Cipolla nem vette a dolgot tragikusnak. Ellentétben velünk, akik aggodalmasan néztünk egymásra, a cavaliere honfitársával akaszkodott össze, hazája földjét érezte talpa alatt. Megőrizte hidegvérét, tökéletes fölényt mutatott. Mosolygós fejbillentéssel oldalt, a kakaskodó ifjú felé, s tekintetét a publikumra szegezve, arra buzdította a nézőket, hogy legyenek tanúi, hogy milyen kötekedő hajlamú ez a fiatalember - ámbár ezzel ellenfele csak az életstílusa alantaságát árulja el. És ekkor ismét valami különös történet, ami ezt a fölényt ijesztő fénybe vonta, és a jelenetből áradó harcias izgalmat megszügyenyítő s megmagyarázhatatlan módon a nevetőségesség felé terelte.

Cipolla még közelebb lépett a fiúhoz, miközben furcsán nézett a szeme közé. Félig le is ereszkedett a lépcsőkön, mélyek balra tőlünk a nézőterre vittek, úgyhogy alig magasabban nála, a harcias ifjúval szemtől szemben állt. A lovaglóstor karján függött.

- Nincs kedved a tréfához, fiam - mondta. - Ezt meg tudom érteni, hiszen látni való, hogy nem jól érzed magad. Már a nyelved is, amelynek tisztasága cseppet sem kielégítő, gyomor-bél rendszered akut zavarára mutat. Nem kellene este szórakozni menned ilyen állapotban, amilyenben vagy, s tudom, magad is haboztál, hogy nem tennéd-e jobban, ha ágyba feküdnél, és jól bebugyolálnád magad. Könnyelműség volt ma délután olyan sokat innod abból a fehérborból, hiszen rettenetesen savanyú volt. Most aztán itt van a hascsikarás, hogy szeretnél meggörcsülni fájdalmadban. Tedd csak meg, ne röstelkedj! Némi megkönnyebbülést szerez, ha a test enged a belek görcsös csavarodásának.

Miközben nyugodt nyomatékossággal s valami atyai szigorú részvétellel szót szóba fűzött, a fiatalember szemébe merült szemei mintha egyszerre kilobbantak s fölgyúltak volna a könnyzacskók felett - nagyon-nagyon különös szemei voltak, s megértettük, hogy a másik nem csupán férfiúi büszkeségből nem fordítja el előlük a magáét. Sőt bronz arcán csakhamar nyomát se lehetett látni gögnek. Tátott szájjal meredt a lovagra, s szája megnyíltában zavartan és siralmasan mosolygott.

---

⁹⁸ Ah, nem tréfálunk!

- Görbülj meg! - ismételte Cipolla. - Mit tehetnél egyebet? Efféle kólika esetén muszáj meggörcsülni. Ne is berzenkedj hát e természetes reflexmozgás ellen, csak azért, mert más ajánlja.

Az ifjú lassan fölemelte alsókarját, s míg keresztbe rászorította hasára, teste meggörbedt, oldalt előrehajolt, mind mélyebbre és mélyebbre, s széttorzult lábbal s befelé forduló térdel kókadozott, úgyhogy végre, hétrét görnyedő kínban, már csaknem a földön guggolt. Cipolla néhány másodpercig így tartotta, aztán a lovaglóostort megsuhintotta a levegőben, s kaszáva visszatért a kerek asztalhoz, ahol egy pohárka konyakot hörpintett.

- Il boit beaucoup⁹⁹ - állapította meg egy hölgy mögöttünk. Ez volt minden, amit észrevett? Nem tudtunk tisztába jönni vele, hogy a közönség mennyire értette át a helyzetet. Az ifjú ismét fölegyenesedett, némileg zavart mosollyal, mintha nem is igen tudná, mi történt vele. A publikum feszült figyelemmel kísérte a jelenetet, s a végén megtapsolta, hol „Bravo, Cipolla!” hol „Bravo, giovanotto!” kiáltással. A harc kimenetelét nyilván nem a fiatalember személyes vereségének fogták fel, inkább serkentgették; mint egy színészt, aki kínos szerepét dicséretre méltóan játszotta el. Valóban, ahogy a legény fájdalomban meggörbült, az rendkívül kifejező, szemléletességében szinte a karzatra számító, mondhatni színművészi teljesítmény volt. De nem vagyok benne biztos, hogy a terem viselkedése mennyiben írható az emberi tapintatosság javára, amiben a déliek fölöttünk állnak, és mennyiben alapult a dolgok lényegének tulajdonképpeni meglátásán.

A cavaliere, megerősítve magát, új cigarettára gyújtott. A számtani kísérletet újból folytatni lehetett. A hátsó padosorokban egykettőre akadt egy fiatalember, aki vállalkozott rá, hogy a diktált számokat a táblára írja. Ezt a fiatalembert is ismertük; az egész multság valami családias jelleget öltött azáltal, hogy olyan sok arcot ismertünk. A főutcai gyarmatáru- és gyümölcskereskedés segédje volt, s több ízben szolgált ki bennünket kifogástalanul. A krétát kereskedői ügyességgel kezelte, miközben Cipolla lelépett az emelvényről, és nyomorék járásával fel-alá sétálva a közönség között, számokat gyűjtött, két-, három-, négyjegyűeket, tetszés szerint, amelyeket leolvasott a kérdeztettek ajkáról, továbbkiáltott az ifjú boltoslegénynek, aki a számokat egymás alá írta. Mindez kölcsönös egyetértéssel, tréfálkozások, csipkelődések, szónoki kilengések közt folyt. Előfordult, hogy a bűvész idegenekre akadt, akik az olasz számnevekkel nem voltak tisztában, s akikkel fitogtatott udvariassággal sokáig veszekelődött, a belföldiek udvarias derűsége közepette, majd ezeket hozva zavarba, kényszerítve őket, hogy angolul és franciául közölt számokat tolmácsoljanak. Némelyek olyan számokat neveztek meg, amelyek az olasz történelem nagy éveit jelölték. Cipolla nyomban kapott rajtuk, és sebtében hazafias elmélkedéseket fűzött hozzájuk. Valaki azt mondta: „Nulla!”, és a cavaliere vérig sértve, mint mindig, ha bolonddá próbálták tartani, félvállról felelte, hogy az nem kétjegyű szám, mire egy másik kópé azt kiáltotta: „Két nulla!”, és ezzel nagy derűségét keltett, amire déliek között mindig számíthat minden természeti szükségletre irányuló célzás. Csupán a cavaliere viselkedett méltóságos visszautasítással, jóllehet a csintalanságot csaknem kiprovokálta; de vállat vonva, ezt a tételt is lediktálta írnokának.

Mikor már vagy tizenöt különböző nagyságú szám állt a táblán, Cipolla összeadásukat kérte. Gyakorlott számolók fejben is összeadhatták a tábláról, de mindenkinek jogában állt ceruzát és papírt használni. Amíg a számolók dolgoztak, Cipolla a tábla mellett ült székén, és fintorogva fújta a füstöt, a nyomorékok öntelten igényes viselkedésével. Az ötjegyű végösszeg hamar meglelt. Valaki közölte, másvalaki megerősítette, a harmadik eredménye kissé eltért, a negyediké ismét egyezett. Cipolla fölállt, leverte egy csöpp hamut a kabátjáról, a tábla jobb

---

⁹⁹ Sokat iszik

felső sarkára erősített papirost fölemelte, és megmutatta azt, amit odaírt. A helyes végösszeg közel egymillió. Előre följegyezte.

Álmélkodás és nagy taps. A gyerekek odavannak. Szeretnék tudni, hogy csinálta. Magyarázzuk, hogy a trükköt nem lehet csak úgy megérteni, éppen ezért bűvész ez az ember. Most hát tudják, milyen egy bűvészt. Ahogy előbb a halász hascsikarást kapott, és most kész az eredmény a táblán - pompás volt, s mi aggodalmasan láttuk, hogy a gyerekeket izzó szemük s a fél tizenegyre járó idő ellenére nagyon nehéz volna hazacipelni. Sírás lenne belőle. S mégis világos volt, hogy a púpos nem bűvészkedett, legalábbis nem a kézügyesség értelmében, és hogy az egész egyáltalán nem gyerekeknek való. Megint csak nem tudom, a közönség voltaképpen mit gondolt magában; de az összeadandó számok meghatározásánál az a „tetszés szerint” alighanem nagyon kétes ügy volt; a megkérdezettek egyike-másika talán a maga esze után felelt, de egészben nyilvánvaló volt, hogy Cipolla kiválogatta az embereit, s hogy a hókuszpókusz, amely az előre felírt eredményért volt, akarától függött - számolótehetségét persze még így is meg kellett csodálni, ha a többi különösképpen nem is tartozott a csodálnivalók körébe. S hozzá a hazafias hév s az ingerült méltóság - a cavaliere honfitársai elemükben érezhették magukat, s megőrizhették tréfás kedvüket; a kívülről jövőt azonban elfogódottá tette ez az egyveleg.

Különben Cipolla maga gondoskodott róla, hogy mutatványainak jellege minden valamennyire értelmes néző előtt világos legyen, persze anélkül, hogy egy név, egy műszó esett volna. Beszért róluk, mert hiszen szakadatlanul beszért, de csak határozatlan, fennhéjázó, reklámszerű szólásokban. Egy darabig még a megkezdett kísérleti úton haladt, a számadásokat előbb bonyolultabbá tette azzal, hogy az összeadást a többi alaplámpa terén mozgó gyakorlatokkal toldotta meg, azután a végletekig leegyszerűsítette, hogy megmutassa, hogy megy a dolog. Egyszerűen olyan számokat „ajánlat”, amelyeket előbb a papír alá írt. Ez majdnem mindig sikerül. Valaki bevallotta, hogy tulajdonképpen más összeget akart mondani, a cavaliere lovaglóstora abban a pillanatban suhintott át előtte a levegőn, azt a számot szalasztotta ki a száján, ami a táblán állt. Cipolla vállával nevetett. Úgy tett, mintha megbámulná a kérdezettek tehetségét; de bókjaiban volt valami gúnyos és lealázó, nem is hiszem, hogy a kísérletben részt vevőket kellemesen érinthették volna e bókok, noha mind mosolyogva fogadták, s a sikert részben a maguk javára könyvelték el. Még azt sem éreztem, hogy a közönségnek tetszett volna a bűvész. Valami idegenkedés és ellenségeskedés érződött; de nem szólva az udvariasságról, amely ilyesfajta indulatokat kordában tart, Cipolla tudása, szigorú biztonsága is megtette a magáét, s úgy gondolom, maga a lovaglóstor is hozzájárult valamennyire, hogy a lázadás nem került fölszínre.

A pusztai számmutatványokról aztán áttért a kártyabűvészetre. Két csomag kártyát húzott elő a zsebéből, s még emlékszem annyira, hogy a bemutatott kísérletek alap- és mintapéldája az volt, hogy az egyik csomagból, megnézetlenül, három kártyát választott ki, amelyeket kabátja felső zsebébe rejtett, és hogy azután a kísérletben részt vevő az eléje tartott másik csomóból ugyanazt a három kártyát húzta ki - nem mindig teljesen ugyanazt, előfordult, hogy csak kettő volt azonos, de a legtöbb esetben Cipolla diadalmaskodott, mikor a maga három lapját bemutatta, s könnyedén megköszönte a tapsot, amellyel jól-rosszul elismerték, hogy megállta a próbát. Jobbra tőlünk, a legelső sorban jelentkezett egy büszke arcú olasz fiatalember, és kijelentette, hogy török-szakad, ő saját akarata szerint fog választani, mindennemű befolyásolásnak tudatosan ellenszegül. Vajon így mire tud majd menni Cipolla?

- Ezzel - felelte a lovas - némileg megnehezíti a feladatodat. Az eredményemen azonban az ön ellenszegülése mit sem változtat. A szabadság is valami, ami van, az akarat is valami, ami van; akaratszabadság azonban nincs, mert az akarat, amely tulajdon szabadságára irányul, a

semmibe nyúl. Önnek szabadságában áll húzni vagy nem húzni. De ha húz, helyesen fog húzni, annál biztosabban, minél önállóbban szeretne cselekedni.

Meg kell adni, nem választhatta volna jobban meg szavait, hogy ködöt kavarjon, s lelki zűrzavart teremtsen. A tamáskodó ideges habozással nyúlt a kártyához. Kihúzott egyet, s azonnal látni kívánta, hogy szerepel-e az elrejtettek között.

- Hogyhogy? - csodálkozott Cipolla. - Mért végezzünk fél munkát? - De minthogy a makacs úr ragaszkodik a próbához, a bűvész szokatlanul lakájszerű arckifejezéssel így szólt: - È servito¹⁰⁰ - s oda se nézve legyező alakban előremutatta kártyáit. A bal oldali lap azonos volt a kihúzottal.

A szabadságharcos dühösen leült, a közönség tapsolt. Ördög tudja, milyen mértékben támogatta Cipolla veleszületett képességeit mechanikus fogásokkal és kézügyességi eszközökkel. E párosítást föltételezve a közönség féktelen kíváncsisága mindenestre kielégült a pompás szórakozás élvezetében s a tagadhatatlan mesterségbeli ügyesség megbámulásában. Lavora bene!¹⁰¹ Ezt a megállapítást itt is, ott is hallottuk közelünkben, ami a tárgyilagos igazságosság győzelmét jelentette az ellenszenv s titkos lázongás fölött.

Utolsó, töredékes, de éppen ezért annál hatásosabb sikere után Cipolla mindenekelőtt ismét egy pohárka konyakkal erősítette meg magát. Valóban „sokat ivott”, s kicsit rossz volt ezt nézni. De nyilván szüksége volt az italra s cigarettára a belső feszültség fönntartásához s megújításához, amely, mint maga is célzott rá, többféle vonatkozásban erősen igénybe volt véve. Csakugyan, munka közben nem volt jó színben, szeme beesett, összeroppant. A pohárka ital időnként rendbe hozta, s mialatt a leszívott füst szürkén áradt ki tüdejéből, szava is elevenen s fölényesen folyt. Határozottan tudom, hogy a kártyamutatványokról azokra a társasjátékfélékre tért át, amelyek az emberi természet tudat feletti és tudat alatti képességein, intuícióin és „magnetikus” átvitelén, röviden, egy alacsony formájú megnyilvánuláson alapulnak. Kísérletei pontosabb sorrendjére azonban már nem emlékszem. Nem is untatom önöket ezeknek leírásával; mindenki ismeri őket, mindenki látott már valaha hasonlót, elrejtett tárgyak megtalálását, bonyolult cselekmények vak véghezvitelét, amelyre kiderítetlen módon emberi organizmusból emberi organizmusba megy az utasítás. S mindenki megtette a maga kíváncsian megvető és fejcsóváló kis bepillantásait az okkultizmus kétértelműen tisztátlan és kibogozhatatlan rejtelmébe, amely közvetítői ember voltánál fogva mindig hajlamos humbuggal és kisegítő csalafintasággal bosszantóan elvegyülni, de ez a hozzáátétel nem bizonyít a gyanús amalgám¹⁰² egyéb alkatrészeinek valódisága ellen. Csak annyit mondom, hogy minden részlet természetszerűen fölfokozódik, a hatás minden irányban elmélyül, ha egy Cipolla a vezetője és főszereplője a ködös játéknak. Ott ült az emelvény végében, háttal a publikumnak, és cigarettázott, míg valahol a teremben titkos megbeszélések folytak, melyek alapján a kézzől kézre vándorló tárgyat rejtekében meg kellett lelnie, és vele az előre meghatározott cselekvést véghezvinnie. A szokásos, hol üzönten nekilendülő, hol leskelődve elakadó előretapogatódzást, félreecsuszlást és hirtelen sugalmazott fordulattal helyes irányba való terelődést volt alkalmunk szemlélni, miközben Cipolla a beavatott vezető kezén, akinek utasítása az volt, hogy testileg csupán kísérjen, gondolatait viszont erősen a megbeszélt cselekvésre irányítsa, hátravetett fejjel és előrenyújtott kézzel bolyongott ide-oda a teremben. A szerepek most mintha megcserélődtek volna, a folyó visszafelé folyt, s a bűvész szüntelenül patakzó szavakkal nyomatékosan utalt erre. A szenvedő, befogadó, engedelmeskedő rész,

---

¹⁰⁰ Szolgálatára.

¹⁰¹ Jól dolgozik!

¹⁰² Több különféle dolog keveréke.

akinek akarata kikapcsolódott, s aki csak a néma, levegőben remegő közakaratot teljesítette, most ő volt, ő, aki oly sokáig akart és parancsolt; de hangsúlyozta, hogy ez mindegy. Az a képesség, mondotta, hogy túllépünk önmagunkon, eszközzé legyünk, a legfeltétlenebbül és legteljesebben engedelmeskedjünk, csak fonákja a másoknak, hogy akarjunk és parancsoljunk; mindkettő egy és ugyanazon képesség; parancsolás és engedelmisség egylényegűek, föloldhatatlan egységet alkotnak; aki engedelmeskedni tud, az tud parancsolni, és megfordítva: az egyiknek gondolata bennfoglaltatik a másikban, amint tömeg és vezér bennfoglaltatnak egymásban; de a teljesítmény, a rendkívülien nehéz és idegvesztítő teljesítmény az övé, a vezéré és rendezőé, akiben az akarat engedelmeskedéssé s az engedelmisség akarattá lesz, akinek személye mindkettőnek szülőhelye, akinek tehát éppen elég nehéz a dolga. Erősen s gyakran hangsúlyozta, hogy milyen rendkívülien nehéz a dolga, nyilván azért, hogy megindokolja, miért van szüksége erősítésre, s miért nyúl oly gyakorta a pohárkához.

Mintegy révületben tapogatózott jobbra-balra a közös, titkos akarat vonzása, sodrása alatt. Kihúzott egy ékköves tüt egy angol nő cipőjéből, ahová rejtették, elakadva s nekilendülve egy másik hölgyhöz vitte - Angiolieri asszonyhoz -, s térdre borulva átnyújtotta neki az előre meghatározott s bár eléggé kézenfekvő, de mégsem egykönnyen meglelhető szavakkal; ugyanis francia szövegben állapodtak meg. „Fogadja ajándékomat hódolatom jeléül!” - ezt kellett mondania, s mintha szándékosság lett volna a feladat keménységében; mintegy ellentmondás fejeződött ki benne a cél között, hogy a csoda sikerüljön, s a vágy között, hogy a fennhéjázó férfiút megalázza. S nagyon különös volt, amint Cipolla, térdre hullva Angiolieri asszony előtt, keresgélő szavakkal küszködött, hogy rájőjön feladatára.

- Valamit kell mondanom - nyilvánította ki -, s tisztán érzem, mit kellene mondani. De egyben érzem azt is, hogy helytelen lenne, ha kimondanám. Vigyázzon, nehogy valami akaratlan jeladással segítsen nekem! - kiáltott föl, noha vagy mert kétségkívül ez volt az, amiben reménykedett. - Pensez très fort!¹⁰³ - kiáltotta még egyszer rossz franciasággal, aztán a parancsolt mondat fölbugyborékolta ajkán olaszul ugyan, de úgy, hogy az utolsó főnevet hirtelen számára nyilván egészen szokatlan testvényelven ejtette ki, és „venerazione” helyett „vénération”-t¹⁰⁴ mondott, lehetetlen orrhanggal a végén; az eredmény töredékes volt, ám a már véghezvitt produkciók, a tú megfoglalása, Angiolieri asszony fölismerése és a térdre borulás után csaknem nagyobb hatást keltett, mint ha a győzelem maradéktalan lett volna, s ámuló tapsot aratott.

Cipolla fölállt, s megtörölte izzadt homlokát. Természetesen csak kiragadott példa, amit itt a tőről elmondtam - mutatóványai közül ez különösen emlékezetemben maradt. De az alapformát többször is átídomította, s kísérleteit - noha sok időbe került - rokonmű rögtönzésekkel szötte át, amelyre a közönséggel való érintkezés adott lépten-nyomon alkalmat. Kivált háziasszonyunk ihlette meg; elképesztő megsejtéseket csalt ki belőle signora Angiolieri.

- Jól látom, signora - szólt hozzá -, hogy önnél valami különös és jelentékeny dolgról van szó. Aki tud látni, az megpillantja az ön bájos homloka körül a fénykört, amely, ha nem csalódom, egykor erősebb volt, mint ma, valami lassan elhalványodó fény... Szót se! Ne segítsen! Aki ön mellett ül, az férjeura, ugyebár - fordult a csöndes Angiolieri úrhoz -, ön férje ennek a hölgynek, és boldogsága tökéletes. De ebbe a boldogságba emlékek nyúlnak bele... fejedelmi emlékek... A múlt, signora, az ön jelen életében, úgy látom, jelentékeny szerepet játszik. Egy királlyal áll összeköttetésben... nem keresztelte egy király valaha az ön életútját?

---

¹⁰³ Gondolkozzék igen erősen!

¹⁰⁴ Hódolatot.

- Az éppen nem - lehelte mindennapi levesünk kiosztója, és aranybarna szeme csillogott arca nemes halványságában.

- Nem? Nem, nem király, hiszen csak durván és pontatlanul beszélek. Nem király, nem fejedelem... de mégis: fejedelem, magasabb szférák királya. Egy nagy művész, akinek oldalán ön egykor... ellent akar mondani, pedig nem teheti egész határozottsággal, csak félig-meddig teheti. Nos hát! Egy nagy, világhírű *művésznő* volt az, akinek barátságát ön zsenge ifjúkorában élvezte, s akinek szent emlékezete az ön egész életét beárnyékolja és megvilágosítja... A neve? Szükséges néven neveznem őt, kinek dicsősége régóta a hazáéval egy, és vele együtt halhatatlan? Eleonora Duse - fejezte be halkán és ünnepélyesen.

A kis asszonyka elkábulva biccentett, mintegy csak befelé. A tapsvihar hazafias tüntetéshez volt hasonló. A teremben csaknem mindenki ismerte Angiolieri asszony nevezetes múltját - s így tudták méltányolni a cavaliere megsejtőképességét, elsősorban a Casa Eleonora jelen levő vendégei. Csak az volt a kérdés, mennyit tudott Cipolla maga is róla, mennyit nyomozott ki Torrèba való érkezése után az első hivatásszerű körülszaglászásnál... De nincs semmi okom szemünk előtt végzetévé növvő képességeit ésszerű alapon gyanúsítani...

Mindenekelőtt most szünet következett, s parancsolónk visszavonult. Bevallom, csaknem azóta, hogy mesélem ezt a történetet, ettől a ponttól félek. Az emberek gondolatai közt olvasni legtöbbször nem nehéz, itt különösen könnyű. Joggal kérdezhetik, miért nem hagytuk ott végre az előadást - s a felelettel adósnak kell maradnom. Magam sem értem, és a legkomolyabban képtelen vagyok számot adni róla. Ekkor már bizonyosan elmúlt tizenegy óra, lehet, hogy még több volt. A gyerekek elszundítottak. Az utolsó kísérletsorozatot meglehetősen unták, s így a természet parancsának könnyen engedtek. Őlünkben aludtak, a kislány az anyém, a fiúcska az anyjában. Ez egyrészt megnyugtató volt ugyan, másrészt azonban eggyel több ok, hogy megszánjuk őket, s intelem, hogy vigyük már őket lefektetni. Mondhatom, hogy akartunk is engedelmeskedni ennek a megható intésnek, komolyan akartunk. Fölébresztettük szegény apróságokat, mondván, hogy most már igazán legfőbb ideje hazamenni. De eszméletre térésük pillanatában könyörgő ellenkezésük is megkezdődött, s önök jól tudják, hogy a gyermekek iszonyát bármi szórakozás idő előtt való elhagyása ellen meg lehet törni, de lebírni nem. A bűvészt pompás, panaszták, nem tudhatjuk, mi következik még. Legalább várjuk meg, mi lesz a szünet után, inkább közben alusznak egy picit, csak haza ne menjünk, csak ágyba ne, miközben itt a szép előadás tovább folyik.

Engedtünk, jóllehet - így hittük - csak pillanatnyilag, még egy darabkára, egyelőre. Semmi sem menti könnyelműségünket, hogy maradtunk, s megmagyarázni szintoly nehéz lenne. Azt hittük, talán, hogy b-t is kell mondanunk, ha már á-t mondtunk, és meggondolatlanul egyáltalában elhoztuk ide a gyerekeket? Ez a magyarázat nem kielégítő. Vagy magunk is jól szórakoztunk? Igen is, nem is. Cipolla lovag iránt táplált érzelmeink rendkívül vegyesek voltak, de ha nem tévedek, az egész terem érzései hasonlóak voltak, és mégse ment el senki. Vagy az alá az ígézet alá kerültünk, mely ebből a kenyerét oly különösmód kereső emberből a programon túl is, a mutatványok közt is kiáradt, s amely megbénította akaratomat? Éppúgy lehet, hogy a puszta kíváncsiság játszott közre. Az ember szeretné tudni, hogyan folytatódik egy ilyen este, amely oly furán kezdődött, s Cipolla távozása előtt mondott egyet-mást, amiből arra lehet következtetni, hogy már rejteget valamit a tarsolyában, s a hatás további fokozódása várható.

De mindez még nem az, amiről szó van, vagyis amiről szó van; az még nem minden. Leghelyesebb volna a kérdésre, hogy miért nem távoztunk, másik kérdéssel felelni, hogy miért nem hagytuk el Torrét már régebben. Véleményem szerint a kettő ugyanaz a kérdés, és ha ki akarnék bújni alóla, egyszerűen azt mondhatnám, hogy már megfeleltem rá. Itt most

éppannyira különös és izgató, éppannyira feszélyező, bántó és nyomasztó volt minden, mint Torróban általában, sőt nem csupán éppannyira ez a terem volt kisülő pontja minden különösségnek, feszélyezettségnek és izgalomnak, amivel az üdülőhely levegőjét telítve éreztük; ez az ember, akinek visszatérését vártuk, tünt fel mindennek megszemélyesítőjeként; és ha már általában nem „utaztunk el”, logikátlan lett volna, hogy úgy mondjam, egy részletkérdésben ezt tenni. Akár elfogadják ezt maradásunk magyarázatául, akár nem, jobbat egyszerűen nem tudok adni.

Tehát tíz perc szünet következett, amelyből húsz perc lett. A gyermekek, éberen és elragadtatva engedékenységtől, találtak közben szórakozást. Főlelevenítték kapcsolataikat a népi rétegekkel, Antonióval, Guiscardóval, a csónakos emberrel. Tenyerüket szájukhoz emelve jókívánásokat kiáltottak oda a halászoknak, tőlünk tudakolva a szöveget: „Sok halacska holnap!”, „Tele legyen a háló!” Mariónak, az Esquisito pincérének is átkiáltottak: „Mario, una cioccolata e biscotti!”¹⁰⁵ És a fiú ezúttal fölfigyelt, és mosolyogva válaszolt: „Subito!”¹⁰⁶ Elég okunk volt ezt a barátságos és kissé szórakozottan melankolikus mosolyt emlékezetünkbe vésni.

Így telt el a szünet, a gongütés fölhangzott, a csevegésen feloldódott közönség elcsöndesedett, a gyerekek sóváran egyenesedtek ki a székükön, kezüket ölbe téve. A színpad nem volt elfüggönyözve. Cipolla kaszáló járással lépett a deszkára, és nyomban nekilátott, hogy mutatványai második sorozatát bekonferálja.

Hogy összefoglaljam: ez az önérzetes nyomorék a leghatalmasabb hipnotizőr volt, akit valaha láttam. Ha a nyilvánosságnak port hintett szemébe előadásai természetével kapcsolatban, és bűvészmesternek hirdette magát, ezzel kétségkívül csak a rendőri intézkedéseket akarta elkerülni, amelyek efféle mutatványok iparszerű üzését szigorúan tiltják. Talán a külső álcázás ilyen esetekben szokásos, és hivatalosan is eltűrik, vagy félig eltűrik. Mindenesetre a bűvész a gyakorlatban kezdettől fogva kevésbé rejtette véka alá tevékenysége valódi jellegét, és műsorának második felét most már egészen nyíltan és kizárólag a speciális kísérletezés, az akaratosítás és -átvitel demonstrálása töltötte ki, noha a kísérő szónoklatokban még mindig a körülírás uralkodott. Nevetséges, izgalmas, csodálatos kísérletek hosszú nyúló sorozatában, mely éjfél tájt még javában folyt, az érdektelentől az iszonyúig mindent láttunk, ami megnyilvánulása e természetes-titokzatos területnek csak lehet, s a groteszk részleteket feszülten követte a kacagó, fejrázó, térdére csapó, tapsoló publikum, amely szemmel láthatóan egy erős öntudatú egyéniség varázsa alatt állt, noha, legalább az én érzésem szerint, nem minden háborgás nélkül Cipolla diadalainak az egyesekre és az egész közönségre nézve sajátosan megszügyenítő jellege iránt.

E diadalok előidézésében két dolog játszott főszerepet: a pálinkáspohárka és a karmos fogójú lovaglóstör. Az egyik újra és újra arra kényszerült, hogy a mester daimonionját¹⁰⁷ fűtse, amely e nélkül, úgy látszott, kimerüléssel fenyeget; és ez emberi részvétet keltett volna iránta, ha a másik, uralmának ez a sértő szimbóluma, ez a sivító vessző nem lett volna, amelynek fennhéjázóan mindnyájunkat alávetett, és amelynek közreműködése az elkábult s tört dacú meghódolásnál lágyabb érzelmeket nem kelthetett. Ki tudja, bánta-e? Igényt tartott-e részvétünkre is? Egészen akart-e bennünket? Egy nyilatkozatát emlékezetembe véstem, amely ilyenfélére vallott. Akkor tette ezt, amikor kísérletei tetőpontján egy fiatal embert, aki rendelkezésére bocsátotta magát, s jó ideje a szuggesztív behatások különösen fogékony

¹⁰⁵ Mario, egy csokoládét és kétszersültet!

¹⁰⁶ Rögtön!

¹⁰⁷ Démon, gonosz szellem.

médiának mutatkozott, kézhúzások és rálehelés útján teljesen megmerevített, oly módon, hogy a mély álomba igézett ifjút tarkójánál és lábánál két szék támlájára fektethette, sőt még rá is ülhetett anélkül, hogy a deszkaszerűen merev test meghajlott volna. Valószínűtlen és förtelmes látvány volt, amint a szalonkabátos szörny ott gubbasztott a fává halt testen; és a közönség, abban a hitben, hogy a tudományos tréfa áldozata szenved; sajnálkozó kiáltásokat hallatott. „Poveretto! Szegény fiú!” - hangzottak a jószívű közbeszólások. „Poveretto! - csúfolkodott Cipolla keserűen. - Rossz helyre címezték részvétüket az uraságok! Sono io, il poveretto!¹⁰⁸ Én vagyok az, aki mindezt elszenvedti!” A kitanítást zsebre vágtuk. Jó, legyen hát ő az, akinek rovására szórakoztunk, és aki képzeletben a hasfájást is magára vette; amelyhez a giovanotto szolgáltatta a siralmas grimaszokat. De a látszat ellene szólott ennek, s az embernek nincs kedve poverettót mondani valakinek, aki a másik lealázását szenvedi.

Elébe vágok az eseményeknek, s mellőzöm a sorrendet. Fejem még ma is tele van a cavaliere szenvedéseinek emlékeivel, csak nem tudok rendet tartani közöttük, s nem is ezen fordul meg a dolog. De annyit tudok, hogy a nagy és hosszadalmas mutatóanyagok, amelyeknek legnagyobb sikerük volt, rám kisebb hatást tettek, mint némely futó apróságok. A padnak használt ifjú is éppen csak a vele kapcsolatos rendreutasítás miatt jut rögtön az eszembe... De az, hogy egy idősebb hölgyet, aki egy szalmaszéken aludt, Cipolla abba a csalódásba ringatott, hogy úton van Indiába, a hölgy pedig önkívületben szaporán közölte szárazon és vízen esett kalandjait, sokkal kevésbé foglalkoztatott, s kevésbé furának is éreztem, mint azt, hogy nyomban a szünet után egy katonás külsejű, széles vállú úr nem tudta a karját fölemelni, mivel a púpos kijelentette hogy többé nem emelheti föl, s hozzá suhintott egyet a levegőben ostorával. Még most is látom a daliás-bajszos colonello¹⁰⁹ arcát, mosolygós fogvicsorgatását az elveszett mozgásszabadságért való küzdelemben. Micsoda fonák eset! Látszott, hogy akar, és hogy nem tud; de bizonyára csak akarni nem tudott, és az akaratnak az a szabadságát bénító önmagába fonódása játszódott most le, amelyet parancsolónk már a római ifjúnak gúnyosan megjósolt.

Még kevésbé felejttem el a megindító és kísértetiesen komikus jelenetet Angiolieri asszonnyal, akinek légies ellenállás-képtelenségét hatalmával szemben a cavaliere nyilván megsejdtette már első szemtelen körülfürkészesénél a teremben. Pusztá boszorkányerővel a szó szoros értelmében fölrántotta a székeről, magával ragadta a sorból, s hogy varázserejét még tündöklőbb fényben mutassa be, Angiolieri urat kényszerítette, hogy nejét keresztneven szólítsa, mintegy létezése és előjogai súlyát vesse mérlegre, és a férj hangján mindazt fölverje hitvese lelkében, ami erényét a gonosz varázslat ellen megóvhatja. De milyen hiába! Cipolla némi távolságban a házaspártól megsuhintotta ostorát, mire háziasszonyunk hevesen megvonaglott, s feléje fordította arcát. - Sofronia! - kiáltott Angiolieri úr mármost (nem is tudtuk, hogy Angiolieri asszony keresztneve Sofronia), és joggal kezdett kiáltani, mert látni való volt, hogy minden perc késés veszedelem: nejének arca merőn szegeződött továbbra is az átkozott cavaliere felé. Ez pedig csuklójára akasztva az ostort, mind a tíz hosszú és sárgás ujját hívó és vonzó mozgásra indította áldozatával szemben, és lépésről lépésre hátrálni kezdett. Ekkor Angiolieri asszony sápadtan fölemelkedett helyéről, egészen a búbajos felé fordult, és imbolyogva megindult utána. Kísérteties és kínos látvány! Holdkóros arccal, merev karral, szép kezét csuklóban kissé megemelve, szinte zárt lábbal, lassan osont padjából hátráló csábítója után... - Kiáltson, uram, no hát kiáltson rá! - intette a férjet a rettenetes ember. És Angiolieri úr gyöngye hangon kiáltotta: - Sofronia! Ó, még többször is kiáltott, sőt, minthogy felesége egyre jobban távolodott tőle, tenyerét szájához emelte, s másik kezével intett kiáltás közben. Ám a szerelem és hűség árva hangja tehetetlenül halt el elveszett hitvese mögött, s

---

¹⁰⁸ Én vagyok a szegény fiú!

¹⁰⁹ Ezredes.

Angiolieri asszony holdkóros módján, megigézve és süketen odalebegett a középjáratba, s a hívogató ujjú púossal szembefordulva; a középfolyosón a kijárat felé. A hatás oly ellenállhatatlan és tökéletes volt, hogy a nő akár a világ végére követte volna a mestert, ha Cipolla úgy akarja.

- *Accidente!*¹¹⁰ - kiáltott Angiolieri úr valóságos rémülettel, s amikor a terem ajtajához értek, fölugrott. De a cavaliere ebben a pillanatban, mintegy megelégedve a dicsőséget, abbahagyta a kísérletet. - *Elég, signora, köszönöm* - mondta, s ripacskodóan lovagi mozdulattal nyújtotta karját a felhőkből megtérő nőnek, hogy Angiolieri úrhoz visszavezesse. - *Uram* - üdvözölte a férjet -, *íme, hitvese*. Sértetlenül visszaszolgáltatom kezébe, hálás köszönetem kíséretében. Óvja férfiassága minden erejével e kincset, mely egészen az öné, s éberségét hevítse a megismerés, hogy vannak hatalmak, amelyek erősebbek az értelemnél és erénynél, s csak kivételképp párosulnak a lemondás nagylelkűségével!

Szegény Angiolieri úr, csöndes és kopasz emberke! Nem olyan fából van faragva, mintha boldogságát akár kevésbé démoni hatalmak ellen is meg tudná védelmezni, mint azok, amelyek ijedelmét még gúnnyal is tetézik itt. A cavaliere méltósággal és felfuvalkodottan tért vissza a pódiumra, hatalmas tetszésnyilvánítás kíséretében, melyet ékesszólása még megkettőztetett. Ha nem csalódom, különösen ez a győzelem emelte tekintélyét olyan fokra, hogy közönségét akár táncrea perdíthette volna - igen, táncrea. Ezt szó szerint értsék, s ennek következménye volt a hangulatnak bizonyos elfajulása, a kedélyeknek bizonyos késő éji fölzavartsága, valami ittas föloldódása a bíráló ellenállásnak, amely oly sokáig szegült szembe a kellemetlen ember hatásával. Természetesen győzelme teljességéért kemény harcot kellett vívnia, kivált a római ifjú acsarkodásával szemben, akinek nyakassága e győzelmet a nyilvános példaadás veszélyével fenyegette. Ám éppen a példaadás fontosságát a cavaliere is jól ismerte, és bölcsen a legkisebb ellenállás helyét választván támadási pontul, a táncorgiát azzal a vékonydongájú s önmehtagadásra hajló ifjúval kezdte, akit az elébb már megmerevített. Ez meg, amint a mesternek csak tekintete is érte, mintha villám csapta volna meg, felsőtestét hátravetette, és keze nadrágja varrásán - valami katonás álomkórságba esett, hogy szinte kiáltott róla a készség minden badarságra, amit ráparancsoltak. Az is látszott rajta, hogy egészen kedvére van ez az alávetettség, és örömet feladja gyöngye lábön álló önrendelkezési képességét; mert újra és újra ajánlkozott a kísérletekhez, és láthatóan büszke volt rá, hogy a rögtönös magaelengedésnek és akaratnélküliségnek példaképe. Most is fölment a pódiumra, s az ostor egyetlen suhintása elég volt, hogy a cavaliere utasítására odafönn sztepptáncot járjon, azaz kéjes önkívületben csukott szemmel és fejét himbálva dobálja ösztövé tagjait. A tánc nyilván élvezetes volt, s nem tartott soká, míg az ifjú követőkre talált; két másik fiatalember, egyikük egyszerű, másikuk úrias öltözetben csatlakozott hozzá a szteppet járni. Ekkor jelentkezett a római úr, és dacosan föltette a kérdést, vajon a cavaliere vállalkozik-e rá, hogy megtanítsa táncolni akkor is, ha ő nem akarja.

- Akkor is, ha nem akarja! - felelte Cipolla olyan hangon, amelyet nem tudok elfelejteni. Még most is a fülemben van az a félelmetes „*Anche se non vuole!*” és akkor megkezdődött a harc. Cipolla, miután ivott egy pohárával és friss cigarettára gyújtott, a római urat fölállította valahol a középjáratban, arccal a kijáratnak, maga is odaállt mögé bizonyos távolságra, és megfüttyentette ostorát, ezt parancsolva - *Balla!*¹¹¹ *Ellenfele meg se moccant*. - *Balla!* - ismételte a lovag nyomatékosan, és csattantott. Láttuk, amint a fiatalember gallérjába húzza nyakát, és amint ugyanakkor egyik kezét csuklóban megemeli, és egyik sarkát kifordítja. De a

---

¹¹⁰ Az ördögbe!

¹¹¹ Táncolj!

kísértés e vonagló jeleinél, amelyek hol erősödtek, hol ismét alábbhagytak, sokáig nem történt egyéb. Mindenki tisztában volt vele, hogy itt előre eltökélt kemény ellenállást, hősies konokságot kell legyőzni; ez a legény az emberi nem becsületéért állt ki a gátra, rángatózott, de nem táncolt, és a kísérletezés oly sokáig elhúzódott, hogy a cavaliere kénytelen volt figyelmét megosztani; egyszer-egyszer a színpadon bokázók felé fordult, s feléjük suhintotta ostorát, hogy igájában tartsa őket, s közben félreszónokolva nem mulasztotta el a közönségnek megmagyarázni, hogy a hejehujázók egyáltalán nem fognak utólag kimerültséget érezni, akármeddig is táncolnak, mert tulajdonképpen nem azok róják odafönt, hanem ő. Azután tekintetét ismét a római tarkójába fúrta, hogy legyűrje az akaraterőt, mely uralma ellen szegült.

S láttuk az egyre ismételt suhintások és rendületlen biztatgatások hatása alatt meginogni ezt az erőt - tárgyilagos érdeklődéssel láttuk, amelybe némely indulati elem, sajnálkozás és kegyetlen elégtételérzés is vegyült. Ha jól értettem meg az eseményt, ez az úr harckészségének tisztán negatív voltán bukott el. Nem akarásból, úgy látszik, lelkileg élni nem lehet; valamit nem akarni megtenni, tartósan nem jelenthet élettartalmat: valamit nem akarni, és egyáltalán semmit sem akarni, tehát a parancsoltat mégis megtenni, talán túl közel van egymáshoz, semhogy a szabadság eszméje ne kerülne közöttük kutyaszorítóba, és a cavaliere ostor-suhintásai és parancsszavai közé szőtt biztatások csakugyan ebben az irányban mozogtak, amidőn a maga titokzatos hatóerejét még megzavaró lelki buzdítással is elegyítette. Balla! - mondotta. - Minek ez a gyötrődés? Szabadságnak mondod ezt az erőszakot önmagad fölött? Una ballatina!¹¹² Fáj már minden tagod. Milyen jó lesz végre engedelmeskedniük! No lám, hiszen táncolsz már! Nem is harc ez többé, hanem élvezet! - Ekképpen a makrancos ifjú testén lassan elhatalmasodott a rángás és vonaglás, emelgette karját-térdét, egyszerre fölszabadult minden izülete, dobálta tagjait, táncolt, s a cavaliere a közönség tapsa közepette vezette őt az emelvényre, hogy a többi paprikajancsi sorába állítsa. Láttuk most a legyőzött arcát is, fönn a dobogón szembefordult velünk. Szélesen mosolygott, félig lehunytt szemmel, élvezett. Szinte vigasztaló volt látni, hogy nyilvánvalóan jobban érzi most magát, mint dacoskodása idején.

Azt lehetne mondani, hogy ez az „eset” fordulópontot jelentett. Ezzel megtört a jég. Cipolla diadala elérte tetőpontját; a varázsló pálcája, a karmos fogójú, süvítő bőrorostor korlátlanul uralkodott. Abban az időpontban, amely előttem van, s jócskán éjfél után lehetett, a kis színpadon nyolc vagy tíz személy táncolt, de magában a teremben is mindenféle mozgolódás támadt, egy cvikkeres, hosszú fogú angol nő, jóllehet a mester ügyet sem vetett rá, kikecmergett a sorból, s a középen tarantellát kezdett járni. Cipolla eközben hányavetien terpeszkedett szalmaszékén, a pódium bal oldalán, elnyelte cigarettája füstjét, s csúf fogai közt pökhendien ismét visszaaraszította. Lábujjai hegyét billegtetve s időnként vállával nevetve nézett a földült terembe, s egyszer-egyszer félig hátrafordulva pattintott az ostorával valamelyik fickándozó felé, aki kezdett elernyedni az élvezetben. A gyerekek ébren voltak. Szégyenkezve emlitem őket. Nem volt jó ott lenni, számukra különösen nem, és hogy még mindig nem hurcoltuk haza őket, azt csak az általános felelőtlenség ragályos voltával tudom magyarázni, amely e késő éjjeli órán minket is elkapott. Most már minden mindegy volt. Egyébként s hál’ istennek nem fogták fel az est kétes színezetét. Ártatlanságukban újra meg újra elragadta őket a boldogság, hogy kivételesen jelen lehetnek egy ilyen látványosságnál, egy bűvészesztélyen. Negyedóránként mindegyre elbóbiskoltak ölünkben, s most kipirult arccal és álomittas szemmel kacagtak az ugrabugráláson, amelyet az est hőse és parancsolója az emberekkel véghezvitetett. Nem is képzelték, hogy ilyen vidám lesz az est, s ügyetlen kezeckéjükkel boldogan vettek részt minden tapsviharban. Gyermekes elragadtatásukban fel-felugráltak

---

¹¹² Egy kis táncocskát!

helyükről, mikor Cipolla Mario barátjuknak, az Esquisito Mariójának intett - intett neki, hívogató mozdulattal, ahogy szokás, kezét az orra elé tartva, s mutatóujját váltakozva, hol hosszan fölmeresztve, hol horgosra görbítve.

Mario engedelmeskedett. Most is látom, amint fölmegey a lépcsőn a lovaghoz, aki a maga bohókásan szabályszerű mozdulataival folytatja mutatóujjával a hívogatást. Egy pillanatig habozott a fiatalember, arra is emlékszem pontosan. Az est folyamán kabátja zsebébe dugott kézzel támaszkodott az oldalfolyosó egy faoszlopának, balra tőlünk, ott, ahol a harcias hajzatú giovanotto is állott, és amint láttuk, figyelt ugyan a mutatványokra, de nem túlságosan jó kedvvel, és isten tudja; mennyit értett belőlük. Szemmel láthatóan nem volt kellemes számára, hogy végezetül még közreműködésre is kényszerül. S mégis, mi sem természetesebb, mint hogy engedelmeskedett a hívásnak. Ezt már a mestersége is megkövetelte; és azonkívül lelkileg tisztára lehetetlenség lett volna, hogy egy magafajta egyszerű fickó egy ilyen dicsőségben trónoló férfiúnak, mint amilyen Cipolla e percben volt, vonakodjék jeladását követni. Akarva, nem akarva, megvált tehát oszlopától, köszönetet mondott azoknak, akik előtte állván s hátrapillantván utat adtak neki a pódiumig, s fellépett, duzzadt ajka körül kétkedő mosollyal.

Tessék elképzelni egy zömök testalkatú húszéves fiatalembert; haja rövidre nyírt, homloka alacsony, és szemhéja nehéz a zölddel és sárgával kevert határozatlanul szürke szem fölött. Ezt pontosan tudom, mert gyakran beszélgettünk vele. Arcának felső része, a szeplős nyergű, benyomott orra, erősen hátrafelé hajlott az alsó archoz képest, melyen a vastag ajkak uralkodtak, ha beszélt - közöttük beszéd közben láthatóvá váltak a nedves fogak -, és ez a duzzadt száj a fátyolos szemmel egyetemben valami primitív mélabúval árasztotta el arcát, s éppen ez volt az oka, hogy kezdettől fogva vonzódtunk Marióhoz. Szó sem volt brutális arckifejezésről; ennek már szokatlanul keskeny és finom keze is ellentmondott volna, amely még a déliek között is föltűnt nemes formájával, s amelyből mindenki szívesen fogadta a kiszolgálást.

Emberileg ismertük őt, anélkül hogy személyesen ismertük volna - ha megengedik ezt a megkülönböztetést. Csaknem naponta láttuk, s bizonyos megértéssel néztük álmatag, könnyű szórakozottságba hajló modorát, melyet hirtelen átmenettel különös szolgálatkészség ütött helyre; komoly volt, legföljebb a gyerekek bírták mosolyra fakasztani, s ha nem is mogorva, de hozzáférhetetlen, a szándékolt szeretetreméltóság távol állt tőle, vagy inkább: lemondott a szeretetreméltóságról, hogy tetszést keltsen, nyilván nem táplált semmi reményt az iránt, hogy tessék.

Alakja mindenesetre emlékünken maradt volna, mint egyike azoknak a szerény úti emlékeknek, melyeket jobban megőrzünk, mint sok jelentékenyebbet. Életkörülményeiről azonban csak annyit tudtunk, hogy apja kis írnok a municipión,¹¹³ anyja pedig mosónő.

A fehér kabát, amiben kiszolgált, jobban illett neki, mint a vékony, csíkos szövetből való kopott öltöny, amelyben most a lépcsőkön haladt, nyaka körül gallér helyett habos selyemkendővel, amelynek két végére rágombolta kabátját. Odalépett a lovaghoz, de ez mutatóujját továbbra is orra előtt billegettette, úgyhogy Mariónak még közelebb kellett lépnie, egészen a nagyúr lába mellé, a székéig, mire Cipolla szétterpesztett könyökkel megfogta őt, s úgy állította, hogy láthassuk az arcát. Hanyagul, királyian és derűsen vizsgálgatta tetőtől talpig.

---

¹¹³ Városháza.

- Nohát, ragazzo mio¹¹⁴ - mondotta -, ilyen későre ismerkedünk meg? Hidd el nekem, hogy én már ismerlek téged... Igen, igen, régóta figyelek, és meggyőződést szereztem kiváló tulajdonságaidról. Hogy is feledkezhettem meg rólad? Tudod, a sok munka... De mondd csak, hogy is hívnak? Csak a keresztnevedet akarom tudni.

- Mario a nevem - felelte a fiatalember halkán.

- Ó, Mario, nagyon jó. Hiszen ismerem a neved. Elterjedt név. Klasszikus név, egyike azoknak, amelyeket a haza megszentelt hagyományai őriznek. Bravo. Salve! - Karját és tenyerét átlósan fölmeresztette görbe vállából római üdvözlésre. Ha kissé ittas volt, azon nem lehet csodálkozni; de mindvégig nagyon tiszta hangsúlyozással és folyékonyan beszélt, bárha ebben a percben egész lényébe, még hanghordozásába is valami öntelt és basáskodó, valami pimasz és dölyfös szín keveredett.

- Nos hát, kedves Mario - folytatta -, nagyon szép, hogy eljöttél ma este, és hozzá még ilyen csinos sált csavartál a nyakad köré, remekül áll az arcodhoz, és bizonytal sikered lesz vele a lányoknál, a szép Torre di Venere-i lányoknál...

Az állóhelyről, arról a tájról, ahol Mario is állott, kacagás hallatszott - a harcias üstökű giovanotto volt, akiből a kacagás kitört, s aki vállra vetett kabátjában meglehetősen durván és gúnyosan hahotázott.

Mariónak megrándult, úgy hiszem, a válla. Mindenesetre megrándult. Talán rándulása önkéntelen volt, s a vállmozdulattal csak utólagosan leplezte azt, egyben jelezve, hogy a sál, akárcsak a torrei gyengébb nem, közömbös előtte.

A cavaliere futólag ránézett a pódiumról.

- Azzal az úrfival ott nem sokat törődünk - mondta -, féltékeny, nyilván, a kendőd sikerére a lányoknál, vagy talán arra, hogy idefönn olyan barátságosan elbeszélgetünk, te meg én... Ha nagyon akarja, majd eszébe juttatom a hascsikarását. Mi az nekem? Hát mondd csak, Mario: ma este szórakozol... És nappal egy rövidáru-kereskedésben szolgálsz ki, ugye?

- Egy kávéházban - javította ki a legény.

- Mi több, egy kávéházban! Cipolla ez egyszer mellétalált! Tehát cameriere vagy, pohárnok, Ganümedész,¹¹⁵ ezt már szeretem, ismét egy klasszikus emlék, salvieta! - És a lovag a közönség gaudiumára¹¹⁶ újból üdvözlésre nyújtotta föl a karját.

Mario is mosolygott. - De azelőtt - szötte közbe igazságosan - egy ideig egy portoclementei üzletben szolgáltam ki. - Megjegyzésében volt valami az emberi vágyból, hogy a jóslást segítse célba találni.

- No lám, no lám! Egy rövidáruüzletben!

- Fésűket és keféket árultunk - felelte Mario kitérően.

- Hát nem megmondtam, hogy nem voltál mindig Ganümedész, nem mindig serviettával szolgáltál ki? Cipolla, még ha mellétalál is, bizalomkeltő módon teszi. Mondd, bízol te bennem?

Bizonytalan mozdulat.

---

¹¹⁴ Fiaskám.

¹¹⁵ Különös szépségű fiú a görög mitológiában, akit Zeusz sas alakjában magával ragadott az Olümposzra, és az istenek pohárnokává tett.

¹¹⁶ Itt: öröm.

- Félválasz - állapította meg a cavaliere. - Kétségkívül nehezen lehet megnyerni a bizalmadat. Magamnak is, úgy látom, nem egykönnyen sikerül. Arcodban a zárkózottság, a szomorúság vonását látom, un tratto di malinconia... Mondd hát - s biztatóan megragadta Mario kezét -, bánatod van?

- Nossignore!¹¹⁷ - felelte a fiú gyorsan és határozottan.

- Bánatod van - nyakaskodott a bűvész, tekintélye szavával túlszárnyalva a határozottságot. - Azt hiszed, nem látom? Cipollát akarod lóvá tenni? Persze, a lányok, holmi fehérceled. Szerelmi bánatod van.

Mario élénken rázta a fejét. Ugyanekkor fülünk mellett újra megcsendült a giovanotto durva kacaja. A cavaliere fölfigyelt. Szeme valahol a levegőben kalandozott, de füle a kacagás felé fordult, s aztán, mint ahogy a Marióval való társalgás alatt egyszer-kétszer már megtette, lovaglóstorával hátrasuhintott topogó gárdája felé, hogy buzgalmuk ne lankadjon. A partnerét azonban közben csaknem elszalasztotta, mert Mario hirtelen megrándulva elfordult tőle, és megindult a lépcső felé. Szeme tája vörös volt. Cipolla az utolsó percben csípte el.

- Hoppla! - mondotta. - Jó is volna. Meg akarsz szökni, Ganümedész, a legjobb pillanatban vagy közvetlen előtte? Ha maradsz, szép dolgokat ígérek neked. Megígérem neked, hogy meggyőzlek bánatod alaptalanságáról. Az a lány, akit ismersz, és akit mások is ismernek, ez a - no, hogy is hívják? Várj csak! Szemedből olvasom ki a nevét, nyelvemen is van már, s magad is, úgy látom, egy perc és kimondod...

- Silvestra! - kiáltott letről a giovanotto.

A lovagnak egy arcizma se rándult.

- Mennyi a kotnyeles ember! - szolt, alá se nézve, inkább mintegy zavartalan beszélgetésbe mélyedve Marióval. - Mennyi a kotnyeles kakas, aki folyton kukorékol, akár kell, akár nem. Az ajkunkról kapja el a nevet, az enyémről és a tiédről, és még azt hiszi a jámbor, hogy valami különös joga van rá. Oda se neki! De ez a Silvestra, a te Silvestrád, no, szólj már, ez azután a lány, mi? Valódi kincs! Elszorul az ember szíve, ha jární, nevetni vagy csak lélegzeni is látja, olyan elragadó. És a kerek karja, amikor mos, és a fejét hátraveti, s a haját kirázza homlokából! Földre szállott angyal!

Mario előreszegezett nyakkal mered a varázslóra. Mintha elfelejtette volna, hol van, s hogy közönség is van jelen. Szeme körül megnagyobbodtak a vörös foltok, mintha festve lettek volna arcára. Ritkán láttam ilyesmit. Vastag ajka megnyílt.

- És ez az angyal okoz neked gondot - folytatta Cipolla -, vagy jobban mondva, emiatt csinálsz gondot magadnak... Ez különbség, kedvesem, igen nagy különbség, hidd el nekem! A szerelemben adódnak félreértések, mondhatni, sehol sem olyan gyakoriak a félreértések, mint ezen a téren. Azt gondolod talán: mit ért az a Cipolla a szerelemhez, a maga csekély testi hibájával? Tévedés, nagyon is jól ért hozzá, átfogó és alapos módon ért hozzá, ajánlatos szerelmi ügyekben meghallgatni tanácsát! No de hagyjuk Cipollát, hagyjuk őt ki egészen a játékból, s gondoljunk csupán Silvestrára, a te elragadó Silvestrádra! Micsoda? Talán holmi kukorékoló kakast helyez föléd, és az vidáman kacag, amíg te sírsz? Föléd, egy ilyen jóézésű és megnyerő ifjú föléd? Ez igazán nem valószínű, ez lehetetlen, ezt mi jobban tudjuk, mármint Cipolla és a kislány. Ha én a helyére képzelem magam, látod, és választanom kell egy olyan szutykos fajankó, egy olyan ostoba kecsége, egy olyan tengerimalac és egy Mario, egy serviettalovag között, aki finom uraságok közt mozog, aki fürgén frissítőket szolgál fel az

---

¹¹⁷ Nincs, uram!

idegeneknek, s igaz, forró érzéssel szeret engem - esküszöm, szívemnek nem nehéz a választás, s nincs kétségem, hogy kinek kell adnom, hogy pirulva kinek adtam már régen egyes-egyedül. Ideje, hogy lásd és megértsd ezt, szívem választottja! Ideje, hogy láss és megismerj, Mario, kedvesem... Mondd, ki vagyok én?

Borzalmas volt, amint a képmutató ott édeskedett, kacéran vonogatta ferde vállát, epekedve meresztette táskás szemét, és édeskés mosollyal mutogatta szálkás fogait. Ah, és mi lett a mi Mariónkból szédítő szavai közben? Nehezemre esik elmondani, mint ahogy nehezemre esett látni is, mert az a legbensőbb érzések kiszolgáltatása, az elcsüggedt és örületben fölizzó szenvedély világ elé tárása volt. Kezét összekulcsolta ajka előtt, válla mély zihálással süllyedt és emelkedett. Boldogságában nyilván nem hitt szemének és fülének; s éppen csak azt az egyet felejtette el, hogy valóban nem volna szabad nekik hinnie. - Silvestra! - lihegte leigázottan, keble legmélyéből.

- Csókolj meg - mondta a púpos. - Hidd el, szabad. Szeretlek. Csókolj meg itt - s mutatóujja hegyével, kezét, karját s kisujját szétterpesztve, arcára mutatott, szájához közel. S Mario hozzáhajolt, és megcsókolta.

A teremben mély csönd lett. A pillanat fura, iszonyú és izgalmas volt - Mario üdvözült boldogságának pillanata. E rövid s kínos percben, mialatt a boldogság és az illúzió minden lehető vonatkozása megragadta a lelkeket, nem mindjárt kezdetben, hanem nyomban Mario ajkának szomorú s groteszk egyesülése után a förtelmes hússal, mely alácsúszott csókjának, a giovanotto kacagása hangzott föl bal felől, egyedül szakadva ki a feszültségből, durván, kárörvendően és mégis, nagyon kellene csalódnom, ha nem a szájalom együtthangzásával ennyi álomködös balság iránt, ha nem a „Poveretto!” kiáltás mellézkengésével, amelyet a varázsló az imént rossz helyre irányítottak jelentett ki, s a maga számára igényelt.

Ugyanekkor azonban - a kacagás még tartott - a nyilvános csókkal illetett cavaliere titkon, a szék lába mellett megsuhintotta ostorát, és Mario fölriadva, hátratántorodott. Állt és bámult, hátrahajló testtel, két kezét megcsúfolt ajkára szorította, egyiket a másik fölé, azután öklével többször a halántékára csapott, megfordult, s miközben a teremben zúgott a taps, és Cipolla ölébe kulcsolt kézzel, vállrezegetve, hangtalanul nevetett, lerohant a lépcsőn. Lenn, még teljes lendületben, lábát szétvetve hirtelen megfordult, karját előrelelendítette, és két laposan lecsapó dördülés hasította át a tetszészajt és nevetést.

Hirtelen néma csend támadt. A bokázó táncosok is megálltak, és elképedve meresztették szemüket. Cipolla egy ugrással föl pattant székéről. Védekezően, oldalt nyújtott karral állt ott, mintha azt akarná kiáltani: „Állj! Csönd! El előlem! Mi ez?”, s a következő pillanatban feje mellére bukott, s visszazötytyent székére, majd oldalvást lefordult a földre, ahol fekve maradt mozdulatlanul: egymásra hányt ruhák s görbe csontok halma.

A felfordulás szörnyű volt. Zokogó hölgyek rejtették arcukat kísérőjük mellére. Orvosért, rendőrért kiáltoztak. Fölrohantak a pódiumra. Csapatostul vetették magukat Marióra, hogy lefegyverezzék; kicsavarják kezéből az apró, sötét fémű, pisztolyhoz alig hasonló masinériát, amelyet szorongatott, s melynek szinte nem is létező csöve a sorsnak oly váratlan és ismeretlen irányt szabott.

Kézen fogtuk - végre hát - a gyerekeket, és a belépő csendőrpár mellett elhaladva, a kijárat felé vonzoltuk őket. - Ez már a vége volt? - tudakolták, hogy nyugodt lélekkel távozhassanak. - Igen, ez volt a vége - hagytuk rájuk. Rettenetes vég, szörnyű, végzetes befejezés. És fölszabadító vég mégis - nem tehetek róla, így kellett és így kell éreznem!

Sárközi György fordítása

